

ОНОРЕ ДЬО БАЛЗАК СТАРАТА МОМА

Част 0 от „Човешка комедия“

Превод от френски: Жанета Узунова, 1983

chitanka.info

СТАРАТА МОМА^[0]

На господин Йожен-Огюст-Жорж-Луи Миди дьо ла Гренре Сюрвил, инженер от кралския пътностроителен корпус, в знак на най-приятелски чувства — от неговия шурей.

Дьо Балзак

ПЪРВА ГЛАВА

ЦЕЛОМЪДРЕНАТА СЮЗАН И НЕЙНИТЕ ДВАМА СТАРЦИ

Мнозина навярно неведнъж са срещали в различни области на Франция някои от кавалерите^[1] Дьо Валоа, защото един от тях живееше в Нормандия, друг — в Бурж, трети благоденствуваше през 1816 година в града Алансон, а сигурно и южната провинция си имаше своя благородник Дьо Валоа. Впрочем тук не е необходимо да изброяваме всички членове на този род. Между тях несъмнено е имало и такива, които са били Валоа, както Луи XIV е бил Бурбон, но, така или иначе, те почти не се познаваха и беше съвсем безсмислено да им се напомня един за друг. Всички те бяха оставили Бурбоните спокойно да си седят на френския трон, защото е добре известно, че Анри IV стана крал само поради липсата на мъжки наследник в първия клон на Орлеанския род, наричан още Дьо Валоа. Истинските Валоа водят началото си от Шарл дьо Валоа, херцог Д'Ангулем, син на Шарл IX и на Мари Туше, чийто последен потомък по мъжка линия е абат Ротлен, поне докато не се докаже, че има и други; а родът Валоа-Сен-Реми, от потеклото на Анри II, е прекъснат от известната Ламот-Валоа, замесена в историята с огърлицата^[2].

Ако се вярва на сведенията, всеки от въпросните кавалери, включително и алансонският, беше висок и сух възрастен благородник без състояние. Този от Бурж бе емигрирал, туренският се бе потулил някъде, а алансонският беше воювал във Вандея и известно време бе *шуанствувал*^[3]. Последният беше прекарал голяма част от младостта си в Париж и беше на тридесет години, когато Революцията го завари там сред светските му успехи. Приет от висшата провинциална аристокрация като чистокръвен Валоа, той се отличаваше, както и останалите му съименници, с безупречни обноски и минаваше за човек от най-изисканото общество. Всеки ден го канеха на обяд, а вечер играеше на карти. Славеше се като извънредно духовит главно поради

склонността си често да развеселява своите слушатели с анекдоти за царуването на Луи XV и за началото на Революцията. Всеки, който ги слушаше за пръв път, намираше, че тези историйки са доста забавно разказани. Впрочем едно от неговите достойнства беше, че никога не повтаряше остроумията си и не говореше за любовните си похождения, но понякога усмивките на изтънчения аристократ криеха прелестни недомлъвки. Този господин се ползуваше от привилегията на старите волтериански благородници да не стъпва в църква, но неговото свободомислие се възприемаше твърде благосклонно заради предаността му към кралската корона. Един от най-характерните му изящни жестове, вероятно заимствуван от Моле^[4], беше начинът, по който си вземаше тютюн от една стара позлатена табакера, украсена с лика на принцеса Горица — очарователната унгарка, прочула се с красотата си през последните години от царуването на Луи XV. Влюбен на младини в знатната чужденка, заради която дори се беше дуелирал с господин Дьо Лозен, кавалерът винаги говореше за нея с вълнение.

По времето на нашия разказ той беше на около петдесет и осем години, но признаваше само петдесет и можеше да си позволи тази безобидна шега, защото освен преимуществото, че беше рус и жилав, снагата му все още бе по младежки стройна, а това спасява както мъжете, така и жените от признаците на старостта. Да, трябва да знаете, че целият ни живот, или по-скоро елегантността, която го определя, зависи, изключително от тялото ни. Към достойнствата на кавалера трябва да прибавим и внушителния нос, с който природата го беше надарила. Този нос рязко разполовява бледото му лице на две части, от които само едната се зачервяваше по време на хранене. Забележката е доста уместна, особено ако се има предвид усърдието, с което днешната физиология се занимава с човешкото сърце; защото въпросната руменина обливаше тъкмо лявата половина на лицето му. Макар че дългите слаби крака, мършавото тяло и бледостта на господин Дьо Валоя не свидетелствуваха за добро здраве, той все пак ядеше за четирима, и, изглежда, за да оправдае изключителния си апетит, казваше, че страда от една болест, която в провинцията наричаха „горещ далак“. Червенината потвърждаваше думите му, но затова пък сякаш самото провидение беше изпратило стомаха на кавалера в този славен край, където обикновено на масата се поднасяха

от тридесет до четиридесет ястия и обядът траеше по четири часа. Според някои лекари тази топлина отляво беше признак на всеотдайно сърце. Интимната страна от живота на благородника доказваше правотата на техните научни твърдения, за които, слава богу, историкът не носи тук никаква отговорност.

Като оставим настрана тези особености, господин Дьо Валоа се радваше на извънредна жизненост благодарение на държеливата си природа. Ако „далакът жареше“, както казват постарому, сърцето не оставаше по-назад. Вярно е, че лицето му беше набраздено от бръчки, а косата — посребрена, но в тях всеки по-опитен наблюдател би съзрял следите от удоволствията и отпечатъците на страстта. И наистина характерните бръчици „пачи крак“ и „дворцови стъпалца“^[5], така ценени сред поклонниците на Афродита, у него бяха особено красноречиви. С една дума, всичко у елегантния кавалер разкриваше неговия нрав на женоугодник (ladies man^[6]): той с такова старание поддържаше чистотата си, че лицето му будеше възхищение, сякаш беше избистрено с някаква чудотворна течност. Тази част от главата му, която косата вече отказваше да покрие, беше гладка като слонова кост. Веждите и косите бяха винаги безупречно сресани и му придаваха юношески вид, а светлата му по природа кожа изглеждаше някак допълнително избелена. Нежните му аристократични ръце, поддържани като на гризетка, привличаха погледа с розовите си, идеално заоблени нокти. Така че, ако не беше величественият и изпъкнал нос, той щеше да има съвсем кукленски вид.

Принудени сме да допълним портрета му с една не дотам ласкаеща подробност. Кавалерът си слагаше памук в ушите и освен това носеше диамантени обеци — две отлично изработени негърски главички, към които беше особено привързан. За да оправдае тези странни придатъци, той твърдеше, че откакто си пробил ушите, мигрената му изчезнала. Той бил страдал от мигрена!... Съвсем не искаме да представим кавалера за съвършен, но нали все пак трябва да сме снизходителни към старите ергени, чиито сърца така щедро зачервяват лицата, и да им прощаваме техните смешни и трогателни слабости, които може би се дължат на някакви възвишени тайни. Впрочем благородникът се издължаваше пред обществото с изтънчените си обноски, така че негърските главички му бяха простени. Той действително полагаше големи усилия, за да се харесва

и да скрива годините си. Тук на първо място трябва да отбележим изключителното старание, с което се грижеше за бельото си — единственият признак за изисканост в днешното облекло. Неговото бельо беше наистина извънредно тънко и с аристократическа белота. А дрехите, макар и износени, бяха забележително чисти, без нито едно петънце или гънка. Поддържането на това облекло будеше недоумение у онези, които бяха забелязали неговото безразличие по отношение на модата; той не стигаше дотам, че да изстъргва плата със стъкло по примера на Уелския принц, но следваше правилата на висшата английска елегантност с една своеобразна суетност, която жителите на Алансон не бяха в състояние да оценят. Нима обществото не трябва да бъде признателно на онези, които правят такива жертви заради него? Не е ли изпълнен с това най-трудният завет от Евангелието, който повелява да отвърнеш на злото с добро?

Приветливото и изискано облекло на кавалера много добре прилягаше на светлата му коса, сините очи и белите като слонова кост зъби. Само че във външността на този позастарял Адонис нямаше нищо мъжествено и той сякаш прикриваше зад блясъка на тоалета разрушенията от своята дългогодишна служба при нежния пол. Трябва да отбележим още, че гласът на този рус и женствен благородник рязко се отличаваше от неговата външност. Бихте се озадачили от дълбочината и пълнозвучието му, освен ако не приемете, както някои сърцеведи, че той съответствува на внушителния нос. Без да притежава широтата и силата на басите, тембърът му завладяваше с умерените, наситени, плътни и меки тонове, които галеха слуха като кадифените звуци на обоя.

Кавалерът беше захвърлил смешните дрехи, които днес носеха само неколцина привърженици на монархията, и смело ги замени с напълно съвременен костюм — сега той винаги обличаше кафяв фрак с позлатени копчета, копринени полуприлепнали панталони със златни токи, бяла жилетка без бродерия и пристегнатата вратовръзка; единствено ризата без яка напомняше за някогашното френско облекло и господин Дьо Валоа съвсем умишлено беше запазил тази особеност, защото така можеше да показва врата си, на който би завидял и най-охраненият абат. Обувките привличаха погледа с прикрепените върху черната лачена кожа златни правоъгълни катарамии, които са непознати на днешното поколение. Кавалерът оставяше да се виждат и двете

часовникови верижки, висящи успоредно една на друга от джобовете на жилетката му — още един елемент от модата на осемнадесети век, който не беше пренебрегнат от „невероятните“^[7] по времето на Директорията. Този смесен костюм възплащаваше духа на две епохи и кавалерът го носеше с онази аристократическа грация, която изчезна от френската сцена заедно с последния ученик на Моле — Фльори.

Макар че на пръв поглед личният живот на стария ерген беше открит за всички, той бе обвит в тайнственост. Кавалерът беше наел едно скромно, да не кажем — бедно жилище на улица Дюкур, на втория етаж в къщата на госпожа Лардо — най-търсената перачка на фино бельо в града. Това обстоятелство обясняваше безупречното състояние на бельото му. За нещастие един ден сред жителите на Алансон се беше разпространил слухът, че кавалерът невинно се е държал така, както подобава на истински благородник, и на стари години се оженил тайно за някоя си Сезарин, чието дете бе имало неблагоприятното да се появи неканено на тоя свят. По този повод един господин, на име Дю Букие, беше казал:

— Той предложи ръката си на тази, която дълго време му предлагаше ютията си.

Тази отвратителна клевета още повече огорчи старините на чувствителния аристократ, който преди това трябваше да понесе едно голямо разочарование — както ще видим по-нататък, той се прости с надеждата, която дълго беше таил и за която бе правил немалко жертви.

Госпожа Лардо беше предоставила на кавалера Дьо Валоа две стаи на втория етаж срещу скромния наем от сто франка годишно. Почтеният благородник се хранеше винаги навън и се прибираще само за да преспи. По този начин единствените му разходи се заключаваха в закуската, която неизменно се състоеше от чаша шоколад, хляб с масло и плодове според сезона. В стаята му не се палеше огън, освен през най-суровите студове, и то само сутрин при ставане. Между единадесет и четири часа през деня той се разхождаше, четеше вестници и ходеше на гости. Още с настаняването си в Алансон кавалерът чистосърдечно бе признал бедността си. Той твърдеше, че от цялото му някогашно състояние е останала само една пожизнена рента от шест хиляди франка и бившият му посредник, у когото бяха ценните книжа, му изпращаше на всеки три месеца съответната сума.

И наистина четири пъти в годината един от градските банкери редовно му изплащаше по сто и петдесет ливри от името на някой си господин Борден, последният от прокурорите в Шатле^[8]. Тези подробности станаха известни на всички, защото кавалерът беше помолил първия човек, на когото се довери, да ги пази в пълна тайна.

В града не закъсняха да откликнат на нещастieto му — той стана постоянен гост на трапезата у най-видните хора в града и нито един прием не минаваше без него. Качествата му на картоиграч и на вежлив и интересен събеседник бяха така високо оценени, че вечер, от която отсъствуваше най-изкусният познавач на добрите нрави, се считаше за провалена. Както домакините на приемите, така и дамите се нуждаеха от неговия одобрителен поглед. И когато господин Дьо Валоа кажеше на някоя млада жена: „Роклята ви е възхитителна“, тя биваше много по-щастлива от неговия комплимент, отколкото от завистта на съперницата си. Той единствен умееше да си служи с изразите от едно време. Обръщенията „сърчице мое“, „съкровище“, „гълъбче“, „царице моя“ и всички останали нежни думички от любовния речник на 1770 година звучаха с неотразим чар от неговата уста; в това изкуство той беше ненадминат. Неговите комплименти, на които той впрочем беше скъперник, му печелеха благоразположението на възрастните дами; те ласкаеха всички, дори и чиновниците, от които той лично нямаше никаква полза.

Всеки би се възхитил от изисканото държане на кавалера по време на игра: той никога не се оплакваше при неуспех и хвалеше противниците дори когато губеа; не поучаваше партньорите си, посочвайки им как по-удачно са могли да изиграят партията. Когато по време на раздаването се повеждаха подобни отегчителни разисквания, благородникът изваждаше табакерата с жест, достоен за Моле, поглеждаше лика на принцеса Горица, после величествено отваряше капака, вземаше щипка тютюн, поомачкваше го, издухваше пращинките, стриваше го и го свиваше на топче, така че, когато картите бяха раздадени, той вече го бе напъхал в ноздрите си, а принцесата бе заела мястото си в жилетката, и то винаги в левия джоб! Само един аристократ, живял през „добрия“ (за разлика от „великия“) век, можеше така умело да избегне както презрителното мълчание, така и язвителната забележка, която никой не би разбрал. Съгласяваше се да играе с посредствени партньори и знаеше как да извлича полза от

това. Очарователното постоянство на настроението му караше много хора да казват:

— Възхищавам се от кавалера Дьо Валоа!

Думите, обноските, всичко у него беше светло като самата му личност. Господин Дьо Валоа внимаваше да не наскърбява нито жените, нито мъжете. Снизходителен към природните и умствени недостатъци на хората, той умееше с помощта на принцеса Горица да изслушва търпеливо всеки, който му доверяваше дребните си провинциални неприятности — недосвареното яйце на закуска, пресечената сметана в кафето, смешните подробности около здравето, внезапните пробуждания, сънищата, посещенията. В подобни случаи тъжният му поглед и цялото му държане така майсторски наподобяваха истинско съчувствие, че той беше незаменим слушател; знаеше великолепно кога точно трябва да вмъкне по едно „ах!“ или „о!“ и кога да попита: „Но как успяхте?“ Така си и умря, без някой да допусне, че докато го обсипаха с тези отчайващи нелепости, той си мислеше за най-пламенните епизоди от своя роман с принцеса Горица. Запитвали ли сте се някога какви услуги може да окаже на обществото едно изтляло чувство и колко е полезна любовта за общуването между хората? Благодарение на своята вежливост господин Дьо Валоа си оставаше любимецът на града, макар че винаги му вървеше на карти — той не напускаше игралната зала, без да отнесе в джоба си пет-шест спечелени ливри. Губеше много рядко и с охота разгласяваше неуспехите си. Всеки, който го познаваше, твърдеше, че никога не е виждал по-приятна мумия, дори и в Музея на египетското изкуство в Турино. Никъде по света паразитизмът не е бил въплътен в по-обаятелна личност. Никога не е имало по-закоравял егоист, който да е изглеждал така отзивчив и радушен, както кавалерът Дьо Валоа; с тези си качества той се равняваше на един предан приятел. Ако например отидете при него с молба за някаква дребна услуга, която може да наруши спокойствието му, ще си тръгнете напълно очарован от великодушния благородник, и най-вече с твърдото убеждение, че той или наистина не е в състояние да ви помогне, или че ще провали всичко, ако се намеси.

За да не остане читателят в неведение относно загадъчната обезпеченост на кавалера, историкът, когото тази жестока развратница — Истината, е стиснала здраво за гърлото, трябва да признае, че след

тъжната слава на Юлските дни^[9] Алансон научи, че господин Дьо Валоа бе печелил от картите по около петдесет екю на месец и че находчивият кавалер бе имал смелостта сам да си изпраща пожизнената рента, за да не изглежда съвсем без средства в един край, където благоприличието изисква да бъдеш материално обезпечен.

Голяма част от приятелите му (и то, забележете, по времето, когато той не беше вече жив!) упорито отричаха този факт, считаха го за измислица и твърдяха, че господин Дьо Валоа бил почтен и доблестен благородник, наклеветен от либералите. За щастие на добрите играчи покрай тях винаги се намират неколцина почитатели, които ги защищават. Тъй като не смеят да поддържат една измама, тези хора самоотвержено я отричат, но не трябва да ги обвинявате в твърдоглавие, защото те са водени от чувство за лично достойнство; малко ли са правителствата, които им дават пример за висока нравственост, като погребват нощем мъртъвците и отминават пораженията си без благодарствени молебени. Нима господин Дьо Валоа, позволявайки си тази остроумна шега, която впрочем би му спечелила уважението на кавалера Дьо Грамон, съучастническата усмивка на барон Дьо Фьонест^[10], та даже и поздравя на маркиз Дьо Монкад^[11], не си оставаше същият приятел и духовит сътрапезник, неуморим картоиграч и сладкодумец, с една дума — душата на Алансон? И с какво тази постъпка, която в края на краищата е въпрос за лична свобода, можеше да злепостави доброто име на един благородник? След като много от нас са принудени да осигуряват пожизнените ренти на непознати хора, какво по-естествено от това, да го направиш доброволно за най-добрия си приятел? Но Лай вече беше мъртъв...

След като живя така в продължение на петнадесет години, кавалерът успя да събере около десет хиляди и триста-четиристотин франка. При завръщането на Бурбоните той обясни, че неговият стар приятел маркиз Дьо Помбрътон, бивш лейтенант от черните мускетари^[12], му върнал хиляда и двеста пистола, които кавалерът му бил дал, преди да емигрира. Новината вдигна голям шум и по-късно с този факт неведнъж опровергаваха ироничните намеци на вестник „Конститюсионел“^[13] относно начина, по който някои емигранти изплащали дълговете си. Когато се заговореше за доблестната постъпка на маркиз Дьо Помбрътон пред кавалера, на бедния човек

му се изчервяваше и дясната половина от лицето. Всички се радваха за благородника, който се посъветва със сведущите хора в града как да използва своето незначително богатство. Доверявайки се в бъдещето на Реставрацията^[14], той вложи парите си в „Гран-Ливр“^[15] по времето, когато една акция струваше петдесет и шест франка и двадесет и пет сантима. По-късно господин Дьо Валоа получи и кралска пенсия от сто екю благодарение на познанството си, както самият той твърдеше, с господата Дьо Льононкур, Дьо Наварен, Дьо Верной, Дьо Фонтен и Ла Бийардер, които му издействаха и ордена „Свети Луи“. Никой не разбра как точно старият кавалер успя да се снабди с тези две блестящи доказателства за своята титла и за благородническия си произход; знаеше се обаче, че грамотата от ордена му позволи да получи званието полковник от запаса поради заслугите му в западните католически армии. Освен мнимата пожизнена рента, от която по-нататък никой не се интересува, кавалерът вече имаше неоспорим доход от хиляда франка. Въпреки това замогване той с нищо не промени своя начин на живот и обноските си, като изключим червената лентичка на ордена, която възхитително подхождаше на кафявия фрак и както се казва, допълваше външността на благородника. От 1802 година той подпечатваше писмата си с един стар, зле гравирани златен печат, който, както можела да се уверят семействата Дьо Катеран, Д’Егриньон и Дьо Тревил, изобразяваше герба на стария френски род: *разделен на две щит с черна ивица отгоре, с две успоредни червени ленти отдясно наляво в лявата му половина и с пет позлатени червени ромба, кръстообразно разположение дясната. В черната ивица изобразен сребърен кръст. Целият щит увенчан с рицарски шлем. Девиз: „Valeo“*^[16]. Благодарение на тези почетни отличия господин Дьо Валоа, за когото някои твърдяха, че бил извънбрачен потомък на известния род, получаваше правото на място във всяка кралска карета по света.

Мнозина завиждаха на безоблачното съществуване на стария ерген, което сякаш беше запълнено само от спокойните разходки, добре изиграните партии бостон, табла, реверси, вист и пикет, наслаждението от вкусните обеда и от тютюна, който така изящно смъркаше. Почти целият град беше на мнение, че кавалерът няма нито амбиции, нито по-сериозни интереси; но и най-безличният човек

никога не е толкова скромна, колкото го представят завистниците. И в най-затънтените селца можете да срещнете от онези мекотели в човешки образ, онези наглед мъртви червейчета, които обаче са пристрастени към своите сбирки от люспокрили насекоми или към конхилиологията^[17] и които биха дали живота си за някоя пеперуда или, да кажем, за раковината *concha Veneris*. Но амбициите на кавалера отиваха по-далеч от интереса към раковините; скритата цел, която той преследваше с хитрост, достойна за папа Сикст V, беше да се ожени за една богата стара мома, вероятно за да успее чрез този брак да се домогне до висшите придворни кръгове. В това се състоеше тайната на неговата царствена външност и на престоя му в Алансон.

Една сряда, рано сутринта, в разгара на пролетта през шестнадесетата година, както обичаше да се изразява благородникът, точно когато обличаше своя стар зелен копринен халат на цветя, той долови, въпреки памука в ушите си, леките стъпки на млада жена, която се качваше по стълбището. Веднага след това на вратата се чуха три слаби почуквания и без да дочака отговор, една красавица се промъкна като змиорка в стаята на стария ерген.

— А, ти ли си, Сюзан? — каза кавалерът Дьо Валоа, който беше започнал да точи бръснача си върху кожения ремък, и без да прекъсва заниманието си, запита: — Какво те води насам, безценна малка хитрушо?

— Дойдох да ви съобщя една новина, която може би ще ви зарадва толкова, колкото и ще ви натъжи.

— За Сезарин ли става дума?

— Хич не ме е грижа за вашата Сезарин! — възкликна тя със закачливо-сериозен пренебрежителен тон.

Очарователната Сюзан, чието весело приключение ще изиграе голяма роля в съдбата на главните герои на този разказ, беше една от работничките на госпожа Лардо.

Но нека кажем две думи за вътрешното разположение на къщата.

Перачницата заемаше целия приземен етаж. В двора бяха опънати въжетата, върху които съхнеха множество бродирани кърпички, якички, ризки без ръкави, маншети, ризи с жабо, вратовръзки, дантели и бродирани фусти — с една дума, бельото на най-богатите семейства в града. Кавалерът твърдеше, че можел да отгатне похожденията на съпругата на данъчния управител по броя на

проснатите камизолки — изглежда, че появата на нейните ризки и якички по възетата съвпаднаше с тази на определени мъжки ризи и вратовръзки. Макар че можеше да узнава всичко от този своеобразен любовен календар, господин Дьо Валоа никога не си бе разрешил нито един намек, нито една многозначителна шега, които можеха да му затворят вратите на нечий дом (а не забравяйте, че беше остроумен!). Навярно сте се убедили, че кавалерът беше надарен с изключителни качества, но както нерядко се случва, ограничените възможности за изява бяха похабили таланта му. Все пак той беше мъж и си позволяваше по някой особено красноречив поглед, от който жените потреперваха; въпреки това те до една го обикнаха, след като се убедиха в неговата безукорна дискретност и в благоразположението му към сладките човешки слабости. Врата до врата с кавалера живееше една четиридесет и пет годишна и грозна като плашило стара мома — тя беше най-възрастната работничка на госпожа Лардо и нейната дясна ръка. Този етаж се намираше точно под таванските помещения, където през зимата съхнеше бельото. Всеки апартамент се състоеше от две стаи, едната от които гледаше към улицата, а другата — към двора. На първия етаж, в стаите, под тези на кавалера, живееше дядото на госпожа Лардо, един парализиран глух старик на име Гревен, бивш корсар при адмирал Симьоз по време на войните в Индия. Самата госпожа Лардо заемаше съседния апартамент. Понеже изпитваше голяма слабост към хората от знатен произход, тя винаги си затваряше очите пред постъпките на господин Дьо Валоа. Да би заподозряла някоя от работничките, че е оцастливила благородника, тя би казала само: „Та той е толкова мил!“ И така, макар тази къща да беше прозрачна като всеки провинциален дом, по отношение на кавалера Дьо Валоа тя беше по-непристъпна и по-тайнствена от разбойническо скривалище.

Кавалерът сякаш бе роден за довереник на всички сърдечни тайни в ателието; той никога не минаваше пред вратата му, която често оставяха отворена, без да подари по нещичко на своите гълъбици — било то шоколадчета, бонбони, панделки, дантели, златно кръстче или други подобни дреболии, по които въздишат гризетките. Тези девойчета обожаваха добрия благородник. Жените имат безпогрешен нюх към мъже като него — те веднага отгатват кой ги ухажва просто защото носят рокли и е щастлив от самото им присъствие, без да има

неблагоразумието да иска възнаграждение за галантността си. В това отношение жените са като кучетата, които, щом попаднат сред повече хора, се втурват право към онзи, за когото животните са свещени. От предишния си начин на живот бедният господин Дьо Валоа беше съхранил онова нежно и покровителствено отношение към жените, с което навремето се отличаваше истинският аристократ. Верен на принципите си, той обичаше да бъде щедър към тези създания, които единствени умеят да получават подаръци, защото знаят как да се отплащат. Не е ли странно, че в днешно време, когато дори и учениците, щом излязат от клас, се занимават с тълкуването на различни символи и митове, никой все още не е разгадал тайната на жените от осемнадесетия век? Не се ли крие тя в средновековните турнири? През 1550 година рицарите се сражаваха за сърцата на дамите си; през 1750 мъжете излизаха с любовниците си в Лоншан^[18], а днес показват тук конете си; изобщо аристокрацията винаги си е имала свой, различен за всяка епоха начин на живот. Островърхите обувки през четиринадесетия век съответствуват на червените токове^[19] от осемнадесетия, а през 1750 година скъпите любовници са били въпрос на чест за всеки благородник, тъй както са били чувствата за странстващите рицари. Но господин Дьо Валоа вече не можеше да пръска пари за любовница! Вместо увити в банкноти бонбони той изящно поднасяше шепя най-обикновени сухарчета. Но за чест на алансонските гризетки трябва да кажем, че те приемаха с радост сухарчетата и едва ли госпожа Дюте е била по-въодушевена от каляските и скъпите рокли, които ѝ подаряваше граф Д'Артоа^[20]. Гладачките бяха отгатнали у кавалера Дьо Валоа признаците на отминалото му величие и ревниво пазеха в тайна неговото приятелско държане с тях. Ако ги запитваха в града за нравите на господин Дьо Валоа, те говореха за него с уважение, съзнателно увеличаваха годините му и го представяха за почтен старец, който живее едва ли не като светец; но въпреки бяха готови да му се метнат като катерици на раменете. Той с особено любопитство научаваше от тях семейните тайни, до които перачките имат достъп във всеки дом, и те всяка сутрин му разказваха най-новите клюки. Кавалерът ги наричаше „моите живи подлистници“, „моите разузнавачи във фустите“; дори и господин Сартин^[21] не е имал по-ловки и по-безкористни шпиони от

тези наглед хрисими, но инак коварни дяволчета. Както виждате, господин Дьо Валоа царски се забавляваше по време на закуската си.

Сюзан беше една от любимките му. Умна и честолюбива, в нея имаше нещо от осанката на Софи Арну^[22]; впрочем тя беше по-хубава и от най-красивите куртизанки, които Тициан е рисувал на фон от черно кадифе, за да вдъхнови ръката си. Чертите ѝ бяха изтънчени, особено линията на очите и челото, но в долната част лицето приемаше по-грубички очертания. Това беше типичната нормандска красота — свежа, налята и здрава плът, напомняща по-скоро Рубенсова мадона с херкулесовски мускули, отколкото нежната грация на Венера — любимата на Аполон.

— Е, хайде, момиченцето ми — каза господин Дьо Валоа, — разкрий ми болката си.

Със своето ласкаво, бащинско отношение към гризетките кавалерът би направил впечатление и в Париж, и в Пекин; те му напомняха жените от неговата младост, богините на парижката Опера, чиято слава се задържа в европейския свят почти през цялата половина на осемнадесети век. Всеки аристократ, който е познал някогашното женско величие — забравено днес, както са забравени и редица големи неща — йезуитите и флибустиерите^[23], абатите и търговията с чернокожи, — несъмнено е придобил покоряваща нежност, лекота в обноските и великодушна непринуденост — с една дума, цялата онази свобода, която навярно е изпитал преобразеният Юпитер при Алкмена^[24], пратил по дяволите божествената си власт и всемогъщието на гръмотевиците си, готов да продаде Олимп за една проста вечеря, за обикновените земни лудории и галантни развлечения и най-вече за да бъде по-далече от Юнона. Въпреки износения зелен халат и оскъдно мебелираната стая, в която приемаше посетителите си, въпреки старата рогозка вместо килим и долнопробните тапети, по които сред клоните на плачеща върба тук-там личаха профили на Луи XVI и на семейството му или текстът на кралското завещание, напечатан във формата на погребална урна — това бяха сантименталните приумици на роялистите от времето на Терора^[25], въпреки разорението си, дори и в момента, когато кавалерът се бръснеше пред старото огледало с раздърпаните ресни по краищата, той беше олицетворение на духа на осемнадесети век! Прелестната разпуснатост от младините му се възвръщаше и той сякаш отново

имаше триста хиляди франка дългове и карета, която го чака в двора. В този миг благородникът беше величествен като Бертие^[26], който по времето на поражението при Москва продължаваше да издава заповеди до батальоните на една вече несъществуваща армия.

— Господин кавалер — каза някак особено Сюзан, — струва ми се, че не е нужно да говоря, достатъчно е само да ме погледнете.

И тя застана в профил като адвокат, който доказва думите си с жест. Благородникът, както можете да предположите, беше хитра лисица; без да отмества бръснача от врата си, той плъзна поглед по гризетката и се престори, че е разбрал.

— Добре, добре, зайчето ми, ще поговорим за това по-късно. Но аз мисля, че малко бързаш.

— Как, господине, нима трябва да изчакам майка ми да разбере и да ме набие, а госпожа Лардо да ме изгони? Ако не замина веднага за Париж, никога не ще мога да се омъжа в този край, където мъжете са толкова жалки.

— Какво да се прави, малката ми, времената се менят — и жените, както впрочем и благородническото съсловие, са жертва на ужасната бъркотия, която настъпва. Всяко политическо преустройство води след себе си и поврат в нравите. Уви, истинската жена скоро ще престане да съществува! (Тук той извади памука от ушите си, за да ги почисти.) Тя ще загуби много, отдавайки се на чувствата, ще си съсипе нервите и никога вече не ще може да изпита онова невинно и безгрижно удоволствие, което по мое време се искаше без свян и се приемаше не принудено; тогава припадъците (той почисти и негърските главички) бяха само средство за постигане на целта, а днешните жени са застрашени от онази болест, чийто единствен лек е портокаловият цвят^[27] (кавалерът се засмя). С една дума, бракът ще се превърне в нещо безкрайно скучно (той посегна към пинцетите си), а в миналото беше такава весела шегга! Запомни добре, моето момиче — с царуването на Луи XIV и Луи XV светът се прости с най-прекрасните си нрави.

— Но, господин кавалер — възрази гризетката, — тук става дума за нравите и честта на вашата Сюзан и аз се надявам, че няма да я изоставите.

— Какво говориш! — възкликна благородникът, който привършваше с прическата си. — По-скоро бих се отказал от името си!

— Ах! — отрони Сюзан.

— Виж какво, малко дяволче — започна кавалерът, настанявайки се в едно широко кресло, което навремето наричаха „дюшес“ и което госпожа Лардо бе намерила за своя наемател. Той привлече към себе си пленителната Сюзан и взе коленете ѝ между своите; тази красавица, която на улицата бе толкова горда и която с презрително достойнство беше отхвърлила многобройните предложения на няколко богаташи в града само заради мерзостта им, сега не се възпротиви. Девојката така смело изложи пред благородника подробностите на своето предполагаемо прегрешение, че старият изпечен грешник, който си бе имал работа с още по-майсторски заплетени истории, веднага разбра накъде бие момата. Той добре знаеше, че момичетата не се шегуват с истинската беда, но не се опита да обори тази така изкусно скроена лъжа.

— Е, какво — каза той, като се усмихна с неподражаемо лукавство, — излиза, че сме благочестиви като хубавата библийска девојка, чието име носим, и можем без страх да се омъжим, но не искаме да се погребем в този градец, защото желаем да отидем в Париж, където красивите създания като нас преуспяват, ако имат ум в главата си, а ние далеч не сме глупави. Любопитни сме да видим дали в столицата ни очакват млади кавалери Дьо Валоа, карети, диаманти и ложи в Операта. Знаем, че руснаците, англичаните и австрийците са донесли милиони, които мама ни е предопредила за зестра, като ни е създала красиви. И най-последно, понеже обичаме Франция, искаме да ѝ помогнем да си вземе своето от джобовете на тези господа. Хе-хе! Сладко мое дяволче, всичко това никак не е лошо. Е, отначало хората може да негодуват, но успехът ще им затвори устата. За жалост тези неща стават с пари, а пък ние ги нямаме — ето къде ни е болката и на двамата, моето момиче! И понеже сме умнички, решихме да се възползуваме от тази трогателна случка и да хванем стария ерген, но той, гълъбчето ми, познава на пръсти женските хитрости — искам да кажа, че по-лесно ще хванеш врабец за опашката, отколкото да ме накараш да повярвам, че имам пръст в твоето нещастие. Иди в Париж, малката ми, иди там напук на суетата на един стар ерген, аз няма да те спра, напротив — ще ти помогна, защото старият ерген, Сюзан, е естествената касичка на всяка девојка. Но недей да ме забъркваш в тази история. Чуй, царице моя, ти си толкова разумна, защо искаш да

ми създадеш неприятности и да ми причиниш болка? Да, неприятности — можеш да попречиш на брака ми в този край, където толкова много държат на добрите нрави. Болка? Ами да, защото с мен ще бъдеш затруднена, а сега не си, каквото и да ми говориш, малка хитрушо! Знаеш ли, гълъбче, аз нямам нищо, беден съм като църковен плъх. Е, ако се ожения за госпожица Кормон, ще стана богат и тогава сигурно бих те предпочел пред Сезарин. Винаги съм смятал, че си по-ценна и от златото и си родена за любовта на някой знатен аристократ. Знам, че си много хитричка, и този номер, дето ми го скрои, никак не ме изненадва, защото го очаквах. Наистина ти си прекалено смела за едно момиче! Да, ангелчето ми, трябва да притежаваш изключителни качества, за да направиш тази стъпка. Аз ти се прекланям за това!

И той потвърди думите си, като я погали по бузката така, както правят свещениците.

— Но, господин кавалер, уверявам ви, че се лъжете и че...

Тя се изчерви и не посмя да продължи; благородникът само с един поглед бе отгатнал и разбрал целия ѝ план.

— Да, знам, че искаш да ти вярвам. Е, добре! Вярвам ти. Но ти послушай съвета ми, иди при господин Дю Букие. Не му ли носиш бельото от пет-шест месеца насам? Е, не те питам какво е ставало между вас, но го познавам — той е стар ерген, а освен това е самолюбец и е тъпкан с пари. Има рента от две хиляди и петстотин франка, а не харчи повече от осемстотин. Ако си толкова умничка, колкото предполагам, ще видиш Париж на негови разноски. Иди, сърничката ми, иди да го омотаеш, но бъди хитра и предпазлива и претегляй на везни всяка дума — той много се бои от скандалите, а ако ти е дал повод да го злепоставиш... е, разбираш ме; кажи му, че ще се обърнеш към дамите от благотворителното дружество. А той е и амбициозен. Какво по-естествено от това, мъжът да успява чрез жена си? Ти си достатъчно хубава и умна, за да му създадеш високо обществено положение. Господ да ме убие, та нито една жена от двора не струва колкото малкия ти пръст!

Сюзан, въодушевена от последните думи на кавалера, едва се сдържаше да не се втурне към Дю Букие. Но понеже не можеше да си тръгне толкова скоро, тя започна да разпитва благородника за Париж, като му помагаше да се облече. Разбрал по нетърпението ѝ, че поуките му не са отишли напразно, той я улесни, като я прати при Сезарин с

молба да качи закуската, която госпожа Лардо му приготвяше всяка сутрин. Така Сюзан се измъкна и се запъти към жертвата си, чиято биография сега ще ви разкажем накратко.

Дю Букие произхождаше от стар алансонски род и беше нещо средно между земевладелец и буржоа. Останал без средства след смъртта на баща си, който бе заемал прокурорска длъжност, като всеки разорен провинциалист той бе потърсил щастието си в Париж. Още от началото на Революцията Дю Букие се впусна в света на паричните сделки. Трябва да отбележим, че въпреки строгата републиканска принципност по това време съставът на въпросните среди беше твърде неопределен. Към тях се числяха и политическите шпиони, и борсовите играчи, и военните доставчици, и онези, които съвместно със синдика на общините конфискуваха имотите на емигрантите и ги препродаваха, и немалко министри и генерали. От 1793 до 1799 година Дю Букие доставяше продоволствия на френската армия. Тогава той се снабди с прекрасен дворец, стана един от първенците на финансовата върхушка, делеше много от сделките си с Уврар^[28], вратите на дома му винаги бяха отворени, защото той водеше скандалния живот на своето време. Подобно на Цинцинат^[29], Дю Букие сам прибираще реколтата си, но без да влага труд, защото тя се състоеше от присвоени чували жито и от крадени продоволствия; освен това той поддържаше множество изпълнени с любовници къщи, в които се даваха пищни празненства в чест на членовете на Директорията.

Гражданинът Дю Букие бе един от приближените на Барас^[30], намираще се в добри отношения както с Фуше, така и с Бернадот^[31] и дори хранеше надеждата да стане министър, защото до битката при Маренго^[32] той бе участвувал дейно в тайните заговори срещу Наполеон. Ако не бяха атаките на Келерман и смъртта на Дезе, той щеше да заеме висок държавен пост. Дю Букие беше определен за висш чиновник в негласното правителство, което щастливата звезда на Наполеон принуди да се оттегли зад кулисите през 1793 година. (Виж „Тъмното дело“.) Внезапната и неочаквана победа при Маренго отбеляза краха на тази партия, която вече беше напечатала прокламациите си за възвръщане политиката на монтанярите^[33], при положение че първият консул загубеше битката. Убеден в невъзможността на Наполеоновата победа, Дю Букие заложи почти цялото си състояние на борсовото спадане. Той имаше двама

пратенице на бойното поле и първият бе тръгнал оттам в момента, когато надмощието беше на страната на Мелас; но само след няколко часа, късно през нощта, вторият донесе вестта за поражението на австрийците. Дю Букие прокле Келерман и Дезе, но не посмя да негодува срещу първия консул, заради когото бе загубил милиони. Така доставчикът, сигурен в огромната си печалба, изведнъж беше изправен пред пълно разорение; за известно време той загуби разсъдъка си и дълги дни не успя да се съвземе. Разюзданият живот до такава степен го бе изтощил, че той много трудно понесе този удар. В началото Дю Букие все още можеше да се надява на държавната ликвидация, но въпреки подкупите се натъкна на Наполеоновата омраза към доставчиците, които бяха разчитали на неговото поражение. Господин Дьо Фермон, когото шеговито наричаха „Фермон ла кес“^[34], го остави без грош. Дю Букие все пак успя да си издействува длъжността областен данъчен управител на Алансон, но Наполеон не одобри връзките му с Барас и Бернадот, борсовите му маневри и най-вече разпуснатия му живот и го зачерта от съответния списък.

От цялото си състояние Дю Букие успя да запази само една случайно вложена в „Гран-Ливр“ пожизнена рента от хиляда и двеста франка, която го спаси от нищетата. Неговите кредитори не бяха в течение на ликвидацията и му оставиха още една постоянна рента от хиляда франка; впрочем той погаси дълговете си, след като получи известна сума, която му се полагаше, и след продажбата на своя дворец „Босеан“. Така този спекулант, който бе на косъм от пълното разорение, спаси честта си. В Алансон преобладаваха скрити роялистки настроения и този разорен от първия консул човек предизвика любопитството на своите съграждани както с огромния авторитет, който дължеше на връзките си с бившите държавници, така и с живота, който бе водил по време на краткото си царуване. Неговото недоволство срещу Наполеон, разказите му за несполуките на първия консул и разпуснатите нрави на Жозефина, неизвестните анекдоти около десетте години на Революцията — всичко това намери много добър прием в града. Макар че сега Дю Букие вече беше преминал четиридесетте, той все още се носеше като тридесет и шест годишен мъжага — беше среден на ръст, пълен, както подобава на доставчик, и много се гордееше със своите здрави като на провинциален прокурор прасци. Чертите на лицето му бяха грубо издялани, носът беше

сплескан, но с широки и обрасли отвътре ноздри, а изпод четинестите вежди черните му очи гледаха проникателно като очите на Талейран^[35], но с по-притъпен блясък; той беше запазил републиканските си бакенбарди и оставяше по-дълга тъмната си коса. Пръстите му бяха обкичени с черни рошави косми по ставите, а сините издути вени по ръцете свидетелствуваха за неговата великолепна мускулатура. Гръдният му кош беше достоен за Херкулес Фарнезийски и човек би казал, че тези рамене могат да издържат на всякакъв финансов удар. Такива плещи днес се срещат единствено в кафенето „Тортони“. Най-сполучливо ще охарактеризираме неговата пращяща от енергия мъжественост с един израз, който бе на мода през миналия век и който днес малцина биха разбрали — в галантния стил на онова време Дю Букие можеше да мине за надежден „данъкоплатец“. Но подобно на кавалера Дьо Валоа, Дю Букне също имаше една особеност, която противоречеше на външността му. Гласът на бившия доставчик не съответствуваше на неговите мускули. Не че беше от онези тънки гласчета, които често ни изненадват у такива двукраки моржове като него; тъкмо напротив, гласът му беше силен, но някак глух, и можеше да се сравни единствено със звука на триона в мека и влажна дървесина. С една дума, гласът му беше пресипнал като на преуморен спекулант.

Дълго време Дю Букие се придържаше към облеклото, което бе на мода през годините на неговата слава — ботуши с обърнати кончови, бели копринени чорапи, три четвърти панталони от светлокафяво кадифе, жилетка а ла Робеспьер и син фрак. Въпреки че с омразата си към първия консул господин Дю Букие бе предразположил към себе си роялистично настроените първенци на града, той не беше допуснат в домовете на онези седем или осем семейства, които съставляваха Сенжерменския квартал^[36] на Алансон и които кавалерът Дьо Валоа посещаваше. Доставчикът, който мечтаеше за бляскаво възмездие, отначало поиска ръката на госпожица Арманд — сестрата на най-почитания аристократ в града, на когото той можеше впоследствие до голяма степен да разчита за своите планове. Но получи отказ. Не му остана нищо друго, освен да се примири с избора, който му предлагаха десетина заможни семейства, някогашни производители на известните алансонски дантели, които понастоящем притежаваха ливади и добитък или търгуваха с платове и

сред които случаят можеше да му предостави подходяща партия за женитба. Старият ерген беше насочил стремежите си към един изгоден брак и имаше изгледи за успех, защото беше вещь в много отношения; и наистина, той притежаваше известна ловкост в паричните дела, от която немалко хора можеха да се възползват. Подобно на разорен играч той напътствуваше неопитните, предвиждаше най-благонадеждните ходове и ръководеше финансовите операции. Понеже минаваше за способен администратор, неведнъж бе ставало дума да го направят кмет, но споменът за неговите непочтени маневри в управляващите републикански кръгове попречи на приемането му в префектурата. Нито едно от правителствата, които се изредиха впоследствие, дори и това на Стоте дни^[37], не се съгласи да го назначи кмет на Алансон; а той се стремеше към тази длъжност, защото тя щеше да улесни брака му с една стара мома, към която най-накрая бе съсредоточил всичките си стремежи. Поради ненавистта си към императора той отначало се присъедини към роялистката партия и остана там въпреки обидите, които трябваше да понесе; но когато при първото възвръщане на Бурбоните отново не го приеха в префектурата, омразата му към кралския род стана колкото дълбока, толкова и прикрита, защото той търпеливо оставаше верен на възгледите си. Дю Букие оглави либералната партия в Алансон, незабележимо направляваше изборите и тайно подкопаваше Реставрацията със своите ловки и коварни ходове. Като всички хора, които се подчиняват единствено на разума, Дю Букие прикриваше озлоблението си с онова спокойствие, което е характерно за малките, но непресъхващи поточета. Неговото хладнокръвно, достойно за дивашките племена търпение заблуждаваше враговете му. В продължение на петнадесет години той тайно подготвяше своята разплата и жаждата му за мъст не се задоволи с нито една победа, дори и с тази през юлските дни на 1830 година.

Кавалерът Дьо Валоа неслучайно изпрати Сюзан при Дю Букие. Въпреки дълбоката предпазливост, с която либералът и роялистът прикриваха от целия град една и съща цел, всеки от тях бе отгатнал намеренията на другия. Двамата стари ергени бяха съперници. Те се стремяха да се оженят за госпожица Кормон, същата, която господин Дьо Валоа току-що спомена пред Сюзан. И двамата се бяха вкопчили в тази надежда, като се прикриваха зад маската на равнодушието и

търпеливо чакаха часа, в който случаят щеше да им предостави старата мома. Така че даже да не бяха противници по силата на различните си убеждения, това тяхно съперничество пак щеше да ги постави един срещу друг. Хората носят отпечатъка на времето, в което живеят. Речта, идеите, облеклото и физиономията на всеки от тях доказваха истинността на тази мисъл, защото те принадлежаха към две коренно противоположни исторически епохи. Единият беше енергичен и груб, с резки, недодялани обноски и отривиста реч; всичко у него сякаш беше черно — и гласът, и погледът, и косата. Страшен на вид, но всъщност безсилен като всеки бунт, той олицетворяваше Републиката. Другият — благонравен и вежлив, елегантен и изискан, верен на изтънчения вкус, достигащ целите си с търпеливите, но безпогрешни методи на дипломацията, беше въплъщение на придворната аристокрация от миналото. Съперниците се срещаха всяка вечер на полесражението. Двубоят беше сдържан и благовиден от страна на господин Дьо Валоа и по-рязък от страна на Дю Букие, но последният все пак спазваше възприетите правила на държане, за да не бъде изхвърлен от висшето общество. Всеки от тях знаеше намеренията на своя противник. Въпреки проницателността, с която хората в провинцията следят дребните вражди и интереси на тези, сред които живеят, все още никой не подозираше тяхното съперничество. Господин Дьо Валоа имаше по-високо обществено положение и досега не беше поискал ръката на госпожица Кормон, докато Дю Букие, след като претърпя неуспех при най-аристократическото семейство в града, беше направил тази стъпка и получи отказ. Но кавалерът явно считаше, че противникът му все още има изгледи за успех, щом му нанасяше такъв неочакван и подъл удар, и то с такова тънко и добре наточено острие, каквото беше Сюзан. Благородникът беше проучил всичко около Дю Букие и както ще видим, той не се бе излъгал в нито едно от предположенията си.

След като излезе от улица Дюкур, Сюзан с лека стъпка премина през улиците Порт Дьо Сеез и Беркай и отиде на улица Син, където преди пет години Дю Букие си бе купил малка провинциална къща, строена от сив чакъл, подобен на нормандския камък или на бретонската шиста. В нея бившият доставчик се бе настанил по-удобно от всеки друг в града, защото беше запазил някои мебели от времето на своето величие. Но провинциалният начин на живот неусетно бе

помрачил блясъка на този западнал Сарданапал^[38]. В обстановката на дома останките от бившия разкош изглеждаха досущ като скъпи полилеи в хамбар. Както в цялата подредба, така и в малките детайли липсваше онази хармония, която е присъща на всяко човешко или Божие творение. Например върху красивия скрин се мъдреше един от онези смешни водни съдове с похлупак, които се срещат само в околностите на Бретан. Великолепният килим никак не подхождаше на простите розови пердета от щампосано хасе, а над зле боядисаната камина живописният стенен часовник изглеждаше като от някой друг свят, особено в съседство с очукания свещник. Стълбището, по което всеки се качваше с мръсни обувки, не беше боядисано. Накрая нека споменем и дразнещите цветове на вратите, непохватно очертани от местния бояджия. С една дума, къщата на Дю Букие носеше отпечатъка на неговото време — тя беше странна смесица от нищета и величие. Считан за човек, който живее в охолство, Дю Букие, също като кавалера, водеше паразитен живот; той беше от тези, които винаги имат в излишък, защото харчат по-малко от приходите си. Единственият му прислужник беше едно наивно и глуповато момче от същия край, типичен Жокрис^[39], което постепенно бе привикнало към изискванията на своя господар и което Дю Букие бе дресирал като послушен орангутан — Ръоне търкаше пода, обираше праха, четкаше дрехите и лъскаше ботушите му, а когато бившият доставчик беше на гости, слугата го посрещаше с фенер, ако беше тъмно, и с дървени налъми, ако валеше. Като всяко простодушное създание, цялото му съществуване се заключаваше само в един порок — лакомията. Дю Букие често го вземаше със себе си на някоя тържествена вечеря, за да прислужва, като го караше да облича ливрея вместо карираната синя памучна риза, чиито увиснали джобове бяха пълни с какво ли не — носна кърпа, малко ножче или някакъв сладкиш. Така Ръоне можеше да се тъпче заедно с останалата прислуга. Дю Букие беше превърнал това задължение в своеобразна награда, която му бе спечелила мълчаливата всеотдайност на бретонския слуга.

— Я, дошла е госпожица Сюзан — каза Ръоне, като я видя да влиза. — Сбъркали сте деня, днес нямаме бельо за госпожа Лардо.

— Ама че глупак! — каза през смях Сюзан.

Красивата девойка се качи горе, оставяйки Ръоне, който ядеше елдени палачинки от една паница. Дю Букие беше още в леглото,

погълнат от своите честолюбиви кроежи, защото като всеки изхабен от удоволствията човек той вече не можеше да се вълнува от нищо друго освен от интересите си. Амбицията и хазартът са единствените непресъхващи човешки страсти, така че при хората, които обичат реда, разумът винаги е по-силен от чувствата. Сюзан дръпна пердетата на леглото с рязко и властно движение, при което корнизът издрънча.

— Ето ме и мен — каза тя, сядайки на леглото.

— Какво има, миличка? — попита старият ерген, като се надигна.

— Господине — започна Сюзан с достойнство, — навярно моето идване по това време ви изненадва, но състоянието, в което се намирам, ме принуждава да не се съобразявам с това, което хората могат да кажат.

— Това пък какво е! — възкликна Дю Букие, скръствайки ръце.

— Нима не разбирате? — отвърна Сюзан. — Знам — продължи тя, като очарователно сви устни — колко са смешни горките момичета, които тормозят мъжете с това, което вие наричате дреболии. Но вие, господине, не ме познавате достатъчно и не знаете какво мога да направя за човека, който ще се привърже към мен така, както и аз към него. Повярвайте ми, никога няма да съжалявате, че сте се оженили за мен. Разбира се, тук аз няма да ви бъда кой знае колко полезна, но ако отидем в Париж, ще видите на какво съм способна за човек с вашия ум и с вашите средства, особено в момент на правителствена смяна, когато властта е в ръцете на чужденците^[40]. И после, ако говорим откровено, нима бедата е наистина толкова голяма? Та това за вас е по-скоро щастие, за което един ден бихте дали всичко. В името на какво са вашите стремежи, за кого работите сега?

— За себе си, за кого! — извика грубо Дю Букие.

— Старо чудовище! Вие никога няма да станете баща! — възкликна Сюзан, стараейки се думите ѝ да прозвучат като заклинание.

— Я остави тези глупости, Сюзан — рече Дю Букие. — Струва ми се, че още сънувам.

— Но какво по-явно от това? — извика Сюзан, като се изправи в целия си ръст.

Дю Букие потърка памучната нощна шапчица с буйно и отривисто движение, което показваше, че усилено разсъждава. „Мили

Боже, та той повярва — си каза Сюзан — и даже е поласкан! Господи, колко лесно можеш да ги омотаеш тези мъже!“

— Но, Сюзан, какво, по дяволите, искаш да направя? Това е толкова невероятно... Аз мислех, че... Не, не, не може да бъде...

— Как, няма ли да се ожените за мен?

— А, това пък е изключено! Дал съм обещание.

— Обещание ли? Може би на госпожица Арманд или на госпожица Кормон, които вече ви отхвърлиха? Вижте какво, господин Дю Букие, моята чест не се нуждае от стражари, които да ви завлекат в кметството. Съпрузи няма да ми липсват, така че не желая мъж, който не може да ме оцени. Един ден сигурно ще съжалявате за поведението си, защото аз ви уверявам, че нито с пари, нито със злато ще ме накарате да ви върна това, което днес отказвате да вземете.

— Но, Сюзан, сигурна ли си, че...

— О, господине! — възкликна гризетката, загръщайки се в мантията на своята добродетел. — За каква ме вземате? Няма да ви припомням думите, с които ми се клехте и които опропастиха една нещастница като мен, чийто единствен грях е, че нейната любов е равна на стремежите ѝ.

Дю Букие бе обхванат от противоречиви чувства — радост, недоверие, пресметливост. Той отдавна бе решил да се ожени за госпожица Кормон, защото Хартата^[41], която заемаше неговите мисли до преди малко, му предлагаше великолепно политическа кариера като депутат. Именно бракът със старата мома трябваше да му осигури такъв издигнат и влиятелен пост. Думите на хитрата Сюзан му дойдоха като гръм от ясно небе и го хвърлиха в ужасно затруднение. Ако не бяха неговите скрити надежди, той щеше да се ожени за девойката, без да се замисли. Щеше открито да оглави либералната партия в Алансон. Разбира се, след този брак той трябваше да се откаже от домогванията си към висшето общество и да се примири с класата на търговците, на богатите производители и на земевладелците, които несъмнено щяха да го издигнат за свой кандидат. Дю Букие вече се виждаше депутат на левите. Той не криеше, че се е отдал на дълбоки размишления, и прокарвайки ръка по главата си, бутна нощната шапчица, която откри плешивостта му. Като всеки човек, който е постигнал повече, отколкото е очаквал, Сюзан в първия момент остана слисана и за да скрие учудването си, тя си придаде вид на излъгано момиче пред своя

прелъстител; но вътрешно се забавляваше като гризетка при хитро изигран ход.

— Не, миличката ми — отсече Дю Букие, — аз на такова хоро не се хващам!

С тези думи бившият доставчик сложи край на колебанията си. Дю Букие с гордост се причисляваше към онези философствуващи циници, които не желаят да бъдат „уловени“ от жените и смятат, че те всички до една са „подозрителни“. Тези свободомислещи, но обикновено слаби личности си имат свое учение за нежния пол. За тях всички жени, от кралицата до последната шивачка, са разпуснати, хитри, дори малко коварни съблазнителки, лъжкини по природа, които не са способни да мислят за нищо друго освен за дреболии. В техните очи жената е зложелателна баядерка, която трябва да оставиш да пее, да се смее и да танцува; те не виждат нищо свято и възвишено в нея, защото познават само грубата страст, но не и вълшебството на чувствата. Те са като онези гладници, за които кухнята и трапезарията са едно и също нещо. Според техните принципи към жената трябва винаги да се държиш като тиранин, за да не те превърне в свой слуга. Както виждате, и в това отношение Дю Букие беше пълна противоположност на кавалера Дьо Валоа. При последните си думи Дю Букие със замах запрати шапчицата си на пода, както би направил папа Григорий с воценицата, която е прекатурил, гръмко изричайки нечие анатемосване. Така Сюзан разбра, че перчемът му е фалшив.

— Запомнете, господине — отговори величествено Сюзан, — че идвайки при вас, аз изпълних своя дълг. Запомнете, че бях принудена да ви предложа ръката си и да поискам вашата, но запомнете също, че запазих достойнството си като всяка уважаваща себе си жена и не се унижих да плача като някоя глупачка, не настоявах, не ви тормозих. Сега вие знаете в какво положение се намирам. Знаете също, че не мога да остана в Алансон — майка ми ще ме пребие, а госпожа Лардо, която държи на принципите си като на гладаната си дъска, ще ме изгони. Какво ще стане тогава с една бедна работничка като мен? По-скоро бих се хвърлила в Брийант или в Сарт, отколкото да отида в болница или да стана просякиня. Не е ли по-разумно да отида в Париж? Майка ми винаги може да намери повод за моето пътуване — някой чичо, който има нужда от мен, или умиращата ми леля, или

някоя доброжелателна дама. Трябва само да се сдобия с парите, които ще са ми нужни за онова, което предполагате...

Тези думи имаха много по-голямо значение за Дю Букие, отколкото за кавалера Дьо Валоа, но засега само той и благородникът знаеха това, което ще се изясни едва с развързката на нашия разказ; затова ще кажем само, че лъжата на Сюзан предизвика такъв смут в мислите на пария ерген, че той не беше в състояние да разсъждава трезво. Ако не беше това смущение и вътрешната радост (защото самолюбието е като мошеник, който никога не прощава на жертвата си), той щеше да си даде сметка, че едно почтено момиче като Сюзан, чието сърце е все още непокварено, по-скоро би умряло от срам, отколкото да се реши на такъв разговор и да му иска пари. Той щеше да види в погледа на гризетката жестокото коварство на играча, който не би се спрял и пред убийство, само и само да спечели още един залог.

— Значи, искаш да идеш в Париж? — попита той.

При тези думи едно игриво пламъче за миг позлати сивите очи на Сюзан, но блаженият Дю Букие не забеляза нищо.

— Разбира се, господине!

Дю Букие започна да се оплаква — току-що бил приключил с дълговете по къщата, предстояло му да плаща на бояджията, на зидаря и на дърводелеца; Сюзан го остави да говори, очаквайки да чуе цифрата. Дю Букие предложи сто екю. Тогава гризетката се запъти към вратата — в театъра това се нарича престорено напускане на сцената.

— Сега пък къде тръгна? — уплашено попита Дю Букие. „Хубав е ергенският живот, няма що! — си каза той наум. Да ме вземат дяволите, ако си спомням някога да съм й смачкал нещо друго освен якичката!... И бум! Ето че се възползват от една шега, за да ви притиснат до стената и ви измъкнат някой чек!“

— Господине — каза през плач Сюзан, — отивам при госпожа Грансон, касиерката на дружеството за подпомагане на самотните майки, която, доколкото знам, буквално е измъкнала от водата една нещастница в моето положение.

— Госпожа Грансон!

— Да — поде Сюзан, — сродницата на госпожица Кормон, която е председателка на това дружество. Както знаете, жените от града го основаха, за да спасят злочестите момичета, които убиват децата си

или се погубват, както стана преди години в Мортан с красивата Фаустин от Аржентан.

— Ето, Сюзан — каза Дю Букие, подавайки ѝ един ключ. — Отвори сама чекмеджето и вземи оттам отвързаната кесия; в нея има шестстотин франка и това са всичките ми пари.

Унилият вид на бившия доставчик показваше с каква неохота вършеше всичко това.

„Стар циция! — помисли си Сюзан. — Ще се разчуе за перчема ти, бъди спокоен!“

Тя сравняваше Дю Букие с милия кавалер Дьо Валоа, който нищо не ѝ даде, но я разбра и посъветва, защото носеше любовта към гризетките в сърцето си.

— Само да си ме излъгала, Сюзан — извика Дю Букие, като я видя да посяга към чекмеджето — да знаеш, че...

— Господине — прекъсна го тя с царствена надменност, — нима нямаше да ми дадете тези пари, ако ви ги бях поискала?

След като го върнаха по този начин към вежливостта, доставчикът, който за миг си припомни добрите стари времена, измърмори нещо в знак на съгласие. Гризетката взе кесията и му позволи да я целуне по челото, преди да излезе. Видът на стария ерген сякаш казваше: „Е, скъпичка ми излезе тази целувка, но по-добре така, отколкото да бъда оскубан от някой адвокат в углавния съд като прелъстител на обвинено в детеубийство момиче.“

Сюзан прибра кесията в една подобна на ловджийска чанта плетена върбова торбичка, която висеше на ръката ѝ. Тя се бе надявала да получи хиляда франка и сега проклинаше скъперничеството на Дю Букие. Когато една жена си втълпи да постигне нещо, особено ако вече е тръгнала по пътищата на коварството, тя не се спира лесно. Щом стигна до улица Беркай, на хубавата гладачка ѝ хрумна да се обърне към дружеството за подпомагане на самотните майки с председателка госпожица Кормон, което може би щеше да допълни желаната от нея сума, а тя съвсем не бе малка за една алансонска гризетка. Освен това тя мразеше Дю Букие и беше разбрала, че старият ерген не искаше госпожа Грансон да научи за предполагаемия му грях. Ето защо, с риск да не получи нито грош от дружеството, Сюзан реши на всяка цена, преди да напусне Алансон, да уплете бившия доставчик в здравите мрежи на провинциалната клюка. Във всяка гризетка има нещо от

злосторническият нрав на маймуните. И като се престори на отчаяна, Сюзан влезе у госпожа Грансон.

Госпожа Грансон беше вдовица на артилерийски подполковник, убит при Йена. Всичките ѝ доходи се състояха от една нищожна пенсия от деветстотин франка и от една рента от сто екю, а издръжката и образованието на сина ѝ вече бяха погълнали нейните спестявания. Тя живееше на един от онези неугледни приземни етажи, които пътникът, минавайки по главната улица на всеки малък провинциален град, може да обхване само с един поглед. Малката врата над трите стъпала във форма на пирамида се отваряше към един коридор, който отвеждаше до вътрешния двор, в дъното на който имаше стълбище с дървен навес. От едната страна на коридора се помещаваха трапезарията и кухнята, а от другата — салонът, който служеше едновременно за гостна и всекидневна, и спалнята на вдовицата.

Двадесет и три годишният Атаназ Грансон живееше в мансардната стая над първия етаж и внасяше в бедното домакинство шестстотин франка, които получаваше от малката си служба в гражданското бюро на кметството, издействувана с помощта на неговата сродница госпожица Кормон.

Сега вече лесно можете да си представите госпожа Грансон в нейния студен салон с жълтите пердета и с облечените в жълт вълнен плюш мебели; можете да я видите как оправя след посетителите сламените рогозки, сложени пред всеки стол, за да не се цапат червените плочи, и как отново се навежда над ръкоделието си в своето потънало във възглавнички кресло до работната маса, точно под портрета на подполковника, поставен между двата прозореца. От това място тя можеше да вижда всеки, който минаваше по улица Беркай. Скромният добродушен нрав на тази жена се отразяваше в простотата на облеклото ѝ и в нейното бледо, изпито от мъка лице. Бедността бе наложила строга пестеливост в нейното домакинство, където бяха установени суровите и почтени провинциални порядки. В момента майката и синът бяха в трапезарията и закусваха кафе, хляб с масло и репи. За да си обясним радостта, която посещението на Сюзан щеше да предизвика у госпожа Грансон, трябва да надникнем в скритите мечти на майката и на сина.

Атаназ Грансон беше среден на ръст младеж, слаб, блед и с хлътнали бузи, с изразителни и будни очи, които горяха като

въгленчета. Болезненият израз на чертите му, извивката на устата, силно издадената напред брадичка, меланхолията, породена от чувството за потиснатата му от оскъдното съществуване духовна сила, всичко у него издаваше затворения в клетка талант. Ако живееше другаде, а не в Алансон, той щеше да си спечели подкрепата на високопоставени мъже или на жени, които можеха да си дадат сметка за дарованието на младежа; във всеки случай те щяха да оценят ако не самия талант, то поне неговата външна изява, ако не голямата вътрешна сила, то поне блясъка, който я издава в погледа. Но макар че Атаназ беше извънредно чувствителен, неговите обноски бяха сковани от стеснението, което погубваше даже младежката му грация, така както лишенията осуетяваха дръзките му стремежи. В провинцията той не намираше от никого нито одобрение, нито опора и неговата отскоро пробудила се мисъл линееше в безизходицата на този омагьосан кръг. Впрочем Атаназ беше от възвишените личности, които болезнената, породена от бедността гордост издига над стълкновението с хората и нещата, но спъва тяхното развитие още при първите им самостоятелни стъпки в живота. Дарованието се проявява по два начина — или дръзко и решително си взема своето, както стана с Наполеон и Молиер, или плахо изчаква някой да го открие и насърчи. Младият Грансон беше от тези, които не осъзнават напълно силата си и лесно се отчайват. Той имаше съзерцателен, по-скоро мисловен, отколкото действителен темперамент и навярно би изглеждал незавършен в очите на онези, които не могат да си представят гениалния французин без присъщия му плам. Но Атаназ беше силен в сферата на мисълта; впоследствие, тласнат от своите особени и чужди на всеобщата пошлост преживявания, той щеше да стигне до такива решителни действия, които нямаше да бъдат разбрани от околните и даже щяха да позволят на глупците да кажат за него: „Тоя е луд.“ Младежът се чувствуваше смазан от дълбокото презрение, с което хората се отнасят към бедността. Отчайващата, лишена и от най-малкия свеж полъх изгаряща самота отслабваше тетивата на неговата воля, която той непрекъснато трябваше отново да обтяга, и тази жестока и безрезултатна игра изтощаваше душата му. Атаназ можеше да се нареди сред най-именитите мъже на Франция, но този затворен в клетка и останал без храна орел беше осъден да умре от глад, след като е съзерцавал с пламнали от желание очи простора на планините, сред

които се рее поривът на гения. Макар че заниманията му в градската библиотека оставаха незабелязани за околните, той криеше дълбоко в душата си своя стремеж към славата, но още по-ревностно криеше тайната на сърцето си — страстната любов, която издаваха хлътналите бузи и прежълтялото лице. Той обичаше своята далечна родственица — госпожица Кормон, същата, която дебнеха кавалерът Дьо Валоа и господин Дю Букие — неговите тайни съперници.

В началото любовта му бе плод на една сметка. Госпожица Кормон минаваше за една от най-богатите жени в града и бедното момче я обикна в стремежа си към материално благополучие, в силното си желание да зарадва старините на своята майка и да си обезпечи така необходимите за човека на мисълта средства. Всъщност този подтик беше съвсем невинен, но в неговите очи той опорочаваше чувствата му. Освен това Атаназ се опасяваше от насмешката, с която хората щяха да посрещнат любовта на един двадесет и три годишен младеж към четиридесетгодишната стара мома. И все пак чувствата му бяха неподправени и искрени; не трябва да забравяме, че някои сърдечни преживявания, които иначе биха изглеждали съвсем неправдоподобни, в провинцията са напълно естествени. И наистина, липсата на случайни връзки, на поврати в чувствата и на загадъчни увлечения правят тук брака необходим. В нито един дом не биха допуснали покварен младеж. Колкото и обикновена да би изглеждала в столицата връзката между един младеж като Атаназ и една хубавица като Сюзан, в провинцията тя би ужасила обществото и би осуетила женитбата на всеки млад човек. Защото тук една изгодна партия винаги тържествува над някакво предишно недостойно увлечение. И така, един надарен, но лишен от средства мъж не трябва да се колебае между лекомислената връзка и искрената любов — той е длъжен да предпочете мъките на добродетелта пред тези на порока. Но в провинцията такъв младеж трудно може да срещне жена, в която да се влюби — нито една красива девойка не би се омъжила за него, защото тук всичко става по сметка; от друга страна, не му е позволено да обикне и бедна красавица, тъй като това би било, както казват селяните, да ожениш голото за босото. А в тази възраст монашеското усамотение също е опасно. Всичко това обяснява защо основите на провинциалния живот се изграждат единствено върху брака и защо гениалните личности, в чиито жили тече гореща и буйна кръв и на

които им е нужна независимостта, изкупена с оскъдното съществуване, трябва да бягат далече от тази студена обстановка, която ги погубва със здравомислието и равнодушието си и където нито една жена не би се пожертвувала за мъж на науката или изкуството.

Но кой би разбрал чувствата на Атаназ към госпожица Кормон? Във всеки случай не богатите — тези султани, на които обществото предлага цели хареми, нито буржоата, които следват утъпкания път на предразсъдъците, нито жените, които, презирайки или не зачитайки чувствата на творците, им противопоставят добродетелта си, като си въобразяват, че двата пола се подчиняват на едни и същи закони. Тук може би трябва да се обърнем към страданията на онези изпълнени със стремежи млади хора, които са принудени да потискат напирещата в тях енергия, или към художниците, чиято дарба чезне сред непрекъснатите лишения; изобщо към талантливите хора, чиито първи пориви са били потъпкани и които в началото са били лишени и от подкрепа, и от приятелско съчувствие, но които впоследствие са успели да превъзмогнат терзанията както на душата, така и на тялото. Именно тези хора познават добре парещите пристъпи на болката, която разяждаше сърцето на Атаназ, защото и те като него са се лутали в мъчителни размишления и са били смазани от великите си цели, без да имат средства за тяхното осъществяване; те са изпитали неизвестните злочестини на таланта, чиито усилия не дават плодове. Те знаят също, че величието на стремежите се определя от размаха на въображението и че колкото по-високо летят в поривите си, толкова по-ниско ще паднат; а колко много струни се разкъсват при тези сгромолясвания! Благодарение на своята проникателност те са предвидили бляскавото си бъдеще и като Атаназ са смятали, че то е достижимо; но обществото често превръща в непробиваема стена онова, което е изглеждало като незначително препятствие. Тласнати от призванието и от любовта към изкуството, понякога те са се опитвали да се издигнат чрез чувствата си, които обаче обществото непрекъснато материализира. Как! След като провинциалните възгледи и порядки определят брака като основа на благополучието, защо тогава на един беден младеж с душа на художник и учен да не му е позволено да се стреми към женитбата, за да спаси своя талант и да обезпечи съществуването си? Вълнуван от подобни мисли, отначало Атаназ желаше този брак именно за да осигури и определи живота си, да улесни своя път към славата и

направи майка си щастлива; в името на всичко това младежът се чувствуваше способен да обича предано госпожица Кормон. Но неусетно за него този стремеж скоро породил в сърцето му и истинската любов. Той започнал да наблюдава старата мома и с течение на времето навикът го направил сляп за недостатъците ѝ, показвайки му само нейните хубави черти. Виждате колко много влияят тръпките на страстта върху любовта на един двадесет и три годишен младеж! Техният плам е като призма, през която той вижда любимата жена. Тук можем да си припомним сцената, в която Керубино прегръща Марселина^[42] и която е едно гениално хрумване на Бомарше. Впрочем увлечението на Атаназ ще ви се стори напълно естествено, ако вземете предвид, че бедността го бе обрекла на пълно усамотение, и госпожица Кормон беше единствената жена, която непрекъснато привличаше погледите му, защото никоя друга не я засенчваше. Това дълбоко скрито чувство се засилваше с всеки изминал ден. Желанията, надеждите, размислите и страданията бавно изпълваха спокойното и тихо море на душата му, в което часовете се утаяваха като водни капки. Колкото по-голям ставаше кръгът на това подклаждано от страстта въображение, толкова образът на госпожица Кормон в него ставаше по-внушителен и толкова повече растеше стеснителността на Атаназ.

Майка му беше разбрала всичко. Като всяка провинциална жена тя простичко и трезво размишляваше за изгодите от това увлечение. Казваше си, че госпожица Кормон с радост би се омъжила за един талантлив двадесет и три годишен младеж, който щеше да бъде чест за нейното семейство и за целия град, но пречките, произхождащи от материалното състояние на Атаназ и от разликата във възрастта им, ѝ се струваха непреодолими; тя намираще, че засега търпението е единственият изход. Подобно на Дю Букие и на кавалера тя си имаше своя тактика; водена от интереса и от майчинските си чувства, госпожа Грансон с тънка пресметливост дебнеше изгодния случай и изчакваше благоприятния момент. Тя не се опасяваше от благородника, но предполагаше, че макар и отхвърлен, Дю Букие все още не се е отказал от намеренията си. Тя беше ловък и прикрит враг на бившия доставчик и му вредеше, доколкото можеше, в полза на сина си, комуто все още не бе разкрила тайните си ходове. Сега вече разбирате колко важно щеше да бъде за нея признанието на Сюзан. И наистина, какво силно оръжие беше това в ръцете на една дама от благотворителното

дружество, още повече, когато тя е и касиерка на Дружеството за подпомагане на самотните майки! Как изкусно щеше да разпространи новината под благовидния предлог да се помогне на целомъдрената Сюзан!

В този момент Атаназ се бе облакътвил замислено на масата пред празната чаша и си играеше с лъжичката; той съсредоточено разглеждаше бедната стая, застлана с червени плочи, столовете със сламени седалки, боядисаните дървени бюфети, белите и розови квадрати на пердетата, които приличаха на шахматна дъска, кръчмарските тапети и остъклената врата на кухнята. Беше седнал с лице към майка си и с гръб към камината, която беше точно срещу вратата; при това положение светлината, която идваше отвън, го огряваше целия. Бледото му лице в тъмния ореол на косата, горящите от отчаяние и възбудени от сутрешните мисли очи — всичко това изникна изведнъж пред погледа на Сюзан.

Гризетката несъмнено беше чувствителна към нещастieto и бедността; в този миг сякаш я разтърси електрическа искра — това преживяване трудно може да се обясни, някои свободомислещи хора даже го отричат, но немалко мъже и жени са потръпвали от подобно състрадание. Това е едновременно нещо като лъч, който хвърля светлина в бъдещето, и предчувствие за чистите вълнения на една споделена любов, и увереност за взаимно разбиране. На човек му се струва, че ловките и уверени пръсти на музикант раздвижват струните на чувствата. Погледът ни е омагьосан от някакво необяснимо притегляне, сърцето е развълнувано, звуците на щастието отекват в слуха и в душата и един глас шепне: „Това е той!“ Много често обаче ледената струя на разума угасява силното вълнение и всичко свършва дотук. Само за миг Сюзан усети в себе си прилива на някаква сила — сякаш лъчът на истинската любов като светкавица изгори плевелите, поникнали в сърцето ѝ под знака на лекомислието и покварата. Девойката изведнъж разбра, че заклеявайки се с една измама, тя погубваше всичко свято и възвишено в себе си. Сюзан видя своята присъда в тази шега, която до вчера ѝ изглеждаше съвсем безобидна, и за миг презря успеха си. Но безизходицата от създаденото положение, бедността на Атаназ, а и слабата надежда, че един ден може да се върне заобогатяла от Париж и да му каже: „Аз те обичах“, всичко това, което сигурно ще наречете фаталност, пресуши лечебния дъжд.

Честолюбивата гризетка свенливо помоли госпожа Грансон за кратък разговор и я последва в стаята ѝ. Преди да излезе, тя погледна още веднъж Атаназ, който си седеше все така унесен, и едва сдържа сълзите си.

Колкото до госпожа Грансон, тя сияеше от радост. Най-последно имаше едно сигурно оръжие срещу Дю Букие, с което щеше да му нанесе смъртоносния удар. Тя обеща на клетото измамено момиче съдействието на жените от двете благотворителни дружества в града; за този ден вдовицата си набеляза дванадесетина посещения, по време на които трябваше да се подготви страшната буря, предназначена за стария ерген. Кавалерът Дьо Валoa беше предвидил подобен развой на нещата, но не бе допускал, че можеше да има изгледи за такъв скандал.

— Скъпи сине — обърна се госпожа Грансон към Атаназ, — нали знаеш, че днес ще вечеряме у госпожица Кормон; облечи си похубави дрехи. Не трябва да се изоставяш така, заприличал си на крадец. Сложи си хубавата риза с жабото и зеления фрак от елбьофско^[43] сукно. Послушай ме, имам нещо предвид — добави многозначително тя. — Впрочем тази вечер ще има много хора, защото утре госпожица Кормон заминава за Пребоде. Момък за женене като тебе трябва да полага всички усилия, за да го харесват. Боже, ако момичетата бяха откровени, как ли би се учудил, като разбереш от какво може да им се завърти главата! Понякога е достатъчно някой мъж да е бил начело на артилерийска рота или да е отишъл на бал с потесен костюм. Много често начинът, по който е наклонил главата си, или някакъв особено замечтан израз ни говори за вътрешния му мир; ние си изграждаме цял роман според външността на героя. Често той се оказва най-обикновен негодник, но сватбата вече е готова! Вгледай се в кавалера Дьо Валoa, наблюдавай го, заимствуй обноските му, забележи как непринудено се държи, не е схванат като тебе. И бъди по-разговорлив, недей да мълчиш така! Та ти знаеш староеврейски, а човек, като те гледа, би казал, че нищо не разбираш.

Атаназ бе учуден от думите ѝ, но покорно я изслуша, после си взе шапката и се запъти към кметството, като се питаше по пътя: „Дали майка ми не е отгатнала моята тайна?“ Той сви по улица Вал-Нобл, на която живееше госпожица Кормон — младежът си доставяше това малко удоволствие всяка сутрин, и докато минаваше покрай къщата ѝ, в главата му се въртяха какви ли не невероятни мисли: „Тя навярно и

не подозира, че сега пред дома ѝ минава един млад човек, който е готов да я обича силно и предано, който никога няма да ѝ причини мъка и ще я остави да управлява имота си, без да ѝ се меси. Господи, каква съдба! Двама души в нашето положение, които живеят в един град, на две крачки един от друг, а няма как да се сблизат! Дали да не я заговоря тази вечер?“

В това време Сюзан се прибираше вкъщи, мислейки си за клетия Атаназ, и подобно на много жени, които безгранично обичат любимия мъж, тя чувствуваше, че е способна да използва красивото си тяло като стъпало, чрез което той по-бързо да достигне до славата.

Вече е време да надникнем у старата мома, съсредоточила стремежите на толкова много хора и в чийто дом тази вечер щяха да се срещнат всички герои на нашия разказ с изключение на Сюзан. Тази висока хубава девойка, която бе дръзнала като Александър да изгори корабите си в началото на своя живот и да започне всичко отначало чрез измамата за един грях, вече напуска сцената, след като успя силно да възбуди любопитството ни.

Впоследствие нейните стремежи бяха напълно задоволени. След няколко дни тя напусна родния си град, носейки със себе си пари и хубави дрехи, между които имаше една великолепна зелена рипсена рокля и една зелена шапка с розова подплата, които ѝ бе дал кавалерът Дьо Валoa. За нея този подарък беше по-ценен от всичко, дори и от сумата, която получи от дружеството. Без съмнение, ако благородникът можеше да се появи в Париж по времето на нейния блясък, тя би напуснала всичко заради него. Подобна на целомъдрената библейска девойка, която старците само бяха зърнали, тя се установи в Париж, радостна и изпълнена с надежди, а в това време в цял Алансон оплакваха нейното нещастие, към което дамите от двете дружества изпитваха дълбоко съчувствие. Макар че Сюзан беше типична представителка на онези красиви нормандки, които според един виден лекар съставляват една трета от леконравното съсловие, поглъщано ежегодно от чудовищния Париж, тя заживя сред най-издигнатите и благоприлични кръгове на полусветското общество. По времето, когато Жената вече не съществуваше, както казваше кавалерът Дьо Валoa, тя се наричаше просто госпожа Дю Вал-Нобл, но в предишните епохи с успех би съперничала на Родоп, на Империя или на Пинон^[44]. Един от изтъкнатите писатели по времето на Реставрацията я взе под

свое покровителство и може би ще се ожени за нея. Той е журналист и не се влияе от никого, защото перото му диктува общественото мнение и създава ново на всеки шест години.

[0] Балзак замисля сюжета на романа „Старата мома“ през 1832 година, но тези първи щрихи служат по-късно за основа на „Свещеникът от Тур“. До окончателния вариант писателят стига през 1835 година. Написан през 1836 година, романът излиза от 2 август до 4 ноември в подлистниците на в. „Ла Прес“. През 1837 година произведението е включено в III том на „Сцени от провинциалния живот“.

Романът „Старата мома“ е построен на основата на съпоставката между двама герои, които са носители на противоположни характери, социална принадлежност, епохи и съдби. Много от действащите лица в това произведение се срещат и в други романи на Балзак — „Музей за антики“, „Изгубени илюзии“, „Величие и падение на куртизанките“ и др. ↑

[1] *Кавалер* — най-ниската благородническа титла във Франция.

↑

[2] *Ламот-Валоа, Жан дьо* — графиня, приближена на Мария-Антоанета; обвинена в кражбата на една огърлица и хвърлена в затвора. ↑

[3] *Шуани* — роялистко движение, изразено чрез контрареволуционни бунтове в Източна Франция. Към тях спадат и така наречените Вандейски войни. ↑

[4] *Моле, Франсоа-Ръоне* (1734–1802) — френски актьор, известен с елегантността и изяществото си. ↑

[5] *Пачи крак и дворцови стъпалца* — бръчки покрай очите и по бузите. ↑

[6] *Ladies' man* (англ.) — фустопоклонник, кавалер. ↑

[7] *Невероятните* — прозвище на група екстравагантни младежи от времето на Директорията, които на всяка дума възкликвали: „Това е невероятно!“. ↑

[8] *Шатле* — дворец в Париж, в който е заседавал углавният съд.

↑

[9] *Юли 1830 година* — авторът има предвид Юлската революция. ↑

[10] *Барон дьо Фьонест* — герой от сатиричния роман на Агрипа Д'Обинье (1552–1630) „Приключенията на барон Дьо Фьонест“. ↑

[11] *Маркиз Дьо Монкад (Франциско де Монкада)* (1586–1635) — испански военачалник и ловък дипломат. ↑

[12] *Черни мускетари* — наречени така заради цвета на конете им. ↑

[13] *Вестник „Конституционел“* — вестник на либералите, орган на опозицията по време на Реставрацията. ↑

[14] *Реставрацията* — период от историята на Франция, свързан с повторното управление на династията на Бурбоните, продължил от 1814 до 1830 година. Връщането на Наполеон I на престола я дели на *Първа реставрация* (1814–1815) и *Втора реставрация* (1815–1830). ↑

[15] „*Гран-Ливр*“ — банка за държавни заеми, основана от Конвента. ↑

[16] *Valeo* (лат.) — силен съм. ↑

[17] *Конхилиология* — наука за раковините. ↑

[18] *Лоншан* — местност в Булонския лес край Париж, където са ставали светски увеселения, а от 1857 година там се провеждат прочутите конни състезания. ↑

[19] *Червени токове* — принадлежност от тоалета, характерен за елегантното аристократическо общество през седемнадесети и осемнадесети век. ↑

[20] *Граф Д'Артоа* — брат на френския крал Луи XVIII. ↑

[21] *Сартин, Антоан дьо, граф д'Алби* (1729–1802) — френски държавник; лейтенант от полицията, а по-късно и министър на мореплаването. ↑

[22] *Арну, Софи* (1744–1802) — френска оперна певица, изпълнителка на Рамо и Глук, прочута с красотата и ума си. ↑

[23] *Флибустиери* — пирати от XVII и XVIII век. ↑

[24] *Алкмена* — богът Юпитер се влюбил в простосмъртната Алкмена и за да се срещне с нея, приел образа на нейния съпруг Амфитрион. ↑

[25] *Терорът* — период от Великата френска революция, започнал на тридесет и първи май 1793 година с падането на жирондистите и продължил до девети термидор (двадесет и седми юли) 1794 година; известен с безпощадната диктатура на

революционното правителство. Терорът завършва с падането на Робеспьер. ↑

[26] *Бертие, Луи-Александър* (1753–1815) — френски маршал при Наполеон. ↑

[27] *Портокалов цвят* — символ на брака. ↑

[28] *Уврар, Габриел-Жюлиен* (1770–1846) — крупен финансист, доставчик на френската армия по време на Републиката и Империята. ↑

[29] *Цинцинат* (V в. пр.н.е.) — римски консул, известен със скромността и простотата на нравите си, привърженик на селския живот и земеделския труд. ↑

[30] *Барас, Пол-Жан, виконт дьо* (1755–1825) — безпринципен политик и спекулант, член на Директорията и Конвента. ↑

[31] *Бернадот, Шарл* (1763–1844) — френски маршал при Наполеон. През 1818 година става крал на Швеция. ↑

[32] *Битката при Маренго* — прочутото сражение през юни 1800 година край това селце в Северна Италия; благодарение на навременното пристигане на дивизията на генерал *Дезе, Луи* (1768–1800) и на стремителните атаки на кавалерията на генерал *Келерман, Франсоа-Кристоф* (1735–1820) Наполеон печели в последния момент битката срещу австрийците начело с генерал *Мелас, Михаел-Фридрих-Бенедикт* (1729–1806). ↑

[33] *Монтаняри* — партия в Конвента, чиито членове са заемали най-високите места в залата и са гласували за най-крайните мерки. ↑

[34] *Fermons la caisse* (фр.) — непреводима игра на думи; изразът означава „Да затворим касата“. ↑

[35] *Талейран, Шарл-Морис дьо* (1754–1838) — френски дипломат, външен министър по времето на Директорията, Консулството и Империята. Ловък, амбициозен, циничен и безпринципен държавник. ↑

[36] *Предградиято Сен-Жермен* е аристократически квартал в Париж, разположен на левия бряг на Сена. ↑

[37] *Стоте дни* — краткото повторно управление на Наполеон (от двадесети март до двадесет и втори юни 1815 година) след завръщането му от остров Елба, когато той прави опит за по-либерална власт. ↑

[38] *Сарданапал* — легендарен асирийски цар, живял в разкош и разврат. ↑

[39] *Жокрис* — герой от френския средновековен фарс. Тип на наивен, глупав и доверчив човек. ↑

[40] Става дума за окупацията на Франция от съюзническите войски от 1815 до 1818 година. ↑

[41] *Конституционната харта* — подписана през месец юли 1814 година от Луи XVIII; с нея Франция е обявена за конституционна монархия с двукамарен парламент. ↑

[42] Балзак има предвид една сцена от „Сватбата на Фигаро“. ↑

[43] *Елбьофски плат* — наречен така на името на град Елбьоф, в който се произвежда. ↑

[44] *Родоп, Империа, Нинон* — известни куртизанки от различни епохи. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ГОСПОЖИЦА КОРМОН

Почти във всеки второстепенен областен град на Франция съществува по един салон, където се събират високопоставените и почитани личности, които все още не са цвета на обществото. Домакините безспорно са сред най-видните хора в града, приети са навсякъде, където пожелаят, и не минава нито един официален или дипломатически обяд, на който да не са поканени; но в техния салон не идва висшата аристокрация на областта — перовете, собствениците на замъци и едрите земевладелци, които ограничават връзките си с тях само с няколко разменени посещения, обеда или приеми. Един такъв смесен салон, в който се срещат заели държавни служби дребни благородници, духовенството и чиновниците, упражнява силно влияние в града. Местният дух и здравомислие са въплътени в това трезво общество, в което липсва всякакъв разкош — тук всички знаят какви са доходите на съседа и се отнасят с единодушно безразличие към блясъка и скъпите тоалети; за тях това са детинщини в сравнение например с подготвяната от години покупка на някакво парцалче от десет или двадесет арпана^[1], която е постигната с множество дипломатически ходове. Непоклатими в своите добри или лоши предразсъдъци, съмишлениците следват един утъпкан път, без да поглеждат нито назад, нито напред. Те подлагат на строга преценка всичко, което идва от Париж, и презират както кашмирските платове, така и вложенията в „Гран-Ливр“; освен това се отнасят с насмешка към новостите и не четат, защото не желаят нищо да научат — те не признават нито науката, нито литературата, нито техническите изобретения. Членовете на този кръг могат да постигнат свалянето на неподходящия според тях префект, а ако управата им окаже съпротива, те го изолират подобно на пчелите, които запечатват с восък черупката на попадналия в кошера им охлюв. И нека кажем, че тук клюките често се превръщат в истински присъди. Вечерите в салона са посветени почти единствено на картите, но от време на време сред гостите се

появяват и младите жени от града, които идват тук, за да получат одобрение за обносните си или за да се убедят в своя чар. Превъзходството на един такъв дом често засяга самолюбие то на някои от местните жители, но те се утешават с мисълта, че си спестяват разходите по поддържането на салона, още повече че се възползват даром от него. Ако големците от даден град не притежават достатъчно средства за такъв салон, те си избират, както бяха направили в Алансон, къщата на някоя безобидна личност, чийто характер и обществено положение позволяват на всеки да се чувства там като у дома си, без да се накърняват интересите или честолюбието му.

И така, висшето общество на Алансон открай време се събираше у старата мома, която ни най-малко не подозираше, че богатството ѝ е под прицела на нейната далечна братовчедка, госпожа Грансон, както и на двамата стари ергени, чиито тайни намерения току-що ви разкрихме. Въпросната госпожица живееше със своя чичо по майчина линия, бивш главен викарий на Сеезката епархия, който в миналото бе неин настояник и когото тя щеше да наследи. Родът Кормон навремето е бил един от най-изтъкнатите в областта; сега Роз-Мари-Виктоар беше единствената му потомка. Макар да нямаше благороднически произход, това семейство се родееше с аристокрацията по силата на множеството брачни връзки; голяма част от членовете му бяха управители у алансонските херцози, а немалко от тях бяха заемали висши постове в съдийската и духовната йерархия. Навремето господин Дьо Спанд, дядо по майчина линия на госпожица Кормон, бе избран от дворянството в Генералните щати, а по-късно за баща ѝ, господин Кормон, бе гласувало третото съсловие; но и двамата се бяха отказали от тази чест. От близо столетие госпожиците Кормон се омъжваха за аристократите на областта и по този начин семейството имаше толкова много издънки в херцогството, че присъствуваше почти във всяко родословно дърво. Никой друг буржоазен род не е приличал до такава степен на благороднически.

Къщата, в която живееше госпожица Кормон, беше строена по времето на Анри IV от Пиер Кормон, домоуправител у последния алансонски херцог, и винаги бе принадлежала на семейството; от целия имот именно тя най-силно изкушаваше двамата стари обожатели, макар че не само не носеше никакви доходи, а и гълтеше много средства. Но в един провинциален град е толкова трудно да се

намери такава красива отвън и удобна отвътре къща, която да е разположена в центъра, и то без досадни съседи, че целият Алансон завиждаше на собственицата. И наистина този стар дворец се намираше точно по средата на улица Дю Вал-Нобл, наричана за по-кратко Вал-Нобл^[2] вероятно заради извивката, която прави тук алансонската рекичка Бриант. Къщата се отличаваше с тежката архитектура, въведена от Мария Медичи. Макар че беше строена от гранит — един камък, който трудно се поддава на обработка, ръбовете на стените и корнизите на вратите и прозорците бяха украсени с изпъкнали и изсечени във формата на диаманти фигури. Покривът на тази двуетажна постройка беше силно скосен, с издадени напред и увенчани с фронтони прозорци, между които доста изящно бяха вградени оловните водосточни тръби, легнали в красиви каменни улеи, а капчуците във формата на глави на фантастични чудовища, изливаха дъждовната вода върху големи, пробити на няколко места плочи. Двете страни на покрива бяха украсени с оловни цветя — символът на буржоазията, защото навремето само благородническите домове са имали право на ветропоказатели. В дясната страна на двора се намираха навесите и конюшната, а отляво — дърварникът и перачницата.

Едното крило на портала беше винаги отворено и на него имаше малка врата с решетъчно прозорче и звънче, откъдето минувачите можеха да видят в средата на двора кръгла цветна леха, разположена върху купчина пръст и оградена с нисък плет от кучешки дрян. Зелената площ на градината се състоеше от целогодишни розови храсти, шибой, скабиози, лилии и испански жълтуги, покрай които лятно време се изнасяха сандъчета с миртови, дафинови и нарови дръвчета. При вида на порядъка и чистотата в двора и пристройките външният човек веднага би се досетил, че собственицата им е стара мома. Ръката, която се разпореждаше тук, явно бе на незает и възискателен човек, чиято придирчивост е по-скоро от безделие, отколкото по природа. Само една стара мома, която трябва да запълни вечно свободните си дни, можеше да следи за почистването на тревата между плочите, да изисква дворът да бъде редовно изметен, а кожените завеси на навеса — винаги спуснати. Само тя можеше да постигне такъв типично холандски ред в един край, който граничи с

Перш, Бретан и Нормандия и където се отнасят с дълбоко и гордо презрение към „комфорта“.

Всеки път, когато кавалерът Дьо Валоа и Дю Букие се качваха по двойното каменно стълбище към входната площадка, първият си казваше, че това жилище е достойно за един френски пер, а другият — че тук би трябвало да живее кметът на града. От площадката се влизаше през голяма остъклена врата в преддверието; на срещуположната му страна имаше още една подобна врата, от която се излизаше на друга площадка към градината. Преддверието, което беше застлано с червени плочки и покрито с ламперия до височината на рамото, приличаше на приют за повредени семейни портрети — на един му липсваше едното око, на друг му бе пострадало рамото; онзи там все още държеше шапката си с несъществуващата си ръка, а на следващия му бе ампутиран кракът. Тук гостите оставяха палтата, обувките, налъмите, шапките, чадърите и кожусите си. Това беше нещо като склад, в който всеки редовен посетител си оставяше вещите на влизане и си ги прибираще на излизане. Освен това покрай стените бяха сложени пейки за слугите, които идваха да посрещнат господарите си с огромни фенери; имаше също така и една голяма печка, защото студеният вятър проникваше и от градината, и от двора.

И така, къщата беше разделена на две равни части. Откъм страната на двора се намираха стълбището, голямата трапезария с изглед към градината, сервизното помещения и кухнята, а в другата част се помещаваше салонът, който имаше четири прозореца, по-нататък следваха две малки стаи — един будоар с изглед към градината и един работен кабинет с прозорец към двора. На горния етаж се намираше стаята на абат Дьо Спонд, както и един апартамент, в който можеше да се настани цяло семейство. Мансардните помещения навярно също бяха доста обширни, но в тях отдавна живееха само плъхове и мишки; госпожица Кормон неведнъж се бе оплаквала на кавалера Дьо Валоа от нощните им подвизи и от безполезността на използваните срещу тях средства.

Градината беше голяма около половин арпан и граничеше с Бриант^[3], наречена така заради слюдените люспици, с които е осеяно дъното ѝ; но минавайки през Вал-Нобл, реката вече не оправдаваше името си, тъй като местните фабрики изхвърляха в плитките ѝ води най-различни отпадъци и багрила. По отсрещния бряг, както във всеки

провинциален град, през който минава река, бяха разположени множество къщички, в които се упражняваха най-различни и невинаги съвсем почтени занаяти; за щастие по онова време срещу къщата живееха само мирни граждани — няколко буржоа, един-двама столари, един кърпач и един хлебар. Градината, в която растяха най-обикновени цветя, съвсем естествено преминаваше в обширна тераса, под която няколко стъпала водеха към реката. Остава да споменем разположените върху ниската ограда на терасата синьо-бели фаянсови вази, от които се издигаха стеблата на шибой, и двете липови горички с четвъртити корони отляво и отдясно покрай съседските стени, за да си представите тази по детски прелестна гледка, нейното невинно спокойствие, простодушния изглед на къщичките отсреща, оскъдните води на Бриант, градината, липовите горички край съседните имения и дълбоко почитания дом на семейство Кормон. Какъв покой! Каква тишина! Пред погледа няма нищо внушително, но и нищо преходно — тук сякаш е легнала самата вечност.

Както видяхме, приземният етаж служеше за приемане на гости. Всичко тук беше в духа на старата и неизменна провинция. Големият правоъгълен салон, с четири врати и четири прозореца, беше облицован със скромна сива дървена ламперия. В него имаше едно-единствено продълговато огледало, разположено над камината, в горната част на което беше изобразен в едноцветни тонове „Денят, воден от часовете“. Подобен род рисунки можеха да се видят над всяка врата; художникът на вечните сезони наистина можеше да ви накара да се отворите от блудкавите амурчета, които сеят, жънат, пързаят се по леда или си играят с цветя и които изобилствуват в повечето къщи на Средна Франция. Всеки прозорец беше украсен с пердета от зелена дамаска, които образуваха огромен балдахин, повдигнат от шнулове с едри пискюли. Тапицираните мебели бяха изцяло в стила на миналия век. Извитите дървени части бяха боядисани и лакирани, а овалните рисунки отстрани представляваха сцени от басните на Лафонтен; но платът по ръбовете на някои столове и кресла беше протрит. Таванът се разполовяваше от една дебела греда, а по средата висеше стар кристален полилей в зелен калъф. Върху камината имаше две сини севърски вази, два стари свещника, разположени от двете страни на огледалото, и един стенен часовник, който изобразяваше последната сцена от „Дезертърът“; както виждате, по това време творчеството на

Седен^[4] се радваше на огромна слава. Часовникът беше от позлатена мед и се състоеше от единадесет човешки фигури, всяка от които бе висока четири палци, а в дъното се виждаше дезертъорът, когото стражите извеждаха от затвора; на преден план една полуприпаднала млада жена му сочеше пътя на спасението. Камината, лопатките и машините бяха в същия стил. По ламперията се виждаха най-новите семейни портрети, една-две картини на Риго^[5] и три пастела на Латур^[6]. Четири игрални маси, една табла и една маса за пикет изпълваха това огромно помещение; единствено тук подът беше дъсчен. Старата ламперия на работния кабинет навсякъде беше покрита с червени, златни и черни лакове; госпожица Кормон не подозираше, че няколко години по-късно тази ламперия щеше да придобие баснословна цена, но даже и да ѝ даваха по хиляда екю на плоскост, тя не би продала нищо, защото държеше на всичките си вещи. В провинцията все още благоговоят пред ценностите, оставени от дедите. Що се отнася до ненужния будоар, стените му бяха облечени в старинен синьо-зелен плат, по който днес почитателите на стила Помпадур биха си изгубили ума.

Трапезарията, която имаше боядисани греди вместо таван, беше застлана с черни и бели плочки, а величествените бюфети с мраморни поставки свидетелствуваха за щурмовете, на които се подлагат стомасите в провинцията. По стените бяха изрисувани кръстосани цветни ивици, които приличаха на фрески. Тръстиките столове бяха лакирани, а вратите бяха от орехово дърво. Цялата постановка допълваше патриархалната атмосфера, която се излъчваше и от вътрешната наредба, и от външния облик на този дом. Всичко се поддържаше в духа на неизменните провинциални порядки — тук не се срещаха нито съвсем старинни, нито прекалено съвременни мебели, никъде не се виждаше нито прясна боя, нито олющена мазилка. Строгата мярка се чувствуваше навсякъде.

Навярно всеки турист, минавайки през Бретан и Нормандия, през Мен и Анжу, е видял в столицата на всяка от тези провинции по един подобен дом, защото дворецът на госпожица Кормон е типичен образец на буржоазните къщи от по-голямата част на Франция и това обяснява неговото присъствие в нашия разказ, още повече че той олицетворява нравите и духа на обитателите му. Кой не би си представил след всичко казано спокойния и еднообразен живот между

стените на тази сграда? В къщата имаше и библиотека, но тя се намираще малко под нивото на реката, а произведенията, които съдържаше, бяха добре подредени и пристегнати с обръчи; тук прахът не вредеше, а, напротив, увеличаваше стойността на тези съкровища. Както във всеки край без лозя, тук се отнасяха с голяма загриженост към естествените, изтънчени и известни с аромата си произведения от пресите на Бургундия, Турен, Гаскония и Южна Франция. И наистина транспортът бе прекалено скъп, за да си позволиш да пренасяш лошокачествени вина.

Обществото на госпожица Кормон се състоеше от около сто и петдесет души. Някои от тях много често бяха на село, други бяха болни или пътуваха в областта по работа; но имаше една част редовни посетители, както и такива, които си стояха в града по навик или по задължение. Те идваха всеки ден, с изключение на вечерите, които прекарваха в тесен семеен кръг. Това бяха хора в зряла възраст; малко от тях бяха пътували, повечето бяха живели единствено в провинцията, някои бяха участвували малко или много в шуанските вълнения. От известно време можеше да се говори по-свободно за тези бунтове, особено след като започнаха да награждават смелите защитници на правото дело. Господин Дьо Валоа, един от подбудителите на последния бунт, в който бе загинал, предаден от любовницата си, маркиз Дьо Монторан и в който се беше отличил прословутият „Марш-а-тер“^[7], сега мирен търговец на добитък край Майен, от шест месеца насам разказваше за шегите, които бяха устройвали на един стар републиканец на име Юло, командувач половин бригада, настанена в Алансон от 1798 до 1800 година, и за когото бяха останали доста спомени в този край (виж „Шуаните“). Жените не слагаха скъпи тоалети, като изключим срядата, когато госпожица Кормон приемаше за обяд и в който ден гостите от предишната сряда правеха своето следобедно посещение. Тези среди се превръщаха в многолюдни празненства, на които гостите и посетителите се обличаха *in fiocci*^[8] някои жени донасяха ръкоделията и плетивата си, а много девойки рисуваха модели за алансонските дантели, без да се срамуват от това занимание, което им позволяваше да посрещат разходите си. Някои хитри мъже водеха и жените си, защото тук почти не идваха млади хора, а и всяка пошушната на ухото дума предизвикваше такова

любопитство, че нямаше никаква опасност нито за девойките, нито за младите жени да чуят някое любовно признание.

Всяка вечер, точно в шест часа, в преддверието се донасяха обичайните закачалки; редовните гости оставяха тук бастуните, палтата и фенерите си. Тези хора така добре се познаваха помежду си, отношенията им бяха толкова непринудени и свойски, че ако случайно старият абат Дьо Спонд беше в липовата горичка, а госпожица Кормон — в стаята си, нито прислужницата Жозет, нито слугата Жаклен, нито готвачката Мариет си правеха труда да ги предупредят. Първият посетител изчакваше следващия и когато се съберяха достатъчно хора за партия пикет, вист или бостон, те сядаха да играят, без да чакат домакините. Щом станеше тъмно, гостите позвъняваха на Жозет или Жаклен, които дотичваха да запалят свещниците; виждайки светлината в салона, абатът с тромави стъпки бързаше да се прибере. Таблата, трите маси за бостон и тази за вист се запълваха всяка вечер, което правеше средно по двадесет и пет до тридесет души, в това число и онези, които разговаряха от страни; но много често в салона се събираха над четиридесет човека. В такива случаи Жаклен занасяше свещи в кабинета и в будоара. Към осем-девет часа прислугата започваше да приижда в преддверието, за да чака господарите, така че в десет часа, освен ако не станеше революция, салонът беше празен. В този час гостите си тръгваха на групички, обсъждайки ходовете от последната игра или продължавайки разговора за изгодната покупка на някой парцел, за подялбата на нечие наследство, предизвикала разногласия между наследниците, или за високомерието на аристократическите среди. Това напомняше излизането на тълпата от някой парижки театър.

Има хора, които непрекъснато говорят за поезия, без да разбират нищо от нея, и които злословят срещу провинциалните нрави; но ако някой от вас опре крак на решетката на камината и се облакът на коляното си, ако подпре с длан чело и се опита да се пренесе в този блажен и спокоен кът, в градината и в уютния дом, ако вникне в душата на посетителите му, чиито интереси са разтеглени от тесногърдието като златна пластинка между пергаментови листа, той навярно ще се запита за смисъла на човешкото съществуване. Може би ще съпостави живота на онзи, който е дълбал знаците върху египетските обелиски, с този на човека, който двадесет години е играл

бостон с Дю Букие, господин Дьо Валоа, госпожица Кормон, председателя на съда, прокурора, абат Дьо Спонд, госпожа Грансон и всички останали. Това еднообразно и вечно повтарящо се ежедневие прилича до голяма степен на пълното щастие и ако бурният напрегнат живот ви е накарал да мечтаете за целебното въздействие на спокойствието, не е изключено да повярвате, че в това се състои истинското блаженство.

За да добиете представа за значението на този салон, достатъчно е да споменем, че според изчисленията на Дю Букие, който сякаш бе роден за статистик, посетителите му наброяваха общо сто тридесет и един гласа в избирателната колегия, а поземлените им доходи възлизаха на един милион и осемстотин хиляди франка. И все пак в салона на госпожица Кормон не бяха представени всички съсловия на града. Аристократическите кръгове си имаха свой, а част от обществеността се събираше и у областния данъчен управител, чийто салон беше нещо като държавно увеселително заведение, където хората се отдаваха на танци, клюки, лудории, флиртове и вечери. Някои хора посещаваха и трите салона, осъществявайки общуването между тях. Но кръгът на госпожица Кормон гледаше със строго око на другите два, осъждаше разкоша на приемите, надълго разискваше сладоледите, които поднасяха на баловете, одумваше поведението на жените, тоалетите и нововъведенията. И така, госпожица Кормон, чието име беше символ на едно извънредно влиятелно съдружие, се оказва под прицела на такива амбициозни мъже, каквито бяха Дю Букие и кавалерът Дьо Валоа. И за двамата този брак трябваше да бъде най-напред път към депутатството, а по-нататък — стъпало към перската титла за благородника и длъжността данъчен управител за доставчика. Един влиятелен салон не се създава лесно нито в Париж, нито в провинцията, а този го получаваха наготово. С една дума, да се ожениш за госпожица Кормон, значеше да станеш господар на Алансон. От тримата кандидати единствено Атаназ обичаше колкото богатството, толкова и собственицата му. Както днес обичат да се изразяват, положението на четиримата герои беше особено драматично. Нямаше ли нещо странно в съперничеството между тримата мъже, които бяха обсадили старата мома, и в това, че тя, въпреки силното си и напълно естествено желание да се омъжи, все още не бе отгатнала намеренията им? Макар че при всички тези

обстоятелства безбрачието ѝ наистина може да изглежда непонятно, лесно ще си обясните защо тя досега не се бе омъжила, въпреки богатството си и тримата обожатели.

От една страна, вярна на семейните традиции и принципи, госпожица Кормон открай време се стремеше да се омъжи за благородник, но от 1789 до 1799 година обстановката не благоприятствуваше за осъществяването на това нейно желание. Тя искаше да бъде жена с високо обществено положение и едновременно с това ужасно се страхуваше от революционния трибунал. Тези две противоречиви и равни по сила съображения я принудиха за известно време да се въздържа поради няколко причини, които се отнасяха колкото към етиката, толкова и към статистиката. Подобно неустановено положение особено се харесва на младите момичета, които могат да си изберат съпруг, когато пожелаят. И така, известно е, че политиката на Наполеон създаде голям брой вдовици и че по това време богатите наследнички значително превишаваха свободните мъже. Впрочем дори и когато Консулството възстанови вътрешния ред, поради външните затруднения на страната, бракът на госпожица Кормон си остана все така трудно осъществим, както и в миналото. Защото, ако Роз-Мари-Виктоар не желаше да се омъжи за старец, тя не можеше да си мисли и за съвсем млад съпруг поради страха от подигравките и ред други обстоятелства; тогава повечето семейства женеха много рано синовете си, за да ги спасят от наборния списък. И най-после от чисто егоистични съображения тя не желаше да се омъжи и за военен, защото държеше да запази съпруга за себе си, а не да го върне на императора. Така или иначе, от 1804 до 1815 година тя не можеше да съперничи с младите момичета, чийто избор и без друго беше чувствително ограничен от оръдията.

Освен предпочитанията си към аристокрацията, госпожица Кормон с право държеше да бъде обикната заради самата нея. Трудно можете да си представите докъде я бе довело това желание. Тя напрягаше целия си ум, за да изпита чувствата на поклонниците си, като им поставяше всевъзможни клопки, и то така умело, че злочестите обожатели до един се улавяха на въдицата и пропадаха в тези смешни изпитания, на които бяха подложени, без дори да подозират. Малко е да се каже, че ги наблюдаваше — тя просто ги изучаваше до най-малка подробност. Някаква случайно казана дума

или зле разбрана шега ѝ бяха достатъчни, за да окачестви даден кандидат като неподходящ — единият нямаше добро сърце и не беше достатъчно чувствителен, вторият лъжеше и не беше добър християнин, трети пък искаше да отсече липовите горички и да се ожени за нея по сметка, четвърти не беше в състояние да я направи щастлива; в един откриваше наследствена подагра, у друг — бивши безнравствени връзки, които я ужасяваха. Подобно на църквата, тя търсеше достоен свещеник за своя олтар, а освен това искаше да бъде обикната заради привидната си грозота и предполагаемите си недостатъци; докато останалите жени искат да бъдат оценени според своята съмнителна красота и въображаемите си достойнства. Стременията на госпожица Кормон се дължаха на най-благородна женска чувствителност — тя смяташе да очарова своя любим, като му разкрие след женитбата куп неподозирани добродетели, така както другите жени показват грижливо скриваните дотогава недостатъци; но това нейно желание не беше правилно разбрано и великодушната жена се натъкна на низки личности, които се ръководеха само от грубите сметки и интереси и не зачитаха възвишената пресметливост на чувствата. С приближаването на онази опасна възраст, която така сполучливо е наречена „втора младост“, мнителността ѝ все повече растеше. Тя се стремеше да се показва във възможно най-лоша светлина и така добре играеше ролята си, че и последните привлечени в играта кандидати не се решаваха да свържат съдбата си с нея; и наистина, мъжете обикновено търсят явната добродетел и не са склонни към дълги проучвания, особено в случай, когато качествата са така усърдно прикривани, както правеше госпожица Кормон. Постоянният страх, че ще бъде поискана за съпруга само заради парите си, доведе до крайност нейната тревожна подозрителност; тя започна да се стреми към богатите мъже, но според нея те не можеха да бъдат искрени, защото, така или иначе, бяха длъжни да сключат равностоен брак, освен това беше недоверчива и към безкористността на бедните — а ценеше това качество повече от всичко. В крайна сметка тези обстоятелства я тласкаха към постоянни откази и броят на мъжете, които тя пресяваше през ситото си като лоши зърна, съвсем намаля.

При всяка неосъществена възможност нещастницата все повече ги намразваше и най-после започна да ги вижда в невярна светлина.

Съвсем естествено в нея се загнезди скрито озлобление, от което гласът ѝ стана някак по-рязък, а погледът — по-строг. Безбрачието засилваше суровостта на характера ѝ, защото тя търсеше утеха в самоусъвършенствуването. Какво възвишено отмъщение! Тя извайваше необработения къс диамант, за да го поднесе на Бога, след като мъжете го бяха пренебрегнали. Най-накрая старата мома предизвика неодобрителното отношение на околните, защото обществото възприема с упрек поведението на всеки свободен човек, който сам се осъжда, пропускайки възможността за брак или отхвърляйки предложенията. Всички си мислят, че този отказ се дължи на тайни и съмнителни причини, защото не разбират истинските. Някои намекваха за скрит телесен недъг, други — за непризнати пороци, а бедната госпожица Кормон беше чиста като ангел и здрава като юноша и освен това бе изпълнена с най-благородни желания, защото природата я беше предназначила за всички наслади, радости и теглила на майчинството.

За съжаление обаче външността на госпожица Кормон не ѝ помагаше в нейните стремежи. В нея нямаше нищо привлекателно освен налятата млада плът, която погрешно наричат „дяволска красота“; но богословски погледнато, дяволът не би могъл да притежава такава хубост, освен ако не си обясним с този израз неговия постоянен стремеж към разкрасяване. Стъпалата на богатата наследница бяха широки и плоски, а краката ѝ, които тя съвсем невинно показваше, повдигайки полите си, за да прескочи някоя локва на излизане от къщи или от църквата „Сен Леонар“, бяха лишени от всякаква женственост. Те бяха мускулести, с малки, изпъкнали и твърди като на моряк прасци. Едрата снага, щедрите като на кърмачка форми, снажните ѝ заоблени рамене, червените ръце и всичко у нея олицетворяваше румената и пищна нормандска красота. Очите ѝ бяха изпъкнали и с неопределен цвят, а нейният учуден поглед придаваше на кръглото, лишено от изтънченост лице онзи глуповат и простодушен израз, който така добре приляга на старите моми; дори да не беше целомъдрена, Роз пак щеше да изглежда такава. Макар че орловият нос обикновено се съчетава с високо чело, нейното беше изненадващо ниско. Пълните ѝ червени устни свидетелстваха за голяма доброта, но това не значеше, че чувствата ѝ бяха водени от разума, тъй като малкото чело издаваше умствената ѝ ограниченост;

по-скоро можеше да се каже, че беше добродушна, но лишена от изящество. Така или иначе, хората гледат твърде строго на недостатъците на добродетелта, а са доста благосклонни към добродетелите на порока. Необичайно дългите кестеняви коси придаваха на Роз Кормон онази красота, която произлиза от силата и щедростта — двете ѝ най-големи достойнства. По времето на първите си трепети Роз се стараеше да застава леко обърната встрани, за да показва изящното си ухо, което се открояваше сред ослепително бялата якичка, слепоочията и тежката коса. Така погледната, в бално облекло, тя можеше да мине дори и за красива. Нейните буйни форми и охранената ѝ, пращяща от здраве снага предизвикваха у офицерите по времето на империята възклицания като: „Бива си я тая мома!“ Но с годините, вследствие на бездейното ѝ целомъдрено съществуване, пълнотата бавно и безпрепятствено завладя цялото тяло и заличи предишната му съразмерност. Сега никакъв корсет не беше в състояние да разграничи извивката на талията сред тези налети и равни като стълб меса. Гърдите ѝ бяха загубили младежките си очертания и тяхната извънмерна пълнота будеше опасение, че ако се наведе, госпожица Кормон можеше да бъде повлечена от тежестта им, но природата я беше надарила отзад със сигурен противовес, който правеше напълно излишна измамливата подплънка на турнюра^[9]. Всичко у нея беше естествено. Тройната гуша бе скъсила врата ѝ и затрудняваше движението на главата. Кожата ѝ не беше набръчкана, а по-скоро нагъната, което даваше повод на шегобийците да твърдят, че си слага пудра в гънките, както се ръсят пеленачетата, за да не се протриват.

Именно такива съблазнително закръглени прелести можеха да изкушат един обезумял от страст младеж, какъвто беше Атаназ. Жадната, дръзка младежка фантазия обича да се разпростира върху щедра и свежа плът. Тя беше като охранена яребица, за която лакомникът си точи зъбите. Впрочем немалко задлъжнели млади парижани биха били готови да ощастливят госпожица Кормон. А бедничката вече минаваше четиридесетте! Понастоящем, след дълги и мъчителни опити да нареди живота си като всяка жена, но принудена да си остане девица, тя укрепваше добродетелта си с най-строг аскетизъм. Беше се обърнала към вярата — най-висшата утеха на добре опазената непорочност! От три години насам един свещеник

доста наивно ѝ проповядваше въздържание и пости, подтиквайки я към сурова самодисциплина, която, ако се вярва на съвременните лекари, дава обратните резултати на онези, които очакваше нещастният изповедник; но той явно нямаше особено задълбочени медицински познания. Вследствие на тези нелепи упражнения лицето ѝ придоби монашеска бледност и тя често изпадаше в отчаяние при вида на жълтеникавите оттенъци по млечнобялата си кожа, които известяваха зрялата възраст. Лекият мъх върху горната устна бе започнал да се сгъстява и да чернее, а слепоочията ѝ добиваха огледални отблясъци. С една дума, това бяха първите признаци на старостта. На целия град бе известно, че кръвта измъчваше госпожица Кормон; тя неведнъж бе доверявала на кавалера Дьо Валоя колко пъти на ден си правеше бани на краката, като обсъждаше с него начините за разхлаждане. В такива случаи старият хитрец изваждаше табакерата си и съзерцавайки принцеса Горица, отсичаше в заключение:

— Истинският лек, скъпа госпожице, е един мил и добър съпруг.

— Но на кого да се доверя? — въздишаше тя.

Тогава благородникът мълчаливо изтърсваше тютюневите пращинки, попаднали в гънките на панталона или жилетката му. За всеки друг този жест би изглеждал напълно естествен, но той винаги предизвикваше смут у бедната мома. Нейната несподелена страст беше толкова силна, че Роз вече не се осмеляваше да погледне открито никой мъж от страх да не би очите ѝ да издадат вълнението, което я обземаше. Госпожица Кормон се отнасяше твърде нелюбезно към мъжете, които все още можеха да бъдат подходяща за нея партия, и това навярно бе една останала от бившето ѝ поведение хитрост; тя се страхуваше да не би да изглежда, че ги ухажва или че се е умопобъркала. Повечето от членовете на нейното общество не бяха в състояние да разберат истинските ѝ подбуди, които впрочем винаги бяха почтени, и тълкуваха поведението ѝ към старите ергени като отмъщение за отказа, който бе получила от тях или който бе на път да получи.

В началото на 1815 година Роз навлезе във фаталната за жените възраст — четиридесет и две години, които все още не признаваше. От този момент желанието ѝ да се омъжи се превърна в истинска мания, защото разбра, че скоро ще трябва да се прости с всяка надежда за потомство, а децата бяха онова, което в ангелското си невежество тя

най-силно желяеше. И наистина в Алансон нямаше нито един човек, който дори за миг би допуснал, че благочестивата девица се стреми към плътски наслади — тя не познаваше любовта и чувствата ѝ бяха неясни и отвлечени; това беше една набожна Анъес^[10], която не бе способна да измисли нито една от хитростите на Молиеровата героиня. Впрочем от няколко месеца госпожица Кормон се надяваше, че ще ѝ бъде предоставен случай за женитба. Разпускането на императорските войски и възстановяването на кралската армия се отрази върху съдбата на много мъже, които се завръщаха по родните места кой с половин заплата, кой със или без пенсия, но всички с голямото желание да сложат край на злата си участ, а този край можеше да бъде едно щастливо начало за госпожица Кормон. Трудно можеше да се допусне, че измежду тези, които се завръщаха в областта, нямаше да се намери някой достоен и почтен военен и най-вече някой годен за брак мъж, чието благоденствие да изкупи неговите бонапартистки убеждения, а може да се появеше и такъв, който щеше да стане роялист, за да си възвърне общественото положение. В името на тези надежди госпожица Кормон още няколко месеца запази строгото си поведение. Но военните, които пристигаха в Алансон, се оказваха или твърде стари, или прекалено млади, някои бяха заклет бонапартисти, други — пропаднали личности; във всеки случай никой от тях не бе достоен за възгледите, общественото положение и богатството на госпожица Кормон, чието отчаяние растеше с всеки изминал ден. А що се отнася до висшите офицери, те всички се бяха възползували от предимствата си по времето на Наполеон и се бяха изпоженили, като ставаха роялисти заради своите семейства. Госпожица Кормон напразно молеше Бога да ѝ изпрати подходящ съпруг, за да заживее и тя в мир и любов, но явно ѝ беше писано да си умре девствена и мъченица, защото желаният мъж упорито не се явяваше. Хората от нейния кръг донасяха новостите от гражданското бюро и те бяха предмет на разговорите, които ежедневно се водеха в дома ѝ, така че тя биваше осведомявана за характера, материалното състояние и произхода на всеки новодошъл. Но Алансон не беше от селищата, които привличат пътници, защото през него не минаваше път за по-големите градове, така че тук никой не идваше случайно. Моряците от Брест изобщо не спират тук, когато отиват в Париж. Нещастницата най-накрая разбра, че трябва да се примири с местния

избор, и в погледа ѝ от време на време проблясваше злобна искрица, на която изтънченият кавалер отговаряше, като изваждаше табакерата и многозначително съзерцаваше лика на принцеса Горица. Господин Дьо Валоа добре знаеше, че в очите на една жена верността към първите чувства е залог за преданост и в следващите. Но трябва да признаем, че госпожица Кормон беше твърде ограничена, за да разбере намека на табакерата. Бдителността ѝ спрямо „нечестивия дух“ се удвояваше. С помощта на строгата набожност и суровите принципи тя потискаше в тайните дълбини на сърцето си своите постоянни страдания. Всяка вечер, щом останеше сама, тя се замисляше за своята изгубена младост, за повехналата си свежест, за излъганите си надежди и заклеяваше пред разпятието своите чувства, чиято поезия бе осъдена на вечен мрак, като се заричаше пред себе си, че веднага щом случаят ѝ представеше някой склонен към женитба мъж, тя щеше да го приеме такъв, какъвто е, без да го подлага на никакви изпитания. Понякога тя стигаше и по-далеч в отстъпчивостта си, особено през помъчителните нощи, като мислено се венчаваше за някой подпоручик и страстен пушач, когото тя с благородните си и нежни грижи би превърнала в най-достойния човек на света; тя би го взела дори и да беше затънал до уши в дългове. Но тези въображаеми бракове, в които бедната жена се виждаше в ролята на ангел-спасител, се явяваха единствено в нощното усамотение. На следващата сутрин Жозет намираще леглото ѝ в пълен безпорядък, но госпожицата отново си бе възвърнала непоклатимата гордост, а след закуската вече мечтаеше за един много богат и добре запазен четиридесетгодишен мъж, почти младеж.

Абат Дьо Спонд не можеше да помогне на племенницата си в нейните брачни намерения. Добродушният седемдесетгодишен старец беше дълбоко убеден, че нещастията, донесени от Революцията, са изпратени от разгневеното провидение за наказание на разпадналата се църква. Абатът вървеше към Бога по отдавна забравения път на отшелниците — водеше аскетичен живот, без проява на някакъв възторг или показ на успехите си. Той криеше от света своите благодеяния, нескончаемите си молитви и самоизтезанията си, но беше убеден, че в тези смутни времена всички свещеници трябва да живеят така, и сам даваше пример. В града го познаваха като винаги усмихнат и спокоен човек, но той изцяло се бе откъснал от земните грижи и

мислеше единствено за онеправданите, за нуждите на църквата и за своето спасение. Абатът беше оставил племенницата си да управлява имотите му и отделяше от доходите си една нищожна сума, която ѝ плащаше като наем, за да може с останалата част да прави тайни дарения и да раздава милостиня. Всички негови чувства бяха съсредоточени върху племенницата му, която го обичаше като дъщеря, но това беше един извънредно разсеян баща, за когото страстите на плътта не съществуваха и който благодареше на Бога, че бе предпазил от съпружеството скъпата му щерка. Още от младежките си години той се придържаше към проповедите на свети Йоан Златоуст, който бе писал, че „девството стои над брака така, както ангелът стои над човека“. Привикнала на дълбока почит към чичо си, госпожица Кормон не смееше да му разкрие стремежите си към промяна на своето семейно положение. А добрият старец, свикнал с порядките в дома, трудно би приел идването на един нов господар. Изцяло отдаден на молитвите и мислите за страдащите, на които носеше утеха, абат Дьо Спонд изглеждаше доста занесен и хората от техния кръг казваха, че той често „отсъства“; впрочем мълчаливото присъствие на този неразговорлив човек излъчваше приветливо доброжелателство. Той беше висок сух старец, със строги и величествени обноски, с благ израз на лицето, който издаваше неговата безтревожна душа, а личността му придаваше на целия дом едно внушително спокойствие. Абатът много обичаше волтерианеца Дьо Валоа. Тези две величави отломки на духовенството и аристокрацията си допадаха, защото, въпреки различните им убеждения, между тях имаше нещо общо. Всъщност почитителното отношение на господин Дьо Валоа към абат Дьо Спонд беше толкова непринудено, колкото бяха и бащинските му чувства към неговите гризетки.

Може би някои от вас предполагат, че госпожица Кормон прибъгваше към всички средства, за да постигне целта си, и че измежду позволените на жените похвати тя разчиташе предимно на пищните тоалети с дълбоки деколтета, използвайки целия арсенал от пагубните лукавства на кокетките. Нищо подобно! Тя геройски оставаше неподвижна в снаряжението си, подобно на часовой в караулна будка. Шиеше роклите, шапките и шалчетата си у две от модните шивачки в града — две гърбави сестри, на които обаче не им липсваше вкус. Въпреки настойчивостта на модистките, госпожица

Кормон отхвърляше хитростите, които изисква еlegantността, и държеше облеклото ѝ да бъде тромаво като самата нея; впрочем тежките рокли сякаш наистина подхождаха на лицето ѝ. Нека се присмива който си ще на бедната мома! Тя би се сторила възвишена на онези благородни личности, които се възхищават от истинското чувство, независимо къде и под каква форма са го открили!

Някои лекомислени жени навярно ще се отнесат с недоверчива насмешка към тези думи и може би ще кажат, че във Франция още не се е родила толкова глупава жена, която да не знае как да улови един мъж; че госпожица Кормон е едно чудовищно изключение и здравомислието забранява тя да бъде обрисувана като тип; може би ще кажат също, че и най-наивната и непохватна мома все ще намери подходяща стръв, за да накара някого да се хване на въдицата ѝ. Но всички тези доводи отпадат при забележката, че възвишената римокатолическа и апостолска вяра е все още жива в Бретан и в старото алансонско херцогство. Религията и благочестието отричат подобни преструвки. Госпожица Кормон вървеше по пътя на спасението на душата и предпочиташе наказанията на едно дълго и мъчително девство пред позора на греховната лъжа. Една изтъкана от добродетели девица не можеше да си позволи и най-малкото отстъпление от принципите си; затова, ако някой се стремеше към нея било от любов, било от пресметливост, той трябваше да бъде предприемчив и решителен. Сега, когато в очите на хората вярата е вече само едно средство в името на някаква цел или просто поезия, нека не се страхуваме да бъдем безпощадни и да кажем, че набожността причинява душевно късогледство у вярващите. Техният поглед е устремен към вечността и провидението ги е лишило от способността да виждат дребните земни грижи. С една дума, благочестивите девици са невежи в много отношения. Впрочем с това заслепение се обяснява и усърдието, с което те отправят мислите си към небето, макар че, според волнодумеца Дьо Валоа, много трудно може да се определи дали момичетата стават набожни от глупост, или благочестието води до затъпяване. Нека не забравяме, че най-висшата католическа добродетел изисква да изпиеш с любов цялата горчива чаша, да приемаш със смирение законите на Бога и да виждаш неговия образ във всичко земно; именно този принцип ще се прояви в развързката на нашия разказ, за да хвърли светлина върху истинския

му смисъл, а може би и ще му придаде по-висока стойност в съзнанието на онези читатели, които все още носят врата в себе си. И после, щом глупостта съществува, защо негодите, които тя причинява, да не бъдат предмет за размисъл, след като толкова често разсъждаваме върху страданията на гения? Още повече, че глупостта като обществено явление е далеч по-разпространена от гениалността.

И така, грехът на госпожица Кормон пред обществото се състоеше в свещеното невежество на девиците. Както го доказваше поведението ѝ с нейните поклонници, тя беше изцяло лишена от наблюдателност. Дори едно шестнадесетгодишно девойче, което още не е отваряло роман, щеше да прочете хилядите любовни слова в очите на Атаназ; но госпожица Кормон не забелязваше нищо и не долавяше в плахия трепет на гласа му силата на чувството, което не смееше да се издаде. Сама изтъкана от свян, тя беше сляпа към свенливостта на другите. Способна на изтънчената, достойна само за най-възвишените сърца изобретателност — това качество, както видяхме, я бе погубило още в самото начало, — тя не беше в състояние да открие чувствителността, проявена от другите, не можеше да я види и у Атаназ. Подобно явление би озадачило само тези, които не знаят, че пътищата на сърцето се различават от пътищата на разума, така както достоинствата на ума нямат нищо общо с душевното благородство. Личностите, които съчетават тези качества, се срещат извънредно рядко; нека си припомним, че Сократ, който е истинска перла от съкровищницата на човешката мисъл, е бил съгласен с мнението, че е роден за зломислещ шегобиец, изказано от един тогавашен френолог. По същия начин един велик генерал, който е спасил отечеството си при Цюрих^[11], може да пристъпи към унизителни сделки с доставчици. Един banker със съмнителна почтеност може да стане голям държавник. Под пръстите на гениален музикант могат да прозвучат божествени песни, но може да се изтръгне и фалшив тон. Една жена може да има голямо сърце и в същото време да бъде забележителна глупачка. И най-после, една набожна мома може да притежава възвишена душа, без да е способна да долови красивите звуци на чувствата, които трептят до нея. Душевните недъзи носят също толкова изненади, колкото и физическите.

Добродушната девица, която се отчайваше, че трябва да вари сладката си само за своя стар чичо и за себе си, вече беше станала

смешна в очите на всички. Дори и тези, които ѝ съчувстваха заради достойнствата или недостатъците ѝ, започнаха да се подиграват на нейните проиграни женитби. Хората често се питаха какво ли ще стане с този хубав имот, със спестените ѝ пари и с наследството на абат Дьо Спонд. От доста време подозираха, че тя може би не е такава, каквато изглежда, и че всъщност е една „оригинална“ личност. Но в провинцията не е позволено да бъдеш особняк, защото това значеше да имаш различни убеждения и нрави от тези, към които всички се придържат. От 1804 година нейният брак се бе превърнал в символ на нещо дотолкова несигурно, че изразът „Омъжвам се като госпожица Кормон“ беше станал пословичен и се равняваше на най-подигравателния укор. Очевидно във Франция насмешката е непреодолима духовна потребност, щом такъв прекрасен човек като госпожица Кормон будеше присмех в Алансон. И наистина, не само че домът ѝ бе отворен за целия град и че самата тя беше щедра, милосърдна и за никого не казваше лоша дума, но и се беше сраснала с духа и нравите на своите съграждани, които я тачеха като най-ярко олицетворение на техния живот, защото тя до дъното на душата си бе проникната от местните порядки, никога не им бе изменяла, беше възприела всеобщите предразсъдъци, вълнуваше се от интересите в провинциалното ежедневиe, обожаваше го. Въпреки че нейните земи ѝ носеха осемнадесет хиляди ливри доход — това бе доста значително за един малък град състояние, — домът ѝ с нищо не се отличаваше от къщите на средно богатите. Когато тръгваше за имението си в Пребоде, тя се качваше в своята стара двуколка, чието увиснало на два бели кожени ремъка плетено купе се покриваше от един почервенял от времето гюрук; колата беше теглена от една задъхваща се едра кобила. Тази известна на целия град двуколка бе поддържана от Жаклен със старание, достойно за най-разкошната парижка каляска. Госпожицата много държеше на нея, защото ѝ служеше вече дванадесет години; тя изтъкваше този факт с особената гордост на доволен скъперник. По-голямата част от гражданите бяха признателни на госпожица Кормон, задето не унижаваше достойнството им, живеейки сред лукса, който би могла да си позволи; можеше дори да се предположи, че ако тя си бе докарала карета от Париж, в града щеше да се злослови единствено по адрес на злополучните ѝ планове за брак. Всъщност и най-бляскавата каляска щеше да я закара до Пребоде със същия успех, както и старата

двуколка. А провинциалното здравомислие, за което е важна единствено целта, твърде малко се вълнува от външните достойнства на средството, стига то да е ползотворно.

За да дадем пълна картина на нравите в този дом, редом с госпожица Кормон и абат Дьо Спонд трябва да ви представим и Жаклен, Жозет и готвачката Мариет, които се грижеха за благоденствието на племенницата и чичото. Жаклен беше нисък и дебел четиридесетгодишен мъж, тъмнокос, червендалест, с лице като на бретонски моряк, и работеше в къщата от двадесет и две години. Той прислужваше на масата, грижеше се за кобилата, поддържаше градината, лъскаше обувките на абата, правеше покупките, караше двуколката, цепеше дърва, превозваше житото, сламата и сеното от Пребоде, а вечер дремеше като ленивец в преддверието. Говореше се, че е влюбен в Жозет, тридесет и шест годишната прислужница; но понеже госпожица Кормон не искаше да държи в къщата си омъжена слугиня, засега двете същества се обичаха тайно, пестяха парите от заплатите си и чакаха брака на своята господарка така, както евреите са очаквали Спасителя. Жозет беше родена някъде между Алансон и Мортан. Тя беше нисичка и пълна, с лице като смачкана кайсия, което впрочем беше доста изразително и одухотворено. Казваха, че тя умело води господарката си за носа. Жозет и Жаклен бяха сигурни в благоприятната развръзка и задоволството, което личеше в техните отношения, говореше, че двамата влюбени не отлагат щастието си за утре. Колкото до готвачката Мариет, тя служеше вече петнадесет години в този дом и умееше да приготвя всички ястия, които бяха на почит в Алансон. Не по-малко внимание заслужаваше и старата, едра нормандска кобила, с тъмночервен косъм, която теглеше двуколката на госпожица Кормон до Пребоде, защото и петимата обитатели на къщата изпитваха силна привързаност към животното. Кобилата се казваше Пенелопа и служеше на господарката си от осемнадесет години; слугите така добре се грижеха за нея, така редовно я хранеха и чистеха, че Жаклен и госпожица Кормон се надяваха да я използват поне още десетина години. Това добиче беше повод за непрекъснати спорове и заемаше почти всички мисли на госпожица Кормон — бедната жена сякаш отдаваше своите потиснати майчини чувства на щастливата кобила. Пенелопа беше заместила канарчетата, котките и

кучетата, с една дума — онова своеобразно семейство, което си създават самотните членове на обществото.

Четиримата верни прислужници (Пенелопа също се числеше към тях, защото бе придобила тяхната съобразителност, така както те бяха усвоили безропотното покорство на животното) изпълняваха всеки ден едни и същи задължения с безпогрешна точност. Но както сами се изразяваха, те бяха изяли предварително хубавия пай. И наистина, както всички обзети от някаква натрапчива мисъл хора, госпожица Кормон с течение на времето започна да става все по-дребнава и по-опърничава, което се дължеше не толкова на характера ѝ, колкото на необходимостта да изразходва енергията си. Понеже нямаше нито дете, нито мъж, които да погълнат нейните грижи, тя се залавяше за най-малките подробности. С часове можеше да обсъжда някоя дреболия, а ако например намереше дванадесетина кърпи, номерирани с буквата „т“, сложена преди „о“, тя избухваше:

— Къде ѝ е умът на тая Жозет! Съвсем се е разхайтила!

Веднъж в продължение на цяла седмица тя всеки ден питаше дали Пенелопа си е получила овеса в два часа само защото един-единствен път Жаклен бе закъснял. Ограниченото ѝ въображение се вълнуваше и от най-дребното нещо. Ако се случеше Жозет да пропусне да обърше праха в някое кътче или Мариет да поднесе недостатъчно препечен хляб на закуска, или пък Жаклен да не затвори навреме прозорците, през които слънцето увреждаше цветовете на мебелите, тези незначителни пропуски се превръщаха в огромни провинения и предизвикваха ужасни скандали, при които Госпожицата излизаше от кожата си. „Какво става тук“ — развикваше се тя, това не били вече предишните прислужници, разглезили са се, защото била прекалено добра с тях. Веднъж Жозет и подаде „Денят на християнина“ вместо Великденския требник. Вечерта целият град научи за тази злополука. Вярно е, че госпожица Кормон бе принудена да се върне от църквата вкъщи и нейното внезапно излизане, при което разбута всички столове, беше накарало присъстващите да си помислят какви ли не страхотии. Затова се наложи да разкрие на приятелите си причината за произшествието.

— Жозет — бе казала меко тя, — подобно нещо да не се повтаря!

Тези дребни кавги бяха като отдушник на нейния кисел нрав и ѝ се отразяваха благотворно, без тя да осъзнава това. Духът си има

своите изисквания и се нуждае от упражнения не по-малко от тялото. Жозет и Жаклен приемаха непостоянния характер на господарката си със смирението, с което орачът посреща промените на времето. Тримата добродушни слуги си казваха: „Днес е слънчево“ или „Вали“, без да обвиняват небето. Сутрин след ставане те често пъти гадаеха в кухнята в какво настроение ще се събуди Госпожицата, така както чифликчията се вижда в мъгливата зора, за да разбере какво ще бъде времето през деня. Най-накрая госпожица Кормон съвсем потъна в дребните неща от ежедневието си. Тя и нейният Бог, изповедникът, прането, конфитюрите, църковните служби, грижите за чичо ѝ — всичко това изцяло поглъщаше оскъдния ѝ ум. Тя беше от онези хора, за които атомчетата на живота са безкрайно увеличени през призмата на вродения или случайно придобит егоизъм. Понеже имаше безупречно здраве, тя ужасно се плашеше и от най-малкото смущение в храносмилателния апарат. Впрочем госпожица Кормон се придържаше към здравословните принципи на дедите ни и четири пъти в годината вземаше такива дози очистително, които можеха да съсипят Пенелопа, но които освежаваха господарката. Ако се случеше по време на сутрешния тоалет Жозет да види някаква малка пъпчица върху все още седефената ѝ кожа, двете започваха да си припомнят с подробности всички ястия от изтеклата седмица. А когато Жозет с тържествуващ вид откриеше причината за нещастията в силните подправки на заешкото от едни-кой си ден, те радостно възкликваха в един глас:

— Не ще и съмнение, че това е само от заека!

— Мариет му беше сложила много пипер — казваше Госпожицата. — Колко пъти съм ѝ казвала да готви *по-благо* за мен и за чичо! Но паметта ѝ е къса като...

— Като на заек — довършваше Жозет.

— Точно така, като на заек — потвърждаваше Госпожицата, — много добре го каза.

Четири пъти в годината, в началото на всеки сезон, госпожица Кормон отиваше за известно време да наобиколи земите си в Пребоде. Сега беше краят на май и както всяка пролет, тя трябваше да провери „снега“ в ябълковите градини — така наричат в този край падналият под дърветата цвят. Ако отронилите се цветчета са образували бяла покривка по земята, това е признак, че тази година ще налят доста

ябълково вино. Наред с преценката за съдържанието на бъчвите си госпожица Кормон оглеждаше как са направени ремонтите, които зимата бе наложила, и даваше разпореждания за зеленчуковите и овощните градини, от които получаваше добра реколта. Всеки сезон изискваше съответните грижи.

Преди да тръгне за Пребоде, госпожица Кормон даваше прощален обяд на верните си приятели, макар че се връщаше само след няколко седмици. Заминаването ѝ за Пребоде всеки път се превръщаше в голямо събитие и вълнуваше целия град. Тези, които бяха отсъствували от последното събиране, идваха да я посетят в навечерието на отпътуването. Салонът се препълваше и всички ѝ пожелаваха добър път, сякаш щеше да заминава за Калкута. А на следващата сутрин продавачите излизаха пред дюкянните си, малки и големи идваха да гледат как ще потегли двуколката. Хората говореха оживено, като че ли си съобщаваха голяма новина: „Госпожица Кормон заминава за Пребоде!“ Някои казваше:

— Тя си е *уплепа кошницата!*

— Ей, друже, не говори така, тя е славна жена — отвърщаше съседът. — Ако богатството попадеше все в ръце като нейните, нямаше да има нито един просяк в областта...

От друго място се чуваше:

— Я виж ти, не бих се учудил, ако горе лозята са се покрили с реса, щом госпожица Кормон заминава за Пребоде! Питам се, защо ли е все така неомъжена?

— Аз бих я взел на драго сърце — отвърщаше някой шегобиец. — Сватбата е почти уредена: едната страна е съгласна, но другата не иска! Е, няма що, баницата се пече за господин Дю Букие.

— Дю Букие ли? — казваше друг. — Че тя нали му отказа?

А вечерта всеки от гостите, които се събираха в нечий дом, казваше важно: „Госпожица Кормон замина.“ Или: „Е, значи, я пуснахте да замине?“

По една случайност денят, който Сюзан избра за своето смело приключение, беше именно прощалната сряда, в която госпожица Кормон съвсем омота бедната Жозет със стягането на багажите за Пребоде. Както видяхме, същата сутрин се бяха казали и случили доста интересни неща и те придаваха особено значение на предстоящото събиране тази вечер. Докато госпожа Грансон разнасяше

новината в десетте предвидени къщи, госпожица Кормон обмисляше какво може да ѝ потрябва около пътуването, а хитрият кавалер играеше пикет у сестрата на възрастния маркиз Д'Егриньон — госпожица Арманд, която беше царицата на аристократическото общество в града.

Ако за никого не беше безразлично как ще изглежда тази вечер прелъстителят, за госпожа Грансон и кавалера Дьо Валоя бе особено важно отношението на госпожица Кормон към новината, защото тя, освен че беше девица, беше и председателка на дружеството за подпомагане на самотните майки. Що се отнася до нищо неподозиращия Дю Букие, в момента той се разхождаше по улица Дюкур и вече започваше да се съмнява, че Сюзан го е измамил, което още веднъж потвърждаваше неговото недоверчиво отношение към жените.

В тези тържествени дни масата у госпожица Кормон се слагаше в три и половина. Тогава изисканото алансонско общество само по изключение обядваше в четири часа, защото по времето на империята обядът си беше постарому в два часа, но затова пък после се поднасяше и вечеря.

Това, от което госпожица Кормон най-много се ласкаеше и от което изпитваше съвсем невинно, макар и малко егоистично задоволство, беше, че е облечена като господарка на дом, която ще посреща гости. И наистина в одеждите си тя се чувствуваше в пълна бойна готовност; в мрака на сърцето ѝ като лъч се промъкваше надеждата; нещо ѝ подсказваше, че природата ненапразно я бе надарила така щедро и че най-после ще се появи някой по-предприемчив мъж. Това освежаваше желанието ѝ, така както дрехите освежаваха снагата ѝ; тя с опиянение се оглеждаше в тежките дипли на роклята и насладата продължаваше, докато слизаше по стълбите, за да хвърли последен изпитателен поглед в салона, в кабинета и в будоара. Обхождаше ги с наивното задоволство на богатите, които във всеки миг от живота си са спокойни, защото знаят, че никога нищо няма да им липсва. Тя съзерцаваше своите стари мебели, скъпите предмети, лакираните ламперии и си казваше, че тези хубави неща най-после трябва да имат господар.

Госпожица Кормон първо се любуваше на трапезарията, изцяло заета от продълговатата маса с белоснежна празнична покривка и с

двадесет разположени на равно разстояние един от друг прибори, после преглеждаше стройните редици на избраните от нея бутилки, които носеха внушителни етикети, след това старателно проверяваше листчетата с надписаните от треперещата ръка на абата имена — това беше единствената му обязаност към домакинството, която всеки път предизвикваше сериозни разисквания относно взаимното разположение на сътрапезниците; едва тогава, величествена в официалната си премяна, тя отиваше на терасата, където чичо ѝ се разхождаше край водите на Брийант в тези най-приятни часове на деня, слушайки птиците, които пееха, необезпокоявани от деца или ловци, в липовите горички. Всеки път, когато идваше при него, докато чакаха гостите, тя му задаваше по някакъв глупав въпрос, като си въобразяваше, че така увелича добрия старец в развлекателен за него разговор. Необходимо е да се спрем на тази нейна особеност, без която описанието на прекрасната жена би било непълно.

И така, госпожица Кормон считаше за свой дълг да говори; не че беше приказлива — за жалост умът ѝ бе твърде ограничен, а и не умееше да си служи с много изрази, но тя вярваше, че по този начин изпълнява едно повелявано от църквата обществено задължение, според което трябва да бъдеш приветлив към ближния си. Тази обязаност толкова силно я измъчваше, че тя беше споделила с духовния си наставник, абат Кутюрие, своето наивно и почтено отношение към учтивостта. Въпреки че неговата довереница срамежливо му бе признала с какви невероятни усилия успяваше да измисли някаква тема за разговор, този непреклонен в принципите си възрастен свещеник ѝ беше прочел цял откъс от свети Франсоа Дьо Сал върху задълженията на светската жена и върху благоприличната любезност на милосърдните християнки, които трябва да са строги само към себе си, но пред другите да се усмихват и да не оставят ближния да скучае в дома им.

Проникната от чувството за дълг и стремежки се на всяка цена да изпълнява поръките на своя изповедник, бедната жена се потеше в корсета си, щом забележеше, че гостите ѝ се умълчават, и с неимоверни мъки успяваше да изрече няколко думи, за да съживи разговорите. От това старание се получаваха такива отчайващи изречения като: „*Никой не може да бъде на две места едновременно, освен ако не е малка птичка*“, с което веднъж доста успешно

предизвика един спор върху вездесъщността на апостолите, без да разбере нито дума от него.

Заради тези своеобразни *встъпления* в нейния кръг я наричаха *добрата госпожица Кормон*. Но ако за изтънчените умове на това общество изразът означаваше, че старата мома е глупава като шаран и доста *простоватичка*, то повечето хора от нейната категория го разбираха в обикновения му смисъл и потвърждаваха: „О, да, госпожица Кормон е прекрасна жена!“

В стремежа си да бъде занимателна и да изпълни светските си обязанности, тя понякога задаваше такива невероятни въпроси, че всички се заливаха в смях. Питаше например какво прави държавата с данъците, които от толкова време събира, или защо Библията не е била отпечатана още при Христос, щом като е написана от Мойсей. Тя приличаше на онзи *country gentleman*^[12] от Камарата на общините, който, слушайки да се говори за потомство, станал и задал прословутия впоследствие въпрос: „Господа, понеже тук непрекъснато се споменава за потомство, бих искал да знам: с какво тази сила е допринесла за доброто на Англия?“

В такива случаи самоотверженият кавалер Дьо Валоа пускаше в ход цялото си остроумие и тактичност, за да спаси старата мома от безпощадните усмивки на някои съмнителни всезнайковци. Възрастният благородник, който обичаше да бъде великодушен към жените, успяваше с някоя ловка и противоположна по значение забележка да спаси положението и понякога дори да придаде смисъл на глупостите на госпожица Кормон.

Така например тя веднъж съвсем сериозно си призна, че не знае каква е разликата между бика и вола. Милият кавалер прекъсна буйния смях, като каза, че волът можел да бъде единствено чичо на „бика“ (така наричат телето на наречието патоа). Друг път, след като бе слушала да се говори за коневъдство и за трудностите в тази търговия (а в този край, който е известен с конефермата в Пен, много често ставаше дума за това) и след като бе разбрала, че конете се размножават с „качвания“, тя попита защо не се правят по две „качвания“ на година. Благородникът привлече смеха върху себе си. „Твърде е възможно — каза той. Присъстващите притихнаха, за да чуят какво ще каже. — Виновни са естествоизпитателите — продължи той, — защото още не са успели да накарат кобилата да носи по-малко

от единадесет месеца.“ Нещастницата не знаеше какво е качване, както не можеше да различи и вола от бика. Но кавалерът Дьо Валоа не получаваше признателност за жертвите, които правеше, защото госпожица Кормон не беше в състояние да оцени нито една от рицарските му услуги. Щом видеше, че разговорът потръгва, тя си казваше, че все пак не е толкова глупава, колкото си е мислела. Така най-накрая тя съвсем естествено се настани в невежеството си и се почувствува напълно удобно в него, подобно на херцог Дьо Бранкас^[13], царят на разсеяността, който така добре се разположил в канавката, в която се обърна, че когато дошли да го извадят оттам, той ги попитал какво желаят. Госпожица Кормон съвсем отскоро се бе отърсила от плахостта си и бе придобила една увереност, която придаваше на нейните „встъпления“ онази тържественост, с която англичаните извършват патриотичните си подвизи и която не е нищо друго освен самодоволството на глупаците.

Приближавайки се с величествена стъпка към чичо си, тя обмисляше какъв въпрос да му зададе, за да го изтръгне от неговото мълчание, което винаги я натъжаваше, понеже беше убедена, че скучае.

— Чичо — каза тя, като го хвана под ръка и весело се облегна на рамото му („Ако имах съпруг — мислеше си тя, защото това бе една от мечтите й, — щях да правя точно така!“), — чичо, щом всичко на земята става по Божията воля, това значи, че за всяко нещо си има причина, нали?

— Сигурно е така — сериозно отвърна абатът, който нежно обичаше своята племенница и с ангелско търпение я оставяше да го отвлича от размислите му.

— Тогава, ако предположим, че аз си остана девица, значи, така е поискал Бог!

— Да, детето ми — продума абат Дьо Спанд.

— Но все пак, щом като нищо не ми пречи още утре да се омъжа, значи ли това, че ще пренебрегна Божията воля?

— Това щеше да е така, ако знаехме истинската Божия воля — отговори бившият приор от Сорбоната. — Забележи, дъще, че има едно „ако“.

Бедната мома съвсем се обърка от този отговор, защото се бе надявала с аргументи *ad omnipotentem*^[14] да насочи разговора към

брачната тема; но както всички плиткоумни същества тя следваше ужасната логика на децата, която много често ни затруднява.

— Но, чичо, Бог не е създал жените, за да си остават девствени, защото тогава би трябвало всички да бъдат или само девойки, или само жени. Ролите не са разпределени справедливо.

— Дъще — отговори добродушният абат, — ти упрекваш Църквата, която учи, че безбрачието е най-верният път към Бога.

— Но ако Църквата има право и ако всички са добри католици, то тогава човешкият род ще свърши, чичо!

— Прекалено много разсъждаваш, Роз — казваше в такива случаи свещеникът. — Не е нужно да си толкова умна, за да бъдеш щастлива.

Подобни думи предизвикваха самодоволна усмивка върху устните на бедната мома и тя затвърждаваше доброто мнение, което от известно време имаше за себе си. Ето как обкръжението ни, близките и приятелите ни насърчават нашите недостатъци!

Тук разговорът им бе прекъснат, защото гостите вече пристигаха един по един. В такива дни празничната обстановка предразполагаше посетителите и прислугата към по-непринудено държане. Щом видеше председателя на съда, който бе всепризнат чревоугодник, Мариет му казваше:

— Ах, господин Дю Ронсьоре, специално за вас съм приготвила карфиол с галета. Госпожицата, като знае колко много го обичате, ми каза: „Внимавай да не се изложиш, Мариет, нали знаеш, че ще дойде председателят на съда!“

— Колко е мила госпожица Кормон! — казваше законоводецът на града. — Поляла си карфиола с масло, а не с бульон, нали, Мариет? Така става по-вкусно!

Председателят на съда не се стесняваше да влиза в съвещателната зала на Мариет, където тя изготвяше присъдите си. Той оглеждаше всичко като познавач и се произнасяше с вещината на адвокат.

— Добър ден, госпожо — казваше Жозет на госпожа Грансон, която бе предразположила прислужницата към себе си. — Госпожицата не ви забрави, за вас сме приготвили риба.

А кавалерът Дьо Валоа се обръщаше към Мариет с веселия тон на принц, който обича да се държи свойски:

— Кажи ми, царице на готвачките, на която бих дал ордена на Почетния легион, има ли някакво специално ястие, за което да пазим стомасите си?

— О, да, господин Дьо Валоа, от Пребоде получихме един заек, който тежеше четиринадесет ливри^[15].

— Златно момиче си ти! — възкликваше одобрително благородникът. — Значи, тежеше четиринадесет ливри!

Дю Букие не беше поканен. Вярна на вече известните ви принципи, госпожица Кормон се държеше доста нелюбезно с четиридесетгодишния мъж, към когото изпитваше странни, идващи от неразгадаемите дълбини на сърцето ѝ чувства. Тя понякога съжаляваше, че му бе отказала ръката си, и същевременно имаше някакво смътно предчувствие, че ще се омъжи за него, което я ужасяваше. Всичко това я смуцаваше и тя често мислеше за Дю Букие. Херкулесовските форми на републиканеца неосъзнато я привличаха. Без да знаят за противоречивите вълнения на госпожица Кормон, госпожа Грансон и кавалерът Дьо Валоа бяха забелязали нейните наивно прокраднати погледи, чийто смисъл им бе напълно ясен; ето защо и двамата се опитваха да осуетят евентуалния успех на бившия доставчик, който, макар веднъж да бе отхвърлен, все още не се беше отказал от стремежите си.

Очакваха още двама сътрапезници, чието закъснение се оправдаваше от професионалните им задължения. Единият беше господин Дю Кудре, пазителят на ипотеките, а другият, господин Шоанел, беше бивш домоуправител у семейство Дьо Горд, а сега нотариус на висшата аристокрация, която приемаше този добродетелен човек с дължимата му почит; впрочем той притежаваше и значително състояние.

Като видя, че двамата закъснели посетители се отправят към салона, Жаклен им каза: „Всички те са в градината.“

Явно стомасите вече бяха нетърпеливи, защото при вида на пазителя на ипотеките — един от най-милите хора в града, чийто главен недостатък беше, че се е оженил за една грозна и непоносима жена заради парите ѝ и че пускаше плоски шеги, смеейки се най-силно от всички, сред събралите се посетители настъпи радостната глъчка, с която в подобни случаи се посреща последният гостенин. Докато чакаха да известят обяда, гостите се разхождаха по терасата край

реката, любуваха се на водораслите и на мозайката по речното дъно, съзерцаваха живописните ниски къщички отсреща, техните дървени стълбища, прозорците с полуизгнили дъски, наклонените греди, които подпиреха някоя издадена над реката стая, малките градини и дворчета, в които съхнеха разни дрипи, работилницата на столаря — с една дума, това бяха скромните покрайнини на градеца, комуто близостта на реката, надвесената върба, един розов храст или няколко цветчета придават неописуемо и достойно за четката на художник очарование.

Кавалерът изучаваше лицата на присъстващите, защото беше разбрал, че неговата акция е протекла успешно и мълвата е достигнала до най-висшите кръгове в града, но никой все още не споменаваше гласно за Сюзан и Дю Букие. В провинцията владеят до съвършенство изкуството на клюката, а моментът да се говори открито за голямата и необичайна новина не бе дошъл; преди това всички трябваше да съгласуват мнението си. Ето защо засега само си шепнеха един на друг:

— Научихте ли?

— Да.

— За Дю Букие?

— И за красивата Сюзан.

— Госпожица Кормон навярно не знае.

— Още не.

— О!

Това беше началната част, *riano*-то на клюката, чисто *rinforzando*^[16] трябваше да настъпи едва при първото предястие.

Внезапно кавалерът Дьо Валоа забеляза сияещото лице на госпожа Грансон, която тази вечер се беше пременила с една зелена, украсена със стръкчета примули шапка. Дали нейната възбуда не идваше от желанието да започне концертът? Макар че подобна новина беше като златна мина сред еднообразния провинциален живот, на наблюдателния и мнителен благородник му се стори, че лицето на доблестната жена изразяваше нещо много по-силно, а именно — радостта от тържествуващия личен интерес!... В същия миг кавалерът се обърна към Атаназ и видя, че той се беше умълчал в многозначителен дълбок размисъл. Малко по-късно кавалерът забеляза погледа на младежа към корсета на госпожица Кормон, който сякаш бе

издут от два полкови тъпана, и една мисъл като мълния проблесна в съзнанието му. Това му беше напълно достатъчно, за да разбере всичко. „По дяволите! — каза си той. — Как щяха да ме накарат позорно да свия знамената!“

Господин Дьо Валoa се приближи до госпожица Кормон, за да може да ѝ предложи ръка, щом стане време да отидат в трапезарията. Старата мома изпитваше дълбоко уважение към благородника, който със своята титла и с положението, което заемаше сред аристократическото съзвездие на областта, несъмнено беше най-бляскавото украшение на нейния салон. Вече дванадесет години госпожица Кормон тайно желаше да стане госпожа Дьо Валoa. В мозъка ѝ се рояха хиляди мисли, отнасящи се до благородническото звание, общественото положение и останалите достойнства, предлагани от една такава партия; ето защо името на кавалера беше точката, в която се събираха почти всички нейни желания. Но въпреки че благородникът Дьо Валoa беше човекът, избран от сърцето, разума и честолюбието, то този полугрохнал старец я ужасяваше, макар да бе пригладен като някой светец, начело на процесия. Тя виждаше в него аристократа, но не и съпруга. Обратно на предположенията му, неговото престорено равнодушие към брака и най-вече мълвата за безупречното му поведение в тази пълна с гризетки къща му вредяха извънредно много. В това отношение благородникът, който се беше оказал толкова прозорлив относно пожизнената рента, се излъга. Мнението на госпожица Кормон върху прекаленото му целомъдрие можеше, без самата тя да го осъзнава, да се изкаже в едно изречение: „Ех, защо не беше малко по-лекоμισлен!“

Навярно сърцеведите са забелязали, че набожните девици имат склонност да харесват разпуснати мъже, и са изненадани от тези според тях несъвместими с християнската добродетел желания. Но нима има по-достойна съдба за една благочестива жена от тази, да пречисти като въглен мътната вода на порока? Как още никой не е разбрал, че целомъдрените създания, които никога не биха престъпили законите на съпружеската вярност, съвсем основателно се стремят към мъже с по-богат опит! Именно защото безнравствените се славят като най-добрите любовници. И така, клетата жена беше отчаяна, че идеалът ѝ е въплътен в две толкова различни личности. Само Бог

можеше да събере в един човек качествата на кавалера Дьо Валоа и на Дю Букие.

За да можем по-добре да разберем предстоящия кратък разговор между благородника и госпожица Кормон, преди това трябва да отделим внимание на двата наболели въпроса, които от известно време бяха разединили общественото мнение в града. Впрочем Дю Букие беше тайно замесен и в двете афери.

Първата от тях се отнасяше до свещеника на Алансон, който навремето се беше заклел в духовната конституция^[17], но впоследствие бе превъзмогнал ненавистта на католическите среди с безукорните си добродетели. Той беше нещо като кардинал Шеверюс и всички толкова го уважаваха, че по-късно, когато умря, смъртта му бе оплакала от целия град. Госпожица Кормон и абат Дьо Спанд принадлежаха към онази „малка Църква“, чието непоклатимо правоверие беше за римската Църква това, което щяха да бъдат крайните роялисти за Луи XVIII. Абатът бе непримирим към духовниците, които въпреки волята си се бяха присъединили към идеите на конституцията. И така, вероотстъпникът не бе допуснат в дома на госпожица Кормон, в чийто салон почитаха свещеника от църквата „Сен Леонар“ — аристократическата енория на Алансон. А заклетият либерал Дю Букие, който се прикриваше зад роялистическите убеждения, беше разбрал колко е важно за недоволните да бъдат обединени, защото те са в основата на всяка опозиция, и бе успял да привлече средните буржоазни кръгове на страната на въпросния свещеник.

А ето и втората афера. Пак с тайното подстрекателство на дръзкия интригант в Алансон се беше разпространила идеята за построяване на театрална зала. Без да знаят, че Дю Букие е техният Мохамед, неговите сеиди^[18] приеха този замисъл като свой и горещо го подкрепиха. Атаназ беше един от най-ревностните привърженици на проекта и от няколко дни насам защитаваше в кметството това дело, към което се бяха присъединили всички младежи в града.

Кавалерът предложи ръка на старата мома, за да се поразходят. Поласкана от това внимание, тя му благодари с поглед, на който той отвърна с многозначително кимване към Атаназ.

— Госпожице — започна той, — вие, която така високо цените благоприличието и която сте свързана с този младеж в известни

родствени отношения...

— Съвсем далечни — прекъсна го тя.

— Не ви ли се струва — продължи благородникът, — че трябва да се възползвате от влиянието, което имате над майка му и над самия него, и да не му позволите да се погуби? Той и без това не е особено религиозен, а на всичкото отгоре поддържа и вероотстъпника, но това не е най-важното. По-тревожно е, че е поел съвсем безразсъдно пътя на опозицията, без да осъзнава какви последици може да има такова поведение за бъдещето му. Той се е впуснал в заговорите около построяването на театъра и е подведен в това дело от онзи прикрит републиканец Дю Букие...

— Боже мой, господин Дьо Валoa — възкликна събеседницата му, — а майка му твърди, че е много умен, но че вечно мълчи като пън, сякаш не знае колко е две и две...

— Четворка от лотото! — извика пазителят на ипотеките. — Простете за шегата, улових се за думите ви в движение! Нека кавалерът Дьо Валoa приеме моите почитания — добави той с блудкав, достоен за Жозеф Прюдом^[19] патос. Впрочем героят на Анри Моние е прекрасен представител на онзи тип хора, към които се числеше и пазителят на ипотеките.

Господин Дьо Валoa му кимна сдържано и снизходително като истински благородник, който спазва необходимото разстояние, и отведе госпожица Кормон няколко крачки по-нататък, за да покаже на натрапника, че не желае да бъде подслушван.

— И после — продължи той, като сниши глас и се наведе към ухото на госпожица Кормон — какви убеждения искате да имат тези възпитани в отвратителните императорски лица млади хора? Само добрите нрави и благородните порядки могат да подтикнат към велики идеи и красиви чувства. Стига ти да погледнеш този нещастен младеж, за да разбереш, че скоро съвсем ще оглупее и че ще свърши зле. Виждате ли го колко е блед и изпит?

— Майка му казва, че той много учи и стои по цели ноци, но за какво? Чете книги, пише. Как може да навреди на един младеж това, че пише през нощта? — попита наивно тя.

— Но това го изтощава — настоя благородникът, опитвайки се да внуши на госпожица Кормон мисли, които да я отвратят от Атаназ. — Порядките в императорските лица бяха наистина отвратителни.

— О, да — отговори простидушната мома. — Не извеждаха ли учениците на разходка с барабанен марш? Учителите им бяха поголеми безбожници и от езичниците. Обличаха нещастните момчета в униформа, досущ като войници. Какво безобразие!

— И ето какви са последиците — каза кавалерът, като посочи Атаназ. — По мое време младежите не се срамуваха да погледнат една хубава жена. А той свежда очи, щом ви види. Госпожице, аз се страхувам за този млад човек, защото му желая доброто. Посъветвайте го да не заговорничи с бонапартистите по въпроса за театралния салон; ако тези младоци престанат да настояват така бунтарски, което за мен ще рече в духа на конституцията, властите сами ще го построят. Кажете и на майка му да следи за неговото поведение.

— О, убедена съм, че тя ще му забрани да се среща с такива нехранимайковци и изобщо да дружи с недостойни хора — каза госпожица Кормон. — Ще поговоря с нея, защото, ако той загуби службата си в кметството, от какво ще живеят?... Потръпвам при тази мисъл.

Както господин Талейран се изразяваше за жена си, така и благородникът, гледайки госпожица Кормон, си каза: „Дали може да се намери по-глупава от нея? Честна благородническа дума, добродетел, която води до затъпяване, си е чист порок. Но пък каква сладка жена за мъж на моята възраст! Какво благочестие! И какво невежество!“

Навярно се досещате, че докато отправяше този монолог към принцеса Горица, благородникът си свиваше тютюн.

Госпожа Грансон бе разбрала, че те разговаряха за Атаназ. Нетърпелива да научи какво си бяха казали, тя тръгна след госпожица Кормон, която се бе отправила към Атаназ, въоръжена с цялото си достойнство. В същия момент обаче Жаклен извести, че масата е сложена. Старата мома потърси с поглед кавалера, но до нея се случи галантният пазител на ипотеките, който от известно време бе доловил в обноските на господин Дьо Валоа надменността, с която тогавашната аристокрация се отнасяше към буржоазията, и зарадван, че може да го изпревари, предложи ръка на домакинята, която бе принудена да приеме поканата.

Кавалерът съвсем предумишлено се втурна към госпожа Грансон.

— Скъпа госпожо — каза той, като бавно я поведе към трапезарията, изоставайки от останалите гости, — госпожица Кормон изпитва прекрасни чувства към вашия мил Атаназ, но синът ви е на път да ги загуби — държи се като безбожник и либерал, защитава идеята за театъра, сблизил се е с бонапартистите и е на страната на продажния свещеник. Всичко това може да го лиши от службата му в кметството. Знаете колко е строго кралското правителство към подобни прояви! А къде ще си намери място вашият скъп Атаназ, ако го уволнят? Не трябва да допускате да се злепоставя пред властите.

— Колко съм ви признателна, господин Дьо Валоа! — каза бедната жена, силно изплашена. — Имате право, синът ми е попаднал в непочтена среда, но аз ще имам грижата да му отворя очите.

Кавалерът много отдавна бе схванал природата на Атаназ и само с един поглед беше доловил в него здраво вкоренените републикански убеждения, в името на които младите хора са способни да жертвуват всичко, защото са въодушевени от думата „свобода“; но въпреки че смисълът на тази дума е доста неясен и зле разбран, за онеправданите тя означава бунт, а бунтът — отмъщение. Атаназ щеше да остане верен на възгледите си, защото те се сливаха с творческите му терзания и с огорчението от социалната несправедливост. Той още не знаеше, че когато човек стане на тридесет и шест години, възрастта, в която вече е преценил хората, обществените интереси и отношения, той трябва, ако наистина притежава големи качества, да отстъпи от онези схващания, заради които е пожертвувал младостта си. Да останеш верен на лявата партия в града, значеше да си спечелиш отвращението на госпожица Кормон. По този въпрос кавалерът не се лъжеше.

Ето как в недрата си това наглед спокойно общество беше не по-малко развълнувано от дипломатическите кръгове, в които важните държавни въпроси се движат от ловкостта, коварството, страстите и интересите.

Най-сетне сътрапезниците се наредиха около масата, отрупана с блюдата с предястията, и започнаха да се хранят, без да се срамуват от апетита си, така, както се яде в провинцията; а в Париж на човек му се струва, че челюстите се движат по силата на някакви правила, които се стремят да опровергават законите на анатомията. Там хората ядат с неохота и убиват цялото удоволствие от храната, докато в провинцията всичко си е съвсем естествено и даже смисълът на живота се

заклучава почти изцяло в това велико и всеобщо средство за съществуване, на което Бог е обрекъл своите творения.

Точно преди да поднесат основното ястие, госпожица Кормон каза едно от най-знаменитите си встъпления, което се повтаряше цели две години след това и за което още се говори в дребнобуржоазните среди на Алансон, щом стане дума за нейния брак. Гостите тази вечер бяха извънредно шумни и оживени и когато дойде ред на последното предястие, те вече говореха за театъра и за продажния свещеник. Тези, които през 1816 година бяха облагодетелствувани заради своя роялизъм и които по-късно щяха да бъдат наречени йезуитите на областта, искаха да изгонят абат Франсоа от енорията. Господин Дьо Валоа обвиняваше Дю Букие, че е на страната на свещеника и че е вдъхновителят на интригите, а даже тези упреци и да не бяха основателни, с присъщата си ловкост благородникът пак щеше да стовари цялата вина върху доставчика. Така Дю Букие беше поставен на подсъдимата скамейка без нито един защитник. Сред сътрапезниците единствено Атаназ бе достатъчно прям, за да се застъпи за него, но той не беше предразположен да изказва становището си пред алансонските първенци, които впрочем в неговите очи бяха глупаци. Само в провинцията младите хора пазят почтително мълчание пред по-възрастните и не смеят нито да ги критикуват, нито остро да им противоречат. Възторгът, с който бяха посрещнати съблазнителните патици с маслини, за известно време прекъсна разговорите.

Госпожица Кормон пожела да съперничи на собствените си патици и се опита да защити Дю Букие, когото всички представяха за опасен интригант, всяващ навсякъде раздори.

— А пък аз мислех — рече тя, — че Дю Букие върши само детинщини.

— Но тя е очарователно духовита — каза той на госпожа Грансон. — Винаги съм казвал, че един ден ще ни покаже на какво е способна.

При сегашните обстоятелства тези думи имаха нечуван успех. Победата на госпожица Кормон беше пълна — принцеса Горица падна на масата с носа напред. Кавалерът, който не бе очаквал такава уместна шега от страна на своята Дулсинея, в първия момент не намери думи,

за да изрази възхищението си; той само докосна пръсти, както се ръкопляска в „Ле з’Италиен“^[20].

— Тя е очарователна и в интимен кръг — отговори вдовицата.

— Всички жени са прекрасни в интимна обстановка, госпожо — възрази кавалерът.

След като бурният смях стихна, госпожица Кормон пожела да разбере причината за успеха си. Тогава клюката навлезе в своето *forte*. Дю Букие беше представен като многодетната Жигон^[21], чието потомство вече петнадесет години пълни приюта за подхвърлени деца; неговата безнравственост най-после била разобличена, тя била достойна за парижките му блудства и т.н. Под ръководството на господин Дьо Валоа, който беше най-изкусният диригент на подобни концерти, увертюрата на клюката премина блестящо.

— Аз не виждам — казваше той с добродушен вид — какво може да попречи на брака между някой си Дю Букие и госпожица Сюзан еди-коя си. Как се казваше тя? Сюзет! Макар че живея у госпожа Лардо, аз познавам съвсем бегло нейните девойчета. Ако не се лъжа, тази Сюзан е една висока, дръзка мома със сиви очи, тънко кръстче и малки крачета, която ми е направила впечатление с предизвикателната си походка; аз не съм й обърнал особено внимание, но мога да ви кажа, че тя притежава цялото благородство на красотата. Впрочем в обноските си тя стои много по-високо от Дю Букие и от тази гледна точка бракът би бил неравен за нея. Сигурно знаете, че император Йозеф един ден пожелал да види известната ви Дю Бари в Люсиен и й предложил ръка да се поразходят. Понеже смутеното от толкова почести момиче не се решавало да приеме поканата, той й казал: „Красивата жена навсякъде е царица!“ Забележете, че императорът е бил австрийски немец — добави кавалерът. — Но трябва да знаете, че Германия, която ние считаме за селска страна, е всъщност един край на благородно рицарство и великолепно обноски, особено в областите към Полша и Унгария, където могат да се срещнат...

Тук кавалерът замълча от страх да не намекне за личните си чувства; той само отвори табакерата и единствено принцеса Горица, която му се усмихваше от тридесет и шест години, узна края на историята.

— Това не беше особено любезно за Луи XV — забеляза Дю Ронсьоре.

— Струва ми се, че ставаше дума за император Йозеф — дълбокомислено вметна госпожица Кормон.

— Госпожице — каза кавалерът, като видя, че председателят на съда, нотариусът и пазителят на ипотеките си размениха многозначителни усмивки, — госпожа Дю Бари беше за Луи XV това, което е Сюзан за Дю Букие; подобни обстоятелства са добре известни на такива стари негодници като нас, но те не трябва да стигат до ушите на младите девойки. Вашето неведение доказва, че сте чиста като елмаз и че безнравствеността в историята не ви е докоснала.

Абат Дьо Спонд ласкаво погледна кавалера Дьо Валоа и кимна в знак на одобрение и признателност.

— Госпожицата не познава ли историята? — попита пазителят на ипотеките.

— Щом смесвате Сюзан с Луи XV, как искате да разбере вашата история? — отговори с ангелски глас госпожица Кормон, зарадвана от празните чинии и от оживения разговор, още повече че при нейните думи всички се смееха с пълна уста.

— Бедно дете! — каза абат Дьо Спонд. — Християнската любов — милосърдието — е също толкова сляпа, колкото и езическата, и не трябва да вижда вината на изпадналия в беда. Дъще, вие като председателка на дружеството за подпомагане на самотните майки сте длъжна да помогнете на това момиче, което сега трудно ще си намери мъж.

— Горката девойка! — възкликна госпожица Кормон.

— Мислите ли, че Дю Букие ще се ожени за нея? — попита председателят на съда.

— Ако е почтен човек, трябва да го направи — каза госпожа Грансон. — Но искрено казано, и моето куче е по-порядъчно от него.

— И все пак вашият Азор е славен доставчик — каза хитро пазителят на ипотеките, като се надяваше плоската му шега да мине за духовитост.

На десерта все още се говореше за Дю Букие. Понеже виното бе развързало езиците, по негов адрес се сипеха какви ли не любезности. Увлечени от пазителя на ипотеките, всички отвърщаха на шегата с шега. По такъв начин Дю Букие стана *родо-отстъпник*, *родо-не-*

любец, родо-доставчик, добро-дете-лен, дете-гладач, пра-н-отец, ре-пубер-ликанец, продължен ерген; не бил роден за кмет, а за зет и пр.

— Не е роден и за свят отец — каза със сериозен глас абат Дьо Спонд, при което смеховете стихнаха.

— Нито за благо-родник — допълни господин Дьо Валoa.

Аристокрацията и църквата слязоха в редовете на шегобийците, запазвайки цялото си достойнство.

— Ш-щ-ш-шт — изсъска пазителят на ипотеките. — Чувам ботушите на Дю Букие, чиито кончови сигурно са по-преобърнати от всякога.

Човек почти никога не знае за мълвите, които се носят за него — може целият град да го одумва, клевети или осъжда, ако няма приятели, той не ще научи нищо. И така, невинният Дю Букие, който се надяваше, че Сюзан не го е излъгала, и който искаше да бъде виновен, беше в пълно неведение, защото никой не го бе заговорил за признанията на гризетката; впрочем всички смятаха, че не е прието да се пита за неща, които потърпевшият е принуден да премълчи. Когато сътрапезниците отидоха да пият кафето в салона и се присъединиха към няколкото пристигнали за вечерта гости, Дю Букие предизвика силно раздразнение у всички със самодоволното си и безочливо държане.

От срам госпожица Кормон не смееше да погледне към опасния прелъстител; тя се бе заела с Атаназ и го обсипваше с най-блудкави нравоучения из областта на роялистката политика и религиозния морал. Бедният поет нямаше като кавалера Дьо Валoa табакери с усмихнати принцеси, които да го предпазят от пороя нелепости, и слушаше съвсем оглупял своята избраница, загледан в чудовищния ѝ корсет, който бе застинал в онова ненарушимо спокойствие, характерно за всички големи неща на този свят. Неговата страст така го бе упоила, че пискливият глас на старата мома му звучеше като нежен шепот, а безсмислиците ѝ — като дълбокомъдрени слова. Любовта е като фалшификатор, който непрекъснато превръща грошовете в жълтици, но често и преправя златните монети на петачета.

— Е, Атаназ, обещавате ли ми?

Тези заключителни думи изтръгнаха младежа от неговия захлас, така както спящият внезапно се събужда от някакъв шум.

— Какво да обещаая, госпожице? — продума той.

Госпожица Кормон рязко се изправи и погледна към Дю Букие, който в този момент приличаше на онзи титан, чийто лик беше изсечен върху монетите на Републиката^[22]; тя отиде при госпожа Грансон и ѝ каза на ухото:

— Бедна приятелко, вашият син съвсем е оглупял! Лицеят го е погубил — добави старата мома, като си спомни колко настойчиво кавалерът Дьо Валоа ѝ говореше за лошото възпитание на училищата.

Това бе като гръм от ясно небе!

Без да подозира, Атаназ бе пропуснал възможността да запали с искрата на чувствата си сухите съчки в сърцето на старата мома; ако я бе слушал внимателно, той може би щеше да успее да ѝ признае своята любов, защото в душевния смут, в който се намираше госпожица Кормон, една дума от негова страна щеше да е достатъчна, за да я накара да разбере чувствата му. Но присъщата на истински влюбените младежи глупост го бе погубила, така както едно изпълнено с жизнени сили дете може да се самоубие от невежество.

— Какво си казал на госпожица Кормон? — попита госпожа Грансон сина си.

— Нищо.

„Нищо ли? Ще поговорим за това вкъщи“ — си каза тя, като остави обсъждането на важните въпроси за следващия ден. Майката не отдаде особено значение на това произшествие, защото беше уверена, че Дю Букие е вече достатъчно злепоставен пред старата мома.

Скоро четирите игрални маси се запълниха от шестнадесет играчи. Една четворка седна на масата за пикет — най-скъпата игра, в която загубите можеха да бъдат значителни. Господин Шоанел, кралският прокурор и две дами отидоха да играят табла в кабинета с червената тапицерия. Свещниците бяха запалени и изисканото общество на госпожица Кормон се разположи около камината, по диваните и край масите, като преди това всяка новодошла двойка бе запитала домакинята: „Значи, утре заминавате за Пребоде?“, на което тя отвърщаше: „Няма как, налага се.“

Тази вечер домакинята се стори на всички особено загрижена. Госпожа Грансон първа забеляза неестественото състояние, в което се намираше старата мома — госпожица Кормон разсъждаваше.

— За какво сте се замислили, братовчедке? — попита тя, като я видя усамотена в будоара.

— За онази нещастница — отвърна госпожица Кормон. — Нали съм председателка на дружеството, защо да не ви дам десет екю за нея?

— Десет екю! — възкликна госпожа Грансон. — Но ние никога не сте давали толкова много!

— Скъпа моя, нали е естествено човек да има деца!

Касиерката на дружеството за подпомагане на самотните майки бе поразена от тези безнравствени думи, още повече че те идваха от сърцето на старата мома. Тя разбра, че Дю Букие явно се беше издигнал в очите на госпожица Кормон.

— Честна дума — каза госпожа Грансон, — Дю Букие е не само звяр, но и подлец. Щом като си навредил някому, не е ли редно да го обезщетиш? Не ние, а той трябва да помогне на това нещастно момиче, което впрочем не ми изглежда съвсем порядъчно; в Алансон има много по-достойни мъже, а щом се е свързала с циник като Дю Букие, значи, е доста безнравствена.

— Циник ли? Вашият син, скъпа, ви е научил на разни непонятни латински думи. Не искам да оправдавам Дю Букие, но кажете ми: защо според вас жената, която е предпочела един мъж пред друг, е безнравствена?

— Мила братовчедке, да предположим, че вие се омъжите за моя син Атаназ, което би било съвсем естествено — той е млад, красив, има бъдеще и може би ще прослави Алансон; всички обаче ще си помислят, че вие нарочно сте се омъжили за толкова млад човек, и злите езици ще кажат, че се запасявате с щастие за цял живот, а може би ще се намерят и завистливи жени, които ще ни обвинят, че сте ги оцетили. И какво от това? Важното е, че ще бъдете истински и силно обичана. Атаназ ви изглежда оглупял, скъпа, именно защото е прекалено умен, а крайностите си приличат. Вярно е, че живее като петнадесетгодишно девойче, но затова пък той не се е търкалял в мръсотииите на парижкия разврат... Е, сменете имената, както казваше клетият ми съпруг — същото е отношението на Дю Букие към Сюзан. Но ако вие бихте били несправедливо наклеветена, то в техния случай всичко е истина. Разбрахте ли ме?

— Толкова, колкото ако ми говорехте на гръцки — каза госпожица Кормон, като я гледаше с широко отворени очи и напругаше целия си ум.

— Е, добре, скъпа братовчедке, щом трябва да си говорим направо, Сюзан не обича Дю Букие. А ако сърцето не говори в подобни случаи...

— Но, братовчедке, с какво друго обича човек, ако не със сърцето си?

При тези думи госпожа Грансон си каза като кавалера: „Нещастната ми братовчедка е отчайващо глупава. Нейното невежество наистина надминава всички граници.“

— Мило дете — каза гласно тя, — струва ми се, че не се зачева само от духовна любов.

— Как, скъпа, ами Светата Дева?...

— Но, миличка, Дю Букие не е Светият дух!

— Вярно — каза старата мома, — той е мъж! Мъж, който става твърде опасен, и приятелите му трябва да го посъветват да се ожени.

— Вие можете да постигнете това, братовчедке...

— Хе, по какъв начин? — попита старата мома в изблик на християнско милосърдие.

— Като не го допускате в дома си, докато не се ожени, защото при сегашните обстоятелства вие сте длъжна, в името на добрите нрави и на благочестието, да му засвидетелствувате строго неодобрение, което да послужи за пример на всички.

— Ще поговорим отново за това, щом се върна от Пребоде, скъпа госпожо Грансон. Трябва да се посъветвам с чичо ми и с абат Кутюрие — каза госпожица Кормон и се върна в салона, където оживлението бе достигнало връхната си точка.

Осветлението, групичките красиво облечени жени, тържественият вид и важния тон на присъстващите изпълваха госпожица Кормон с не по-малка гордост от тази на самите гости; много от тях бяха убедени, че обстановката в нейния салон не отстъпваше на най-знатните столични кръгове.

В този момент Дю Букие, който играеше вист с господин Дьо Валоя и с две възрастни дами — госпожа Дю Кудре и госпожа Дю Ронсьоре, беше предмет на скрито любопитство от страна на гостите. Няколко млади жени се бяха приближили до масата, давайки си вид, че

се интересуват от играта, и го наблюдаваха изпод око, но с толкова особено изражение, че Дю Букие най-накрая помисли, че има нещо нередно в тоалета му. „Да не би перчемът ми да стои накриво?“ — се запита той с присъщата на старите ергени тревога. И като се възползува от края на една неуспешна игра, с която се стигна до седмия робер, стана от масата.

— Тази вечер губя още щом пипна картите — каза той, — наистина нямам късмет.

— Но затова пък иначе ви върви — подхвърли кавалерът, като го погледна лукаво.

Както винаги думите му обиколиха салона и всеки се възхити от изтънчения ум на този алансонски Талейран.

— Само кавалерът Дьо Валоа може да измисли такова нещо — каза племенницата на енорийския свещеник.

Дю Букие отиде пред малкото продълговато огледало под „Дезертъора“, но не откри нищо обезпокоително във външността си.

След безкрайните повторения на едни и същи любезности във всички възможни форми гостите започнаха да се сбогуват в претъпканото преддверие; госпожица Кормон изпращаше приятелките си до площадката и ги целуваше на раздяла. Тръгваха си на групички — кой в посока на пътя към Бретан или на замъка, кой към квартала край реката Сарт. Пак се подемаха разговорите, които вече двадесет години огласяха улицата по това време. Те винаги бяха едни и същи: „Тази вечер госпожица Кормон изглеждаше чудесно.“ — „Госпожица Кормон ли?... На мен пък ми се стори особена.“ — „Колко е отпаднал напоследък бедният абат! Видяхте ли го как дреме? Вече не може да следи картите, толкова е разсеян.“ — „За жалост, сигурно скоро ще се простим с него.“ — „Ама че ясна вечер, утре ще имаме хубав ден!“ — „Дума да няма, времето е чудесно, тъкмо за цъфтежа на ябълките!“ — „Е, бихте ни и тоя път, но така е винаги, когато играете с господин Дьо Валоа.“ — „А колко спечели той?“ — „Тази вечер ли? Три-четири франка. Той никога не губи.“ — „Ей богу, като си помисля, че в годината има триста шестдесет и пет дни! Та с печалбите му можеш да си купиш цяла ферма.“ — „Няма що, много игри загубихме тази вечер.“ — „Блазе ви, господине и госпожо, ето че вече сте си у вас, а ние трябва да извървим още половината град.“ — „Не ви съжалявам, защото бихте могли да си имате кола и да не идвате пеша.“ — „О,

господине, нали имаме момиче за женене, ето ти една част от парите за колата, а другата отива за сина ни в Париж.“ — „Гласите го за чиновник, нали?“ — „Ами да, това е най-подходящото за един млад човек. И после, никак не е срамно да служи на краля.“

Понякога говореха за ябълковото вино или за ленените посеви и тези въпроси се обсъждаха всяка година по един и същи начин и по едно и също време; ако някой познавач на човешкото сърце живееше на тази улица, той винаги щеше да знае в кой месец на годината се намира, стига да слушаше разговорите им.

Но тази вечер се чуваха само весели шегви, защото Дю Букие, който вървеше сам пред останалите, най-невинно си тананикаше известния припев: „О, нежна моя, чуй песента на птичките^[23]...“ и пр.

Някои хора смятаха, че Дю Букие е извънредно силен човек, когото другите подценяват. Откакто положението му се беше затвърдило с новото кралско постановление, председателят на съда Дю Ронсьоре почти бе преминал на негова страна. В очите на останалите доставчикът беше един опасен и безнравствен човек, който е способен на всичко.

Както в Париж, така и в провинцията всеки по-изтъкнат мъж прилича на онази статуя от хубавата алегорична приказка на Адисън^[24], заради която двама рицари, пристигайки от различни страни на кръстопътя, където била издигната, започнали да се препират — единият твърдял, че е бяла, другият — черна; когато слезли от конете, видели, че е наполовина бяла, наполовина черна, а накрая третият рицар, който им дошъл на помощ, казал, че е червена.

Докато се прибираще вкъщи, кавалерът Дьо Валоа си мислеше: „Време е да разпространя слуха за женитбата ми с госпожица Кормон. Новината ще тръгне от салона на Д'Егриньон, оттам ще отиде направо на улица Сеез у епископа, ще се върне чрез главните викарии у свещеника на църквата «Сен Леонар», който веднага ще я съобщи на абат Кутюрие; така моята стрела ще улучи госпожица Кормон в най-съкровениите ѝ чувства. Старият маркиз Д'Егриньон ще покани на обяд абат Дьо Спанд, за да решат как да прекратят слуховете, които биха злепоставили госпожица Кормон, ако аз ги опровергая, или мен, ако тя ги отрече. Абатът ще бъде омотан както трябва, а госпожица Кормон ще се съгласи да приеме госпожица Арманд, която ще ѝ изтъкне преимуществата и бъдещето на този брак. Наследството на абата

възлиза на не по-малко от сто хиляди екю, нейните спестявания трябва да са около двеста хиляди франка, без да броим къщата, имението в Пребоде и рентата от петнадесет хиляди ливри. Само една дума на моя приятел Дьо Фонтен, и ставам кмет на Алансон, депутат, а веднъж седнал отдясно в Парламента, лесно ще се добера и до перската титла, викайки: «Прекратете разискванията!» или: «Запазете тишина!».

Щом се прибра къщи, госпожа Грансон влезе в остро пререкание със сина си, който не искаше да разбере, че неговите чувства могат да имат нещо общо с политическите му убеждения. Това бе първото разногласие, което помрачи безоблачното съжителство на майката и сина.

В девет часа на следващата сутрин госпожица Кормон, приличаща на пирамида върху планината от багажи, се понесе заедно с Жозет в двуколката нагоре по улица Сен Блез; тя отиваше в Пребоде, където щеше да я завари събитието, ускорило женитбата ѝ и което не можеха да предвидят нито госпожа Грансон, нито Дю Букие, нито господин Дьо Валоа, нито самата тя. Случайността е най-великият творец.

[1] *Арпан* — стара френска мярка за повърхност, равна приблизително на петдесет ара. ↑

[2] *Вал-Нобл* — Val-Noble (фр.) — красивата долина. ↑

[3] *Брийант* — Brillante (фр.) — блестяща. ↑

[4] *Седен, Жан-Мишел* (1719–1797) — френски драматург, автор на няколко комедии и либрета за комични опери, една от които е „Дезертърът“, по музика на Монсиньи. ↑

[5] *Риго, Йасент* (1659–1743) — френски художник-портретист.

↑

[6] *Латур, Морис Кентен дьо* (1704–1788) — френски художник-пастелист, прочут с множество портрети на известни личности. ↑

[7] *Марш-а-тер* — Marche-à-terre (фр.) — „Върви по земята“: прякор на шуански бунтовник, прославил се със смелостта, жестокостта и алчността си. Герой от „Шуаните“, както и *Мари дьо Винтъй* и *маркиз Дьо Монтобан*, за които отново ще стане дума в „Старата мома“. ↑

[8] *In fîocchi* (ит.) — в празнично облекло. ↑

[9] *Турнюр* — възглавничка, поставяна отзад под кръста; дамска мода през XIX век. ↑

[10] *Аньес* — женско собствено име, нарицателно за наивна, простодушна девойка; авторът има предвид героинята от „Училище за жени“ на Молиер. ↑

[11] Става дума за генерал *Масена, Андре* (1758–1817), командващ френските войски в битката при Цюрих (1799); злоупотребявайки с поста си, той встъпвал в непочтени сделки с военните доставчици. ↑

[12] *Country gentleman* (англ.) земевладелец, селски благородник. ↑

[13] *Херцог Дьо Бранкас* — герой на френския сатирик-моралист Жан дьо Лабрюйер, от главата „Разсеяният“ в книгата „Характери“. ↑

[14] *Ad omnipotentem* (лат.) — за всемогъщия; Балзак пародира израза *ad hominem* (лат.) — за човека, което означава, че доводът е предназначен да повлияе върху чувствата и впечатленията, без да има обективно значение. ↑

[15] *Ливра* — английска мярка за тежина, равна на 0,453 килограма. ↑

[16] *Rinforzando* (ит.) — усиляване; тук авторът намеква за арията на мълвата от „Севилският бръснар“. ↑

[17] *Духовната конституция* — декрет, с който през юли 1790 година френската църква се обявява за независима от римската. С *Конкордата* от 1801 година Наполеон слага край на разкола сред духовенството, възникнал вследствие на тази конституция. ↑

[18] *Сеиди* — последователи на създателя на мюсюлманската религия Мохамед. ↑

[19] *Жозеф Прюдом* — герой на френския писател Моние, Анри (1805–1877); самодоволен и глупав буржоа, който постоянно произнася надут и безсмислени фрази. ↑

[20] „*Театр дез’Италиен*“ — труппа италиански актьори, които идват в Париж през седемнадесети век. Труппата се разпада през 1878 година. ↑

[21] *Майка Жигон* — героиня от френския марионетен театър, представяна сред многобройните си деца. ↑

[22] Върху монетите е изобразен Херкулес. ↑

[23] „*О, нежна моя...*“ — романс от „Ариодан“ на френския композитор Меюл. ↑

[24] *Адисън, Джоузеф* (1672–1719) — английски писател просветител. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

РАЗОЧАРОВАНИЯТА

На следващия ден от пристигането си в Пребоде, в осем часа сутринта, госпожица Кормон най-невинно закусваше, слушайки отчетите на пазача и градинаря, когато Жаклен се втурна като хала в трапезарията.

— Госпожице — запъхтяно каза той, — господин вашият чичо ви праща бързо писмо по сина на старата Громор; момчето е тръгнало преди разсъмване от Алансон и току-що пристигна. Тичало е почти като Пенелопа! Да му дам ли чаша вино?

— Какво ли се е случило, Жозет, да не би чичо ми да е...

— Тогава нямаше да пише — каза камериерката, отгатнала опасенията на господарката си.

— Бързо! Бързо! — извика госпожица Кормон, щом прочете първите редове. — Гледай да опаковаш всичко за половин час, моето момиче — каза тя на Жозет. — Връщаме се в града...

— Жаклен! — извика Жозет, силно развълнувана от изражението, което се бе изписало по лицето на госпожица Кормон.

Предупреден от Жозет, Жаклен се качи и каза на господарката си:

— Госпожице, Пенелопа още не си е изяла сеното.

— Голяма работа! Трябва да тръгнем още сега.

— Но времето е на дъжд, госпожице!

— Какво от това, ще се поизмокрим.

„Като че ли къщата гори“ — промърмори Жозет, засегната от мълчанието, с което нейната господарка дочете и препрочете писмото.

— Допийте си поне кафето, не се вълнувайте толкова! Вижте колко сте зачервена.

— Червена ли съм, Жозет? — възкликна тя, като се втурна към едно полуизтрито огледало, което показва чертите ѝ двойно поизкривени. „Господи — помисли си госпожица Кормон, — само това липсваше, да изглеждам грозна!“

— Бързо, Жозет, бързо, моето момиче — каза тя, — помогни ми да се облека. Искам да съм готова, преди Жаклен да е впрегнал Пенелопа. Ако дотогава не успееш да сложиш багажа в колата, предпочитам да го оставя тук, отколкото да губя и секунда повече.

Ако вече сте разбрали до каква степен госпожица Кормон се беше вменичила в желанието си да се омъжи, лесно ще си обясните нейното вълнение. Доблестният чичо съобщаваше на племенницата си, че господин Дьо Троавил, бивш военен на служба в Русия, внук на един от неговите най-добри приятели, имал намерение да се върне да живее в Алансон и се бил обърнал с молба към абата за няколкодневно гостоприемство в името на добрите чувства, които свързваха стареца с неговия дядо, виконт Дьо Троавил, вицеадмирал при Луи XV. Разтревожен, че гостът, чието писмо се бе забавило, можеше да пристигне всеки момент, бившият главен викарий настойчиво молеше своята племенница да си дойде, за да го приемат с необходимите почести. След едно такова известие какво значение можеха да имат дребните грижи в Пребоде? Сега пазачът и градинарят, които бяха станали свидетели на силното вълнение на своята господарка, мълчаливо я чакаха да дойде и да им даде поръките си. Когато тя мина покрай тях и те я спряха, за да узнаят нарежданията ѝ, за пръв път в живота си госпожица Кормон, строгата стара мома, която винаги и за всичко се разпореждаше лично, им подхвърли: „Правете каквото искате“, от което слугите останаха като гръмнати; и наистина, господарката им беше толкова точна в стопанската си пресметливост, че когато разпределяше реколтата по сортове, тя броеше плодовете, за да осигури равномерното им консумиране.

— Струва ми се, че сънувам — каза Жозет, виждайки господарката си да лети надолу по стълбището като слон, когато Бог е надарил с крила.

Скоро след това, въпреки поройния дъжд, госпожицата напусна Пребоде, оставяйки цялата власт на слугите. Жаклен не посмя на своя глава да ускори хода на кротката Пенелопа, която подобно на легендарната царица, чието име носеше, сякаш правеше колкото крачки напред, толкова и назад. Като забеляза с каква скорост се движат, госпожица Кормон рязко заповяда на Жаклен да накара кобилата да препусне в галоп дори ако трябва да разиграе камшика по гърба на бедното изплашено животно, до такава степен се опасяваше,

че няма да стигне навреме за приготовленията по достойното посрещане на господин Дьо Троавил. Тя бе пресметнала, че внукът на приятеля на чичо ѝ не можеше да бъде повече от четиридесетгодишен и че без съмнение е неженен, както всички военни; тя твърдо реши, че със съдействието на чичо си няма да пусне господин Дьо Троавил да излезе от къщата и като ерген. Макар че Пенелопа препускаше в галоп, госпожица Кормон, която беше унесена в мислите за тоалетите си и за първата брачна нощ, на няколко пъти каза на Жаклен, че се движат много бавно. Тя едва се сдържаше на едно място и си мърмореше сама под носа, без да чува въпросите на Жозет, като човек, който замисля велики дела. Най-после двуколката пристигна на главната улица на Алансон, която на влизане откъм Мортань носи името Сен Блез, после продължава към странноприемницата „При Мавъра“, където се нарича улица Порт дьо Сеез, а по-нататък, по посока на Бретан, тя се казва Беркай.

Вече знаете какво оживление настъпваше в Алансон всеки път, когато госпожица Кормон заминаваше в имението си, и можете да си представите какъв шум се вдигна сега, при нейното завръщане още на следващия ден от настаняването ѝ в Пребоде, и то в проливния дъжд, който я биеше в лицето без нея ни най-малко да я е грижа за това. Всички бяха впечатлени от бесния бяг на Пенелопа, от лукавото изражение на Жаклен, ранния час, оживения разговор между Жозет и госпожица Кормон и най-вече от тяхното нетърпение. Понеже имотите на семейство Дьо Троавил се намираха между Алансон и Мортань, Жозет познаваше добре този род. На влизане в града госпожица Кормон бе изпуснала една дума, която беше достатъчна на прислужницата, за да разбере каква е работата; двете започнаха трескаво да обсъждат положението и стигнаха до извода, че очакваният господин Дьо Троавил сигурно е неженен благородник между четиридесет и четиридесет и две години и че състоянието му може би е незначително, но не и оскъдно. Госпожица Кормон вече се виждаше виконтеса Дьо Троавил.

— И чичо нищо да не ми каже, нищо да не знае, за нищо да не се е поинтересувал! Колко му е присъщо това нехайство! И носа си ще забрави някъде, ако не му е закрепен на лицето.

Навярно сте забелязали, че в подобни случаи старите моми напомнят Ричард III^[1] — стават остроумни, настървени, дръзки,

склонни на всичко и губят всякакъв свян също като пияни отчети!

Вестта за прибързаното завръщане със смущаващите обстоятелства около него мълниеносно се понесе от улица Сен Блез до улица Порт дьо Сеез, разтърси целия град, всички жители по домовете и обществените места. На улицата, в магазините и кухните новината се предаваше от врата на врата; скоро тя стигна и до по-висшите кръгове, докато най-накрая думите „Госпожица Кормон се е върнала!“ избухнаха като взрив във всяко семейство.

В същото време Жаклен слизаше от седалката в предната част на двуколката, чиято форма би озадачила всеки столар; той винаги сам отваряше заоблените в горния край крила на портала, които сега бяха изцяло затворени в знак на траур, защото със заминаването на госпожица Кормон събиранията в дома ѝ се прекратяваха. В нейно отсъствие членовете на компанията се изреждаха да канят абат Дьо Спонд, а кавалерът Дьо Валоа му се издължаваше с един обяд у маркиз Д'Егриньон. Жаклен подвикна свойски на Пенелопа, която бе останала на средата на улицата, и животното, привикнало само да влиза в двора, се обърна, премина през вратата и внимателно заобиколи цветната леха. Жаклен пое юздите и докара двуколката пред входната площадка.

— Мариет! — извика госпожица Кормон.

Мариет беше отишла да затвори портала.

— Да, госпожице?

— Пристигна ли господинът?

— Не, госпожице.

— А къде е чичо ми?

— В черквата, госпожице.

Жаклен и Жозет вече бяха застанали с протегнати ръце на първото стъпало на стълбището, готови да поемат господарката си, която се надигна, стъпи на стръката и опирайки се отстрани на колата, се стовари в ръцете им, защото от две години насам не рискуваше да стъпва на желязното мрежесто стъпало, което се крепеше само на няколко нещастни болта. Щом се качи на площадката, госпожица Кормон със задоволство огледа своя двор.

— Хайде, Мариет, оставете тази врата и елате тук.

— Работата става сериозна — каза Жаклен на Мариет, когато тя мина край двуколката.

— Е, моето момиче, кажи да видим какви продукти имаш? — попита госпожица Кормон, отпускаяки се на пейката в преддверието с вид на човек, който е капнал от умора.

— *Комай* никакви — отговори Мариет, слагайки ръце на кръста. — Госпожицата знае, че когато я няма, господин абатът обядва винаги навън; вчера ходих да го посрещна от госпожица Арманд.

— А къде е той?

— Господин абатът ли? В черквата е, ще си дойде чак към три часа.

— Къде му е умът на този мой чичо! Трябваше да те прати на пазар. Върви бързо, Мариет, недей да се разпускаш много, но и не скъпи парите — вземи всичко, което ти се стори хубаво, прясно и вкусно. Иди да видиш дали са докарали пастет, а освен това искам и раци от ручеите на Брийант. Колко е часът?

— Девет без нещо.

— Боже мой, Мариет, не си губи времето с приказки, човекът, когото чичо ми очаква, може да пристигне всеки момент и ако трябва да поднасяме обяд, добре ще се наредим.

Мариет се обърна към плувналата в пот Пенелопа и погледна Жаклен с вид, който казваше: „Този път няма мърдане. Госпожицата ще сложи ръка върху някой съпруг.“

— А сега на работа, Жозет — поде старата мома. — Да видим къде ще сложим да спи господин Дьо Троавил.

С какво блаженство тя изрече тези думи! „*Къде ще сложим да спи господин Дьо Троавил*“ (произнасят Тревил); колко много значеше това! Старата мома беше преизпълнена с надежди.

— Защо да не го настаним в зелената стая?

— В стаята на негово преосвещенство епископа? Не, твърде близо е до моята. Тя е подходяща само за свят човек, какъвто е негова светлост.

— Да го сложим в стаята на чичо ви.

— Прекалено е гола, ще бъде неприлично.

— Ами тогава, госпожице, трябва набързо да сложите едно легло в будоара, хем там има и камина. Моро все ще намери в склада някое подходящо за лампериите легло.

— Права си, Жозет. Хайде, тичай у Моро, позволявам ти да уговориш всичко с него. Важното е леглото (леглото за господин Дьо

Тревил!) да бъде поставено, без той да разбере, в случай че господин Дьо Тревил пристигне, докато Моро е още тук. Ако Моро не се наеме, ще настаня господин Дьо Тревил в зелената стая, макар че е много близо до моята.

Жозет тръгна да излиза, но господарката ѝ я спря.

— Можеш да кажеш всичко на Жаклен! — извика тя с величествен глас, в който обаче се долавяше и силна уплаха. — Нека той отиде при Моро. Ами тоалетът ми? Ако господин Дьо Тревил ме завари така? И чичо ми го няма никакъв, за да посрещне госта! Ох, този мой чичо! Жозет, ела ми помогни да се облека.

— А Пенелопа? — непредпазливо попита Жозет.

За пръв и последен път в живота ѝ очите на госпожица Кормон засвяткаха от гняв.

— Стига с тая Пенелопа! Пенелопа, та Пенелопа! Пенелопа ли ти е господарката?

— Но тя е цялата в пот и нищо не е яла!

— Ако трябва, ще пукне! — извика госпожица Кормон. „Но аз ще са омъжа“ — продължи тя наум.

При тези думи, които ѝ прозвучаха като смъртна присъда, Жозет остана за миг като зашеметена, но господарката ѝ я отпрати с нетърпеливо движение и тя полетя надолу по стълбището.

— Жаклен, госпожицата е побесняла! — бяха първите ѝ думи.

Ето как всичко в този ден беше насочено към неочакваната развръзка, която трябваше да реши съдбата на госпожица Кормон. Целият град вече беше разтърсен от слуха за петте важни обстоятелства около завръщането на госпожица Кормон, а именно — проливния дъжд, бързия ход на задъханата Пенелопа, плувнала в пот и с хлътнали хълбоци, ранния час, разхвърляните багажи в колата и необичайния вид на изплашената стара мома. Но когато Мариет се появи като хала на пазара и обра сергиите, а Жаклен отиде за легло у най-известния тапицер в града на улица Порт дьо Сеез, която беше на две крачки от църквата, това вече даде повод за най-сериозни предположения. Необикновената случка се обсъждаше на главната улица, навсякъде се говореше само за това, даже и у госпожица Арманд, където се намираше и кавалерът Дьо Валоа. В разстояние от два дни Алансон бе разтърсен от такива важни събития, че някои женици от простолюдието казваха: „Като че ли е настъпил краят на

света.“ Новината предизвикваше навсякъде един и същ въпрос: „Какво се е случило в дома на госпожица Кормон?“ Абат Дьо Спонт бе внимателно разпитан още щом излезе от „Сен Леонар“ и тръгна да се разхожда по главната алея с абат Кутюрие; старецът най-простодушно отговори, че очаквал виконт Дьо Тревил, който бил служил в Русия по времето на емиграцията и сега се връщал да живее в Алансон. От два до пет часа в града като по устна поща се разнесе вестта, че госпожица Кормон най-сетне си бе намерила задочно съпруг и щяла да се омъжи за виконт Дьо Тревил. На едно място казваха: „Моро вече е намерил леглото.“ Другаде се чуваше, че леглото е високо шест стъпки. На улица Беркай у госпожа Грансон се твърдеше, че то е високо четири стъпки. У Дю Ронсьоре, където обядваше Дю Букие, предполагаша, че леглото е съвсем обикновено. Дребнобуржоазните среди решиха, че то струва хиляда и сто франка. Общото мнение обаче беше, че *рибата е още в морето*. По-нататък всичко беше още по-преувеличено. Мариет нахлула на пазара и помела всичко, което ѝ паднело подръка; на горния край на улица Сен Блез пък се твърдеше, че Пенелопа била умряла. Смъртта на животното се подлагаше на съмнение у областния данъчен управител, докато в префектурата бяха сигурни, че добичето е издъхнало пред вратата на дома, изтощено от скоростта, с която старата мома бе уморила жертвата си. Седларят, който живееше на ъгъла на улица Сеез, има дързостта да отиде и да пита дали не се е случило нещо с двуколката на госпожица Кормон, само и само за да разбере дали Пенелопа е жива. Така от горния край на улица Сен Блез до последната къща на улица Беркай всички научиха, че благодарение грижите на Жаклен Пенелопа, тази мълчалива и безпомощна жертва на безразсъдството на своята господарка, е все още жива, но че изглежда съвсем изтощена. По цялата улица, която водеше към пътя за Бретан, се говореше, че виконт Дьо Тревил е по-малък син от един обеднял род и че няма пукнат грош, тъй като имотът в Перш принадлежал на маркиз Дьо Тревил, пер на Франция и баща на двама сина. Партията била много изгодна за без състоятелния емигрант, а и за госпожица Кормон той изглеждал напълно подходящ съпруг; с една дума, в аристократическия квартал одобряваха този брак и казваха, че госпожица Кормон не може да намери по-достойно име за своето богатство. Но в очите на буржоазията виконт Дьо Тревил беше руски генерал, който е воювал срещу Франция и който е натрупал огромно

състояние в петербургския двор; той беше *чужденец*, омразен за либералите *съюзник*. Навсякъде говореха, че абат Дьо Спонд тайно е посредничил на този брак. Постоянните гости в дома на госпожица Кормон решиха до един да я посетят още същата вечер.

Докато в целия град кипеше такава оживление, че почти всички бяха забравили случая със Сюзан, госпожица Кормон беше не по-малко развълнувана, макар че сега я тревожеха съвсем нови мисли. И наистина, оглеждайки салона, будоара, кабинета и трапезарията, тя беше обзета от силно безпокойство. Сякаш някакъв зъл дух ѝ сочеше с насмешка нейните овехтели, тежки мебели и сянката на съмнението лягаше над красивите предмети, от които тя още като дете се беше възхищавала — сега те ѝ се струваха смешни и жалки. С една дума, тя изпитваше вълнението на писателя, който чете творбата си пред някой взискателен или преситен критик — до този миг той е смятал своето произведение за съвършено, но изведнъж оригиналният сюжет започва да изглежда плосък, най-изящните и гладки изрази стават неразбираеми или недодялани, образите се разкривяват и рухват, а измислиците излизат на бял свят. Нещастницата потрепери от мисълта, че господин Дьо Тревил може да се усмихне презрително при вида на този попски салон и високомерно да огледа старата трапезария; а освен това тя се уплаши, че обстановката ще се отрази и на самата нея. Ами ако мебелите ѝ наистина я състаряваха? Тръпки я полазиха, като си зададе този въпрос. Сега госпожица Кормон би дала една четвърт от спестяванията си, за да възобнови с един замах дома като с вълшебната пръчица на феята. Нима и най-самоувереният генерал не е потръпвал в навечерието на битката? Бедната мома сякаш бе изправена пред победата при Аустерлиц или пред поражението при Ватерло.

„Госпожа виконтеса Дьо Тревил — си казваше старата мома, — какво хубаво име! Имотът ми поне ще принадлежи на достоен род.“

Трескавата възбуда, в която бе изпаднала, съживяваше най-тънките струни, най-нежните клетки на нейната отдавна погребана сред тлъстините чувствителност. Раздвижената от надеждите кръв кипеше в жилите ѝ. В този момент тя усещаше, че ако се наложи, би била способна дори да води разговор с господин Дьо Тревил.

Излишно е да споменаваме за усърдието, с което Жозет, Жаклен, Моро и помощниците му се заловиха за работа. Те сновяха като загрижени мравчици. Въпреки ежедневно и безупречно поддържане

на покъщнината всяко нещо отново беше изтъркано, изгладено, измито и лъснато. Порцелановите сервизи, които се използваха само в тържествени случаи, бяха извадени на бял свят, а също и копринените, номерирани с буквите на азбуката трапезни кърпи, които се пазеха в дълбоките скринове в тройни плътно забодени с карфици калъфи. Най-важните лавици на библиотеката бяха подложени на преглед. Госпожицата реши да пожертвува три бутилки от прословутите ликьори на госпожа Амфу, най-известната от всички отвъдморски винопроизводители, чието име беше скъпо за сърцата на познавачите. Благодарение на своите верни помощници госпожица Кормон беше готова за битката. Навсякъде и във всичко цареше пълна бойна готовност — мебелите, кухненската артилерия, стройните редици на приборите в сервизното помещение, резервите и продуктите. По нейна заповед Жаклен, Мариет и Жозет облякоха ливреи. Алеите бяха изравнени. Старата мома съжаляваше, че не може да се споразумее със славеите в горичката да изпълнят пред госта най-благозвучните си песни. Най-после, в четири часа следобед, точно когато абат Дьо Спанд се прибираше, а госпожицата вече мислеше, че напразно е сложила най-хубавите си прибори и поръчала най-изтънчения обяд, на улица Вал-Нобл се чу камшикът на кочияш.

— Това е *той!* — каза си тя и плющенето сякаш отекна в сърцето ѝ.

И наистина, известният от толкова клюки господин пристигаше сам в един пътнически кабриолет, който бе предизвикал такава сензация, докато слизаше по улица Сен Блез и завиваше по улица Вал-Нобл, че две-три хлапета и няколко възрастни хора го бяха последвали и се бяха струпали край портала на двореца на семейство Кормон, за да наблюдават как ще влезе. Жаклен, който бе надушил собствената си женитба, също беше чул камшика и вече бе отворил двете крила. Кочияшът се оказа негов познат и вложи цялото си умение, за да обърне майсторски колата и да я закове точно пред входната площадка. Навярно се досещате, че благодарение на щедростта на Жаклен кочияшът си тръгна напоен както подобава.

Абатът излезе да посрещне госта, а в това време слугите свалиха багажа с ловкостта на изпечени крадци. Колата беше закарана под навеса, порталът бе затворен и само за няколко минути не остана и следа от пристигането на господин Дьо Тревил. Никога две химически

вещества не са се свързвали с такава бързина, с каквато къщата на госпожица Кормон погълна виконт Дьо Тревил.

Сърцето на госпожицата се мяташе в гърдите ѝ като гуцер под овчарски кривак, но тя мъжествено остана в креслото край камината. Жозет отвори вратата и виконт Дьо Тревил, следван от абат Дьо Спонд, се появи пред очите на старата мома.

— Племеннице, представям ви виконт Дьо Тревил, внук на един мой съученик от колежа. Господин Дьо Тревил, а това е моята племенница, госпожица Кормон.

„Ах, милият ми чичо — помисли си Роз-Мари-Виктоар, — как добре представя нещата!“

Виконт Дьо Тревил можеше да се опише само с две думи — това беше един аристократичен Дю Букие. Разбира се, делеше ги всичко онова, което отличава благородническото съсловие от простолюдието. Ако в този момент те застанеха един до друг, то и най-ревностният либерал нямаше да може да отрече аристокрацията. Едрата снага на виконта беше стройна и елегантна, раменете му внушаваха величествено достойнство; той имаше сини очи и черна коса, а лицето му бе с маслинен цвят. Не изглеждаше на повече от четиридесет и шест години. Бихте могли да го вземете за испанец, чиято красота се е съхранила сред студовете на Русия. Обноските, походката, държането и всичко у него разкриваше осанката на дипломат, който познава Европа. Беше облечен така, както подобава на един изискан мъж, тръгнал на път. Понеже господин Дьо Тревил изглеждаше уморен, абатът го покани в определената за него стая и остана изумен, когато отвори вратата на преобразования в спалня будоар.

Госпожица Кормон и чичо ѝ оставиха знатния гостенин да се настани с помощта на Жаклен, който донесе багажа му в стаята. Те излязоха да се поразходят край Брийант, докато господин Дьо Тревил се преоблече след пътя. По някаква странна случайност абатът беше по-разсеян от обикновено, но този път госпожица Кормон бе не по-малко замислена от него. Двамата вървяха умълчани. Старата мома никога не беше виждала по-привлекателна от атлетическата фигура на виконта. Тя не можеше да възкликне с присъщата на германците романтичност: „Това е моят идеал!“, но бе разтърсена от глава до пети и си казваше: „Този мъж е тъкмо за мен!“ Внезапно тя полетя към

кухнята, за да провери дали Мариет може да забави малко обяда, без това да навреди на ястията.

— Чичо — каза тя, щом се върна, — този господин Дьо Тревил е много любезен.

— Но, дъще, той още нищо не е казал — отвърна с усмивка абатът.

— Не е, но това си личи по осанката и по лицето му. Ерген ли е?

— Нямам представа — каза абатът, който в този момент мислеше за спора върху Божията милост, който бяха започнали с абат Кутюрие. — Господин Дьо Тревил ми писа, че иска да купи къща тук. А ако беше семеен, нямаше да дойде сам — добави небрежно той, защото и през ум не му минаваше, че неговата племенница беше намислила да се жени.

— Богат ли е?

— Баща му е по-малкият син в семейството, както и той самият — отговори чичо й. — Неговият дядо беше вицеадмирал, но бащата на този младеж навремето встъпи в неравен брак.

— Младеж! — възрази старата мома. — Струва ми се, чичо, че той е най-малко четиридесет и пет годишен — каза тя в желанието си да съпостави възрастта му с нейната.

— Е, да — съгласи се абатът, — но четиридесетгодишните изглеждат млади в очите на един нещастен седемдесетгодишен свещеник.

По това време в цял Алансон вече се знаеше, че господин виконтът Дьо Тревил е пристигнал у госпожица Кормон. Не след дълго гостът се присъедини към домакините и започна да се любовува на Бриант, на градината и на къщата.

— Господин абат — каза той, — единственото ми желание е да си намеря жилище като вашето. — При тези думи старата мома сведе поглед, защото те й прозвучаха като любовно признание. — Госпожице, на вас сигурно много ви харесва тук — продължи виконтът.

— Как няма да ми харесва! Къщата принадлежи на нашето семейство от 1574 година, когато един от дедите ни, домоуправител у Алансонския херцог, е купил мястото и я е построил. Основите й са подсилени с колове — обясни госпожица Кормон.

Жаклен дойде да извести, че масата е сложена, и господин Дьо Тревил предложи ръка на щастливата мома, която се постара да не се обляга много на нея, защото все още се страхуваше да не изглежда многообещаваща!

— Всичко тук е в пълна хармония — забеляза виконтът, сядайки на масата.

— О, да, дърветата са пълни с птички, които ни веселят даром, без някой да ги безпокои, а славеят пее всяка нощ — каза госпожица Кормон.

— Имам предвид вътрешността на къщата — поясни виконтът, който я слушаше твърде разсеяно и още не беше забелязал плиткоумието ѝ. — Да — продължи той, — предметите, мебелите, обстановката, всичко е съразмерно.

— Но затова пък поддържането ѝ е доста скъпо, тъй като данъците са огромни — каза храбро старата мома, като се залови за думата *размер*.

— О, значи тук данъците са високи? — попита виконтът, който беше зает с мислите си и не обърна внимание на непоследователността на думите ѝ.

— Аз не съм в течение на тези неща — отговори абатът, — оставил съм на племенницата си да управлява имотите.

— Всъщност данъците са нищожни за богатите хора — подхвана госпожица Кормон, която не искаше да изглежда скъперница. — Що се отнася до мебелите, възнамерявам да ги оставя както са си, освен ако не се омъжа; защото тогава всичко тук ще стане по вкуса на новия стопанин.

— Имате прекрасни схващания, госпожице — каза усмихнато виконтът, — съпругът ви сигурно ще бъде щастлив...

„Никой още не ми е казвал толкова хубави думи“ — помисли си старата мома.

Виконтът похвали госпожица Кормон за обслужването и за реда в къщата, като си призна, че е мислил провинцията за изостанала, но сега я намира съвсем „комфортна“.

„Какво ли значи това, Боже мой? — запита се старата мома. — Ех, защо го няма кавалера Дьо Валоа, та да му отговори! Ком-форт-на? Дали не са няколко думи? Хайде, смелост — каза си тя, — може да е на руски, не съм длъжна да разбирам всичко.“

— Всъщност, господине — подхвана тя на глас, чувствувайки, че езикът ѝ се развързва, както обикновено става в извънредни обстоятелства, — ние тук се радваме на най-бляскаво общество. Градът се събира именно у нас. След малко сам ще се убедите, защото някои от нашите близки приятели навярно са научили за завръщането ми и ще дойдат да ме навестят. Сред тях е кавалерът Дьо Валоа — един аристократ от бившите дворцови кръгове, който е извънредно духовит и изискан човек; освен това маркиз Д'Егриньон и госпожица Арманд — тя си прехапа езика, виждайки, че се е самозабравила, — прекрасна госпожица — добави тя. — Не пожела да се омъжи, за да остави цялото си състояние на своя брат и на племенника си.

— А, да, семейство Д'Егриньон, спомням си ги.

— Алансон е много весел град — продължи тя, увлечена в приказките си. — Добре се забавляваме. Господин областният данъчен управител дава балове, префектът е извънредно мил човек, а понякога и негова светлост епископът ни удостоява с посещението си...

— Виждам — усмихна се виконтът, — че не съм сгрешил, като идвам да умра в родното си място, както прави заекът.

— И аз съм като заека — каза старата мома. — Искам да умра там, където съм привикнала.

Виконтът прие изказаната по този начин поговорка за шега и се усмихна.

„Ах — каза си старата мома, — всичко е наред, този ме разбира.“

Обядът продължи в най-общи разговори. Въодушевена от стремежа да бъде любезна, госпожица Кормон по някакъв странен и непонятен начин успяваше да си припомни всички изящни изрази на кавалера Дьо Валоа. Това приличаше на дуел, в който самият дявол насочва дулото на пистолета. В нито един противник не са се целили толкова внимателно. Виконтът имаше прекалено светско възпитание, за да изтъква достойнствата на обяда, но неговото мълчание изразяваше възхищението му. Отпивайки от прекрасните вина, които Жаклен щедро му наливаше, той имаше вид на човек, който с голямо удоволствие разпознава свои стари познати и който като истински ценител не ръкопляска, а се наслаждава. Господин Дьо Тревил с любопитство се осведомяваше за стойността на земята, къщите и местата; той помоли госпожица Кормон подробно да му опише мястото, където се сливат Брийант и Сарт, изрази учудването си, че

градът е построен толкова далече от голямата река, и живо се заинтересува от разположението на местността. Мълчаливият абат беше оставил на племенницата си задължението да поддържа разговора. Госпожицата бе напълно убедена, че добре забавлява господин Дьо Тревил, който любезно ѝ се усмихваше. Само за един обяд той несъзнателно спечели сърцето на старата мома — нещо, което досега нито един от обожателите ѝ не беше постигнал дори и за две седмици. Можете да бъдете уверени, че никога гостенин не е бил обсипван с толкова грижи и обслужван с такова внимание. Той сякаш беше скъпият любим, чието завръщане се е превърнало в празник за дома. Госпожицата не снемаше ласкавия си поглед от него, следеше кога трябва да му подаде хляб, а ако само за миг той обърнеше глава, тя ловко досипваше в чинията му от онези ястия, към които той беше проявил предпочитание. Ако виконтът беше лакомник, тя сигурно щеше да го умори от преяждане; но за нея това бе нещо като сладостно предвкушване на всичко онова, което щеше да прояви в любовта. Тя не допусна глупостта да скромничи — напротив, смело разгърна всички платна, извади на показ всичките си достойнства, представи се за царицата на Алансон и с гордост похвали конфитюрите си. Така се увлече, че започна да говори за себе си с нескривано желание за комплименти, сякаш беше останала без ласкатели. Тя забеляза, че се харесва на виконта — и наистина, силното вълнение така я беше преобразило, че тя изглеждаше по-женствена. На десерта госпожица Кормон изпита огромно вътрешно задоволство, като долови шума в преддверието и салона; обичайните ѝ гости пристигаха. Домакинята привлече вниманието на чичо си и на господин Дьо Тревил върху този факт, който свидетелствуваше за привързаността на нейните почитатели, а всъщност всички бяха дошли, тласнати от острото любопитство, което измъчваше целия град. Госпожица Кормон гореше от нетърпение да блесне в цялата си слава и нареди на Жаклен да поднесе кафето в салона; слугата се появи сред събралото се знатно общество с величествените сакски подноси, които се изваждаха само два пъти в годината. Гостите, които в това време оживено си шепнеха помежду си, бяха силно впечатлени от това обстоятелство.

— Дявол да го вземе! — възкликна Дю Букие. — Поднесли са само от ликьорите на госпожа Амфу, които предлагат единствено на четирите големи църковни празника^[2]!

— Очевидно този брак е бил подготвен от една година чрез писма — заключи председателят на съда Дю Ронсьоре. — При началника на пощата в продължение на дванадесет месеца са получавани пликове с марки от Одеса.

Госпожа Грансон потръпна. А кавалерът Дьо Валоа, макар че беше обядвал за четирима, пребледня чак и отдясно и усещайки, че може да издаде тайната си, каза:

— Не ви ли се струва, че днес е доста хладно? Целият замръзнах.

— Сигурно е от близостта на Русия — отвърна Дю Букие.

Кавалерът го погледна с вид, който значеше: „Добре го каза.“

Госпожица Кормон се появи така сияеща и победоносна, че всички я намериха дори за красива. Този необикновен блясък не се дължеше само на вълнението; още от сутринта нейната кръв се беше разбушувала и цялото ѝ същество бе обхванато от трескава възбуда в очакване на нещо велико; и именно това я беше преобразило до такава степен. С каква гордост и колко тържествено тя представи виконта на кавалера, кавалера на виконта, целия Алансон на господин Дьо Тревил, господин Дьо Тревил на целия Алансон!

По съвсем понятни причини виконтът и кавалерът — тези двама типични аристократи — веднага си допаднаха; всеки един от тях позна в другия човек от своята среда. Те започнаха да си говорят прави пред камината и макар че разговорът им се водеше *sotto voce*^[3], гостите ги бяха наобиколили в почтително мълчание. За да си представите по-ясно предстоящата сцена, нека уточним, че в този момент госпожица Кормон беше застанала гърбом към камината и сипваше кафето на своя предполагаем жених.

Г. ДЪО ВАЛОА: — Господин виконт, доколкото чух, вие имате намерение да се установите в Алансон?

Г. ДЪО ТРЕВИЛ: — Да, господине, и сега дойдох да си намеря подходящо жилище... (госпожица Кормон се обърна към тях с чаша в ръка). — Искам да е по-широко, за да мога да настаня в него... (госпожица Кормон подава чашата) семейството си. (Погледът на старата мома помътнява.)

Г. ДЪО ВАЛОА: — Вие женен ли сте?

Г. ДЪО ТРЕВИЛ: — Да, от шестнадесет години, за дъщерята на княгиня Шербелова.

Госпожица Кормон рухна като ударена от гръм; Дю Букие видя, че залита, притече се и я пое в ръцете си; някой му отвори вратата, за да може по-лесно да изнесе огромния си товар. Воден от Жозет, буйният републиканец с големи усилия успя да пренесе старата мома до стаята ѝ и да я сложи на леглото. Жозет преряза с една ножица връзките на прекалено стегнатия корсет на госпожица Кормон. Дю Букие грубо напръска с вода лицето и гърдите ѝ, които се бяха разлепили като придошлите води на Лоара. Болната отвори очи, видя Дю Букие, позна го и извика от срам. Дю Букие излезе от стаята, в която нахлуха шест жени начело със сияещата от радост госпожа Грансон. А какво правеше в това време кавалерът Дьо Валоа? Верен на тактиката си, той се опитваше да оправи положението.

— Бедната госпожица Кормон — каза той на господин Дьо Тревил, като пресече смеха на присъстващите с аристократическите си погледи, — кръвта ужасно я измъчва, а понеже не пожела да ѝ направят кръвопускане, преди да замине за Пребоде (където са земите ѝ), ето докъде я доведе пролетното напрежение.

— Върна се сутринта в най-големия дъжд — добави абатът — и сигурно е настинала по пътя, на което навярно се дължи това малко неразположение. Ще ѝ мине.

— А онзи ден ми казваше, че от три месеца не е имала подобен пристъп — продължи кавалерът — и че се опасява от някоя неприятна изненада.

„Значи си женен, така ли?“ — каза си Жаклен, гледайки господин Дьо Тревил, който пиеше кафето си на малки глътки. Верният слуга отгатна разочарованието на своята господарка и го сподели, като отнесе ликьорите на госпожа Амфу, защото те бяха предназначени за неженения мъж, а не за съпруга на някаква си рускиня.

Тази подробност не убягна от вниманието на присъстващите и предизвика много насмешки. Абат Дьо Спонд знаеше за повода, който беше довел виконта в Алансон, но от разсеяност не бе споменал нищо, а и не допускаше, че племенницата му може да прояви интерес към господин Дьо Тревил. Колкото до виконта, той досега не бе имал повод да спомене, че е семеен, защото мислите му бяха изцяло заети с целта на неговия престой, пък и както повечето съпрузи той не бързаше да заговори за жена си, смятайки, че госпожица Кормон е осведомена. Щом се върна в салона, Дю Букие бе разпитан подробно. Една от

шестте дами дойде да съобщи, че лекарят е пристигнал и госпожица Кормон се чувствава значително по-добре, но все още не може да става, затова по всяка вероятност ще се наложи спешно да ѝ пуснат кръв. Скоро салонът се изпълни. Отсъствието на домакинята позволи на жените спокойно да обсъдят току-що разигралата се трагикомична сцена, която бе разтеглена, изпъстрена, украсена, преувеличена, оцветена и разнищена, а на следващия ден случката щеше да накара целия град да говори само за госпожица Кормон.

— Как само ви носеше добрият господин Дю Букие! Какви ръце! — каза Жозет на господарката си. — Целият беше преbledнял, когато ви прилоша, защото сигурно още ви обича.

Думите на прислужничката бяха последните за този тежък и ужасен ден.

През цялата следваща сутрин комичното произшествие се предаваше от уста на уста с най-малките подробности и за срам на алансончани трябва да признаем, че то предизвикваше всеобщ смях. Но ако присмехулниците можеха да видят госпожица Кормон сега, вече напълно успокоена след кръвопускането, и най-невъздържаните от тях щяха да се възхитят от благородното достойнство и възвишеното християнско смирение, с което тя се облегна на ръката на своя неволен измамник, за да отидат да закусят.

Защо не можеха да я чуят тези безмилостни шегобийци, когато тя каза на виконта:

— Госпожа Дьо Тревил трудно ще намери подходящо жилище тук; направете ми честта, господине, да останете в моя дом през цялото време, докато си уредите свой собствен в града.

— Госпожице, страхувам се, че много ще ви притесним, защото имаме две дъщери и двама синове.

— Не ми отказвайте — каза тя с насълзени от разкаяние очи.

— И аз ви бях направил същото предложение в отговора, който ви написах за всеки случай, но вие сигурно не сте го получили.

— Как, чичо, вие сте знаели...

Нещастницата не продължи. Жозет въздъхна. Виконт Дьо Тревил и чичото не забелязаха нищо. Както се бяха уговорили от предния ден, след закуската виконтът и абат Дьо Спанд излязоха, за да огледат подходящите за строеж места и къщите, които бяха за продан.

Останала сама в салона, госпожица Кормон съкрушено каза на Жозет:

— Моето момиче, сега сигурно вече съм станала за смях на целия град.

— Ами че омъжете се, госпожице!

— Но, момичето ми, аз сега не съм подготвена за такъв избор.

— Хм, на ваше място бих взела господин Дю Букие.

— Как, Жозет, нали господин Дьо Валоа казва за него, че бил републиканец!

— На вашите господа им дай само да приказват. Нали уж твърдят, че грабел Републиката? Значи, не я е обичал — отвърна Жозет, излизайки от салона.

„Това момиче има ум в главата си“ — каза си старата мома, когато остана насаме със своите объркани мисли.

Тя осъзнаваше, че единствено с една незабавна женитба можеше да спре хорските езици. Този последен неуспех беше толкова явен и позорен, че щеше да я тласне към някакво крайно решение, защото умствено ограничените личности трудно намират друг изход от добрите или лошите положения, в които изпадат.

И двамата стари ергени се бяха досетили в какво състояние се намира старата мома. Всеки от своя страна бе решил да я посети тази сутрин, за да се осведоми за здравето ѝ и както се казва по ергенски, да „нанесе решителния удар“. Господин Дьо Валоа прецени, че случаят изискваше безупречна външност; затова той се изкъпа и се приготви с извънредно старание. За пръв и последен път Сезарин го видя да си слага с невероятна сръчност едва забележими розови облачета по двете бузи. А недодяланият републиканец Дю Букие, който се ръководеше единствено от грубата си воля, дори не помисли за своя тоалет и дотича пръв у старата мома. Именно тези дребни неща са съдбоносни както за хората, така и за кралствата. Атаките на Келерман при Маренго, пристигането на Блюхер^[4] при Ватерло, пренебрежението, проявено от Луи XV към принц Евгений^[5], свещеникът от Денен^[6] — това са все причини за големи победи или поражения, които историята отчита, но никой не си взема поука и продължава да отминава с нехайство подробностите от ежедневието си. И ето какво се получава: херцогиня Дьо Ланже (виж „Историята на тринадесетте“) става монахиня само защото не проявява десет минути търпение; съдията

Попино (виж „Опеката“) отлага за следващия ден разпита на маркиз Д’Еспар; Шарл Гранде се връща през Бордо, вместо да мине през Нант, и всеки един от тези случаи се възприема като фаталност, като игра на съдбата. Червилото стана причина кавалерът Дьо Валоа да се прости с надеждите си; той можеше да се погуби единствено по този начин. Целият му живот бе преминал под покровителството на Грациите и трябваше да загине от техните ръце. И така, докато кавалерът хвърляше последен поглед върху тоалета си, дебелият Дю Букие влизаше в салона на отчаяната мома. Той пристигна точно когато тя обмисляше едно благоприятно за него съображение, но трябва да признаем, че в колебанията ѝ между републиканеца и благородника господин Дьо Валоа имаше безспорно надмощие.

„Така е поискал бог“ — си каза старата мома, щом видя Дю Букие.

— Госпожице, надявам се, че прибързаното ми посещение няма да ви се стори неприлично; не исках да изпращам онзи дебелак Рене и затова идвам лично да се осведомя за здравето ви.

— Чувствувам се много добре — каза тя развълнувано. — Безкрайно съм ви признателна, господин Дю Букие — продължи след малко тя с по-уверен глас, — и ви моля да ми простите за главоболието, което ви създадох вчера...

Тя си спомни, че Дю Букие я беше носил в ръцете си и тази случайност ѝ се стори като повеля от небето. Той беше първият мъж, който я беше видял така, с грубо разголени прелести, освободени от корсета и разкъсания колан.

— Носех ви с такова желание, госпожице, че ми се сторихте лека.

При тези думи госпожица Кормон погледна Дю Букие така, както не беше поглеждала нито един мъж досега. Добил смелост, доставчикът ѝ хвърли пламенен поглед, който прониза сърцето на старата мома.

— Колко жалко — продължи той, че това не ми позволи да ви задържа завинаги за себе си. (Тя го слушаше възхитена.) Така, както лежахте в несвяст, между нас казано, вие бяхте очарователна; много жени съм виждал в живота си, но по-красива от вас — никога!... Пълните жени имат това преимущество, че им е достатъчно само да се покажат в цялата си прелест, за да тържествуват!

— Вие ми се подигравате — промълви старата мома — и това не е хубаво от ваша страна особено сега, когато целият град навярно тълкува погрешно вчерашния ми припадък.

— Да не ме наричат Дю Букие, госпожице, ако моите чувства към вас са се променили! Повярвайте ми, първият ви отказ и досега не ме е обезсърчил.

Старата мома сведе поглед. Настъпи кратко мълчание, което беше извънредно мъчително за Дю Букие. Но госпожица Кормон решително вдигна налетите си със сълзи очи и нежно погледна Дю Букие.

— Ако това е вярно, господине — каза тя с треперещ глас, — трябва само да ми обещаете, че ще живеете като добър християнин, че няма да нарушавате религиозните ми навици, че ще ми оставите свободата да избирам духовните си наставници, и аз ще ви дам ръката си.

Дю Букие сграбчи нейната тлъстичка, пълна с екюта ръка и благоговейно я целуна.

— Искам да ми обещаете още нещо — каза тя, докато той целуваше ръката ѝ.

— Считайте го за изпълнено, а дори и да е невъзможно, пак ще се осъществи! (Той си спомни думите на Божон^[7].)

— Уви! — въздъхна старата мома. — В името на вашата любов към мен на душата ви трябва да легне тежко престъпление, защото лъжата е един от седемте смъртни гряха; но вие после ще се покаете, нали? Ще го изкупим заедно... (Те се погледнаха нежно.) А тази лъжа е може би от онези, които църквата счита за позволени...

„Дали и тя не е като Сюзан? — помисли си Дю Букие. — Какво щастие!“ — Говорете, госпожице! — каза гласно той.

— Трябва — поде тя — да поемете отговорността...

— За какво?

— Да кажете, че нашият брак е бил уговорен още преди шест месеца...

— Прекрасна моя — каза Дю Букие като човек, който проявява висша преданост, — такава жертва човек може да направи само за жената, която обичал в продължение на десет години.

— И така, въпреки моето сурово отношение?

— Въпреки него.

— Господин Дю Букие, виждам, че съм била несправедлива към вас.

Тя отново му протегна пълната си червена ръка и Дю Букие пак я целуна. В този миг вратата се отвори, годениците вдигнаха поглед и видяха прелестния, но закъснял кавалер Дьо Валоа.

— О, ето че сте вече на крак, прекрасна царице — каза, влизайки, той.

Тя му се усмихна и усети, че сърцето ѝ се свива при вида на благородника, който изглеждаше толкова млад и привлекателен, че бихте могли да го вземете за господин Лозен^[8], дошъл на посещение при Госпожицата в Пале Роаял.

— Е, драги Дю Букие — каза той насмешливо, дотолкова беше уверен в успеха си, — знаете ли, че господин Дьо Тревил и абат Дьо Спонд оглеждат къщата ви като купувачи?

— Честно казано — отговори Дю Букие, — ако виконт Дьо Тревил я харесва, ще му я отстъпя за четиридесет хиляди франка. Тя вече не ми е нужна. Ако госпожицата ми позволи... Това трябва вече да се знае. Госпожице, мога ли да говоря? Да? Е, тогава, „драги кавалере“ — каза доставчикът, — вие сте първият, на когото ще съобщя (старата мома сведе поглед) за честта и благоволенieto, с което ме удостоява госпожицата и което пазя в тайна от няколко месеца. Ние ще се оженим тези дни, а утре ще подпишем брачния договор, който вече е готов. Разбирате защо къщата на улица Синь става излишна. Абат Дьо Спонд знаеше, че търся купувач за нея и затова е завел там господин Дьо Тревил...

Тази груба лъжа звучеше така правдоподобно, че благородникът повярва. Обръщението „драги кавалере“ беше като възмездието на Петър Велики при Полтава за всички предишни неуспехи. С това Дю Букие сладко си откъщаваше за безбройните язвителни подигравки, които безропотно бе понасял; но въодушевен от своята победа, той като младеж прокара ръка по перчема си... и го смъкна.

— Поздравявам и двама ви — любезно каза кавалерът — и ви пожелавам това, с което свършват приказките: „Те заживяха честито и имаха много ДЕЦА!“ — докато говореше, благородникът си стриваше тютюн. — Но, господине, не забравяйте, че перчемът ви е фалшив — добави подигравателно той.

Дю Букие се изчерви, защото перчемът му се беше изместил с десет пръста встрани. Госпожица Кормон вдигна глава, видя голия му череп и свенливо погледна надолу. Дю Букие хвърли на кавалера онзи изпълнен със злоба поглед, с който жабата дебне своята плячка. „Мръсни аристократи — мислеше си той, — винаги сте ме пренебрегвали, но все някой ден ще ви стъпча!“

Кавалерът Дьо Валоа помисли, че си е възвърнал изгледите за успех. Но госпожица Кормон не беше достатъчно прозорлива, за да направи връзка между неговите пожелания и фалшивия перчем, а дори и да бе разбрала намека, ръката ѝ вече не ѝ принадлежеше. Скоро господин Дьо Валоа се убеди, че всичко е загубено. И наистина, виждайки ги така умълчани, наивната мома реши да ги поразвлече:

— Защо не изиграете двамата един пикет? — предложи тя без никаква предумисъл.

Дю Букие се усмихна и в качеството си на бъдещ домакин отиде да донесе масата за пикет. Кавалерът Дьо Валоа, било защото бе изгубил и ума и думата, било защото искаше да разбере на какво се дължи поражението му и дали все още не можеше да се направи нещо, се остави да го водят като агне на заколение. Беше го постигнал най-жестокият удар, който един мъж може да понесе, а един благородник рухва и от по-малко.

Не след дълго се върнаха доблестният абат Дьо Спонд и виконт Дьо Тревил. Госпожица Кормон изтича в преддверието, отведе чичо си настрана и му прошепна решението си на ухото. Щом разбра, че къщата на улица Синь попада на господин Дьо Тревил, тя помоли своя жених да каже, че абат Дьо Спонд е знаел за намерението му да продаде дома си. Тя не посмя да повери тази измислица на абата, опасявайки се от неговата разсеяност. Лъжата мина по-успешно и от най-благочестивото деяние.

Същата вечер цял Алансон вече знаеше голямата новина. От четири дни насам градът бе развълнуван като през зловещите дни на 1814 и 1815 година^[9]. Едни приеха вестта с недоверчива насмешка, други повярваха на слуховете, като първите осъждаха този брак, а вторите го одобряваха. Средните слоеве на обществото тържествуваха, защото това за тях беше голям успех. На следващия ден кавалерът Дьо Валоа каза пред приятелите си следните жестоки думи:

— Семейство Кормон стигнаха дотам, откъдето бяха тръгнали — разстоянието от домоуправителя до доставчика е само една протегната ръка.

Вестта за избора на госпожица Кормон улучи бедния Атаназ право в сърцето, но той с нищо не издаде нечовешките страдания, които тя му причини. Младежът научи новината у председателя на съда, където майка му играеше бостон. Госпожа Грансон погледна сина си в огледалото и ѝ се стори, че е доста блед; но Атаназ си беше такъв от сутринта, защото вече беше дочул мълвата. Той бе обхванат от смразяващото предчувствие за своята гибел, защото госпожица Кормон беше картата, на която беше заложил живота си. Когато нещастieto е увеличено от душевната болка и въображението, а товарът е прекалено тежък и за плещите, и за разума, когато е рухнала дълго лелеяната надежда, без да усмири ястреба, който ожесточено кълве сърцето, тогава човек губи вяра в себе си въпреки своята сила, и в бъдещето въпреки Божията мощ, и с него е свършено. Атаназ беше възпитаник на империята. Императорът вярваше в предопределеността и неговата религия бе слязла от трона чак до войнишките редици и училищните скамейки. Младежът втренчено гледаше в картите на госпожа Дю Ронсьоре, което можеше да мине за безразличие, и госпожа Грансон реши, че се е лъгала в чувствата на сина си. С това привидно равнодушие тя си обясни и отказа му да се пожертвува заради своите „либерални“ убеждения — дума, която отскоро беше създадена в чест на император Александър и която беше разпространена, ако не се лъжа, от госпожа Дьо Стал чрез Бенжамен Констан.

От тази фатална вечер злочестият младеж започна да се разхожда в най-живописната местност край Сарт, по брега, на който идват да рисуват художниците, почитатели на красотите на Алансон. На това място има мелници. Реката криволичи сред ливадите, а над водите ѝ дърветата са извисили изящни клони. Гледката е еднообразна, но тя олицетворява скромната прелест на френската природа, която не уморява погледа нито с прекалено ярки дни, нито с непрекъснати тъжни мъгли. Тук цари пълна самота. В провинцията никой не се интересува от красивите пейзажи, било защото хората са преситени, било защото им липсва поетичен усет. Ако някъде в провинцията има кът, местност или алея, откъдето се открива прекрасен изглед, можете

да бъдете сигурни, че никой не ходи там. Този безлюден кът, раздвиженият пейзаж край реката и зеленеещите под първите усмихнати пролетни лъчи ливади бяха пленили Атаназ.

Хората, които го виждаха да седи под една топола и срещаха неговия замислен поглед, казваха понякога на майка му: „С вашия син става нещо.“

— Знам какво му е — отговаряше тя със задоволство, което подсказваше, че синът ѝ е замислил нещо велико.

Атаназ престана да участва в обществения живот и се отказа от всякакви убеждения; но на няколко пъти той изглеждаше необичайно весел като човек, който с иронията си предизвиква целия свят. Почти никой не се интересуваше от този равнодушен към политическите идеи и развлеченията на града младеж; той не предизвикваше дори и любопитство. Ако някой заговореше за него пред майка му, то беше от учтивост. Душата му не срещна съчувствие у никого, не се намери нито една жена, нито един приятел, който да облекчи сълзите му, и той ги удави в Сарт. Ако величествената Сюзан бе минала оттук, срещата им можеше да предотврати много нещастия, защото тези две сърца щяха да се обикнат! И все пак тя мина по тези места.

Честолюбието на Сюзан се бе пробудило от разказа за едно необикновено приключение, случило се в странноприемницата „При Мавъра“ около 1799 година, което беше поразило детското ѝ въображение. Това бе историята на една млада и красива като ангел парижанка, натоварена от полицията да съблазни маркиз Дьо Монтوران, един от водачите на шуанското движение, които Бурбоните изпращаха в областта. Те се бяха срещнали в споменатата странноприемница, където маркизът бе отседнал на връщане от мисията си в Мортан; тя го бе прелъстила и издала. Образът на тази легендарна жена, магическата власт на красотата върху мъжете, цялото предание за Мари дьо Верньо^[10] и маркиз Дьо Монтوران бе пленило Сюзан; още в първите дни на съзнателния си живот девойката беше решила да властвува над мъжете. И така, няколко месеца след нейното бягство в Париж тя не се поколеба да мине през родния си град на път за Бретан, придружена от един художник. Сюзан искаше да види Фужер, където бе завършило приключението на маркиз Дьо Монтوران, и да прекоси люлката на тези живописни сражения, чиито трагични

подвизи бяха все още слабо известни, но с които беше закърмено детството ѝ. Освен това младата жена изпитваше желание да премине през Алансон в бляскавото си обкръжение, и то така преобразена, че никой да не я познае. Тя искаше също да осигури живота на майка си и едновременно с това незабелязано да изпрати пари на Атаназ, защото те бяха за него онова, което през средновековието представляваха бойният кон и доспехите, които Ребека намира за Айвънхоу^[11].

Измина цял месец, изпълнен със странни и противоречиви събития около женитбата на госпожица Кормон. В града се образуваха две партии — тази на „невярващите“, която се съмняваше в сключването на брака, и тази на „вярващите“, която беше убедена в него. На петнадесетия ден „невярващите“ претърпяха сериозен неуспех — къщата на Дю Букие беше продадена за четиридесет и пет хиляди франка на господин Дьо Тревил, който, възнамерявайки да живее в Париж след смъртта на княгиня Шербелова, имаше нужда от съвсем обикновено жилище в Алансон; той беше решил спокойно да изчака тук наследството и да се погрижи за земите си, което изглеждаше напълно разумно. Въпреки това „невярващите“ не се предаваха. Те изтъкнаха, че тази сделка е много изгодна за Дю Букие независимо дали щеше да се ожени, или не, защото къщата му бе струвала само двадесет и шест хиляди франка. С тази неоспорима забележка „вярващите“ бяха сразени. Техните противници добавиха също, че Шоанел, нотариусът на госпожица Кормон, все още нищо не знае за брачния договор. Но „вярващите“ бяха непоколебими в своите убеждения и на двадесетия ден постигнаха значителна победа — господин Льопресоар, нотариусът на либералите, беше присъствувал при подписването на договора у госпожица Кормон. Това бе първата от многобройните отстъпки, които тя щеше да направи за мъжа си. Дю Букие дълбоко ненавиждаше Шоанел, защото го считаше виновен за отказа на госпожица Арманд, който, според доставчика, беше продиктувал навремето, и този на госпожица Кормон. Бившият интригант от годините на Директорията така добре се постави пред жена си, че успя да я склони на тази стъпка, а от своя страна тя смяташе, че не бе оценила благородната душа на доставчика и реши да изкупи този грях, като пожертвува своя нотариус в името на любовта! Но тя все пак го уведоми за договорните положения и Шоанел, чиято добросъвестност беше достойна за герой на Плутарх, защити в

писмена форма интересите на госпожица Кормон. Това именно беше обстоятелството, забавило сватбата. Старата мома получи много анонимни писма. За свое голямо учудване тя научи, че Сюзан била толкова девствена, колкото и тя самата и че прелъстителят с фалшивия перчем никога не би могъл да има пръст в подобни истории. Госпожица Кормон се отнесе пренебрежително към тези писма, но писа на Сюзан, защото дружеството трябваше да бъде наясно по въпроса. Сюзан очевидно беше научила за предстоящия брак на Дю Букие; тя призна лъжата си и изпрати хиляда франка на дружеството, с което ужасно zlepостави доставчика. Госпожица Кормон свика извънредно заседание, на което се взе решение да не се отпускат помощи предварително, а едва когато нещастieto е налице. Независимо от тези произшествия, които дадоха повод за сделки и неизчерпаеми клюки, бракът бе оповестен в кметството и в църквата. Атаназ трябваше да изготви актовете. По касаещи обществения морал и сигурност съображения годеницата се премести в Пребоде, където Дю Букие отиваше всяка сутрин, натоварен с отвратителни букети цветя, и се връщаше вечер. Най-после, в едно тъжно и дъждовно юнско утро бракът между госпожица Кормон и господаря Дю Букие, както казваха „невярващите“, беше сключен в алансонската енорийска църква пред погледите на целия град. Съпрузите отидоха до кметството и църквата в една прекалено пищна за Алансон каляска, която Дю Букие тайно беше поръчал от Париж. Изоставянето на старата двуколка се посрещна от всички като оскърбление. Сарачът от улица Порт дьо Сеез възнегодува буйно, защото губеше петдесетте франка рента, които получаваше за поправките. Алансончани се ужасиха от разкоша, който щеше да нахлуе в града чрез дома на госпожица Кормон. Опасяваха се от поскъпване на храните и наемите, както и от опропастителните парижки мебели. Намериха се и такива хорица, които, глождени от любопитството като деца, дадоха по десет су на Жаклен, за да огледат отблизо каляската, нарушила интересите на местната икономика. Силна тревога предизвикаха и двата купени от Нормандия коня.

— Ако и ние започнем да купуваме така конете си — казаха в обществото на Дю Ронсьоре, — вече няма да можем да ги продаваме на другите.

Макар да изглеждаше нелепо, това съображение беше напълно основателно в този край, където са стремят най-вече към чуждите пари. Провинциалното здравомислие определя обществените блага не толкова по паричното обращение, колкото по самоцелно натрупаното богатство. И нека кажем също, че злокобните думи на старата мома се сбъднаха: Пенелопа умря от плеврит. Тя се разболя четиридесет дни преди сватбата и нищо не можа да я спаси. Освен това госпожа Грансон, госпожа Дю Кудре, госпожа Дю Ронсьоре, Мариет и всички останали бяха забелязали, че госпожица Кормон бе влязла в църквата с *левия крак!* Това предзнаменование ставаше още по-страшно, като се вземе предвид, че думата *левица* вече придобиваше политически смисъл. Свещеникът, който трябваше да изпълни обряда на брачната церемония, случайно отвори книгата на De profundis^[12]. С една дума сватбата бе съпътствувана от такива съдбовни, бурни и поразяващи обстоятелства, че никой не очакваше нищо добро. Всичко тръгна от зле по-зле. Нямаше сватбена гощавка, защото още същия ден младоженците заминаха за Пребоде. „Столичните нрави ще изместят провинциалните“ — си казаха хората. Вечерта всички тези подробности бяха обсъдени в целия град; те предизвикаха всеобщо недоволство особено от страна на жителите, които се бяха надявали на онези достойни за Гамаш^[13] пиршества, които обикновено стават в провинцията и за които обществото счита, че му се полагат по право. Сватбата на Жозет и Жаклен премина във весела обстановка и те бяха единствените същества, които не оправдаха зловещите предзнаменования.

Със спечелените от продажбата на къщата пари Дю Букие реши да преобразува и обнови дома на госпожица Кормон. За тази цел той настоя да се преместят за шест месеца в Пребоде, вземайки със себе си и абат Дьо Спанд. Вестта ужаси целия град, защото всички предчувствуваха, че Дю Букие ще тласне Алансон по пагубния път на разточителството. Това опасение се затвърди, когато видяха новия кон и кабриолета, в който Дю Букие, придружен от облечения в ливрея Рене, дойде един ден да нагледа работите по ремонта на улица Вал-Нобл. Първата му стъпка като управител на общите имоти бе да вложи в „Гран-Ливр“ спестяванията на жена си в акции, които по това време струваха по шестдесет и седем франка и петдесет сантима. В продължение на една година той залагаше само на борсовото

покачване, което му позволи да си спечели лично състояние, голямо почти колкото това на съпругата му. Но този брак, съпътствуван от хиляди мрачни поличби и потресаващи нововъведения, стана още по-злокобен с едно събитие, което надмина и най-страшните предвещания.

В самия ден на сватбата след вечеря Атаназ и майка му се грееха в салона на малкия огън, който, щом станеше време за десерт, прислужницата палеше от снопчета съчки, наричани в този край *пламъчета*.

— Е, няма как, тази вечер ще отидем у господин председателя на съда, щом като госпожица Кормон вече я няма — въздъхна госпожа Грансон. — Господи, никога няма да свикна да ѝ казвам госпожа Дю Букие, това име сякаш изгаря устните ми, когато го произнасям.

Атаназ погледна майка си със сподавена мъка; той не можеше да се усмихне, но искаше да ѝ благодари за простодушните слова, които облекчаваха болката му, без да я лекуват.

— Мамо — каза той и гласът му, както и тази забравена от няколко години думичка прозвучаха нежно като в детските години, — скъпа мамо, нека постоим още малко, толкова е хубаво край огъня!

Майката почувствува болката му, без да осъзнава, че това е последната молба на една смъртно ранена душа.

— Да постоим, сине — каза тя. — На мен ми е по-приятно да си говоря с тебе, да ми разказваш за стремежите си, отколкото да отида да играя бостон и да загубя парите си.

— Толкова си хубава сега, нека ти се полюбувам. Пък и мислите ми тази вечер не могат да се откъснат от нашия малък салон, в който тъй много сме страдали.

— И в който още ще страдаме, синко, докато един ден успееш в начинанията си. Не за себе си се тревожа, защото аз съм свикнала с оскъдицата, а за тебе, скъпо дете, за твоята безрадостна младост, за живота ти, който минава само в труд! Това е жестоко за една майка! Мисълта за теб непрекъснато ме преследва, с нея си лягам вечер, с нея се събуждам. Господи! Какъв грях съм сторила, че ме наказваш така?

Тя стана от креслото си, седна на едно ниско столче до Атаназ и облегна глава на гърдите му. Истинската майчинска обич винаги излъчва някакво затрогващо обаяние. Младежът така благоговейно

целуна майка си по очите, посивелите коси, челото и слепоочията, като че искаше всяка негова целувка да остави у нея късче от душата му.

— Никога няма да успея — каза той, като се опитваше да скрие от майка си зловещото намерение, което бе назряло в мислите му.

— И таз добра! Нима си се обезсърчил? Нали казваш, че мисълта побеждава всичко. Ето, Лутер е разтърсил Европа с десет стъкла мастило, десет топа хартия и с твърдата си воля; защо и ти да не станеш известен, като твориш за доброто на хората със същите средства, с които той е служил на злото? Не са ли това твои думи? Повярвай ми, аз винаги те слушам внимателно, когато говориш, и те разбирам много по-добре, отколкото предполагаш, защото още те нося в сърцето си, което откликва на всяка твоя мисъл така, както някога трепваше при най-слабото ти движение.

— Аз нищо няма да постигна тук, мамо, моля те да ме разбереш. Не искам да ти причинявам болка с моите терзания, лутания и тревоги и затова трябва да ме оставиш да напусна Алансон. О, майко, аз искам да страдам далече от теб.

— Аз ще бъда винаги с тебе — каза с майчинска гордост тя. — Нима ще отидеш да се измъчваш някъде далече от своята нещастна майка, която е готова да ти слугува и даже да се крие, за да не те излага, и която никога няма да те упрекне за гордостта ти? Не, Атаназ, ние няма да се разделим!

Младежът я прегърна така, както умирацията се вкопчва в живота.

— И все пак аз го желая — поде той. — В противен случай ще ме загубиш... Двойният товар на твоята и моята болка ще ме убие. А е по-добре да живея, нали?

— Ето, значи, какво бил намислил! Хората ненапразно са ме предупреждавали. Ще заминеш, така ли?

— Да.

— Надявам се, че няма да тръгнеш, без да ми кажеш всичко, без да ме предупредиш. За пътя ти се нужни дрехи и пари. Имам няколко наполеона, зашита в подгъва на полата; трябва да ти ги дам.

Атаназ се разплака.

— Само това исках да ти кажа — промълви той. — А сега ще те изпратя до председателя на съда. Да вървим...

Майката и синът излязоха. Разделиха се пред прага на къщата, в която тя щеше да прекара вечерта. Той дълго гледа светлината, която се процеждаше през процепите на капациите, после прилепи лице към тях и бе обхванат от безумна радост, когато четвърт час по-късно госпожа Грансон обяви: — *Голям шлем на купи!*

— Бедната ми майка! — извика Атаназ. — Аз я излъгах!

Щом пристигна на брега на Сарт, той застана край красивата топола, под която толкова дълго бе размишлявал от четиридесет дни насам и където бе донесъл два големи камъка, за да сяде на тях. В този час луната огряваше цялата природа наоколо; младежът за последен път и съзерцаваше, отдавайки се на мечтите си, в които се виждаше обкръжен от почести и слава; преминаваше през развълнувани от неговото име градове, чуваше възторжените овации и шума на дадените в негова чест тържества и понесен на крилете на своите бляскави победи, той си издигаше паметници, извиквайки в съзнанието си всички свои илюзии на един последен олимпийски пир, за да им каже сбогом. Приказният сън доскоро му изглеждаше осъществим, но сега бе погребан завинаги. В този върховен миг Атаназ прегърна красивото дърво, към което се беше привързал като към приятел, след това сложи камъните в джобовете на редингота си и го закопча. Нарочно беше излязъл без шапка. Потърси дълбокото място, което отдавна си бе избрал, решително скочи във водата, като се постара да не вдига шум, и потъна съвсем тихо.

Когато госпожа Грансон се прибра към девет и половина, прислужницата не й каза нищо за Атаназ, само й предаде едно писмо; госпожа Грансон го отвори и прочете следните няколко думи: *Скъпа майко, аз заминавам, не ме упреквай!*

— Хубава я свърши! — извика тя. — Не е взел нито пари, нито дрехи! Нищо, той непременно ще пише и аз ще отида при него. Детска работа! Все се мислят за по-умни от родителите си.

И тя заспа спокойна.

Рибарите бяха предвидили прииждане на Сарт за следващата сутрин. В подобни случаи мътните води на реката довличат от притоците доста змиорки. Един рибар бе заложил мрежите си точно там, където Атаназ се беше хвърлил с надеждата, че никога няма да го намерят. Рибарят донесе тялото на младежа към шест часа сутринта.

Няколкото приятелки на бедната вдовица извънредно внимателно я подготвиха да посрещне ужасните останки.

Както може да се предположи, вестта за това самоубийство вдигна голям шум в Алансон. Приживе надареният младеж не бе имал нито един покровител, но на следващия ден от смъртта му отвсякъде се чуха възгласи: „Аз щях да му помогна!“ Много е лесно да си щедър на думи. Причините за самоубийството бяха изяснени от кавалера Дьо Валоа. В желанието си да отмъсти на госпожица Кормон благородникът разказа за красивата, невинна, простодушна и искрена любов на Атаназ към нея.

Госпожа Грансон си припомни хиляди обстоятелства, които потвърдиха думите му. Историята на тази любов беше така покъртителна, че някои жени се разплакаха. Болката на госпожа Грансон беше затворена, мълчалива и неразбрана от обществото. За майките има два вида траур. Ако техният син е бил красив, млад, на път към богатството и славата или вече известен, неговата смърт предизвиква всеобщи съжаления, които споделят болката и я облекчават, възвеличавайки покойния. Но има и друга скръб — тази на майките, които единствени са знаели какво е представлявало детето им, които единствени са се радвали на усмивките му и са били довереници на стремежите в неговия тъй рано прекършен живот; такава болка не се нуждае от креп — пред нея всеки траур бледнее, тя не може да се опише и за щастие малко са жените, които знаят коя струна от сърцето се е скъсала завинаги.

Госпожа Дю Ронсьоре, която беше близка приятелка на госпожа Дю Букие, отиде при нея още преди да се е върнала в града, за да хвърли трупа на младежа сред розите на нейното щастие и да й разкрие от каква любов се бе отрекла; тя изля капка по капка горчивата отрова и меда на първия ѝ брачен месец. Когато госпожа Дю Букие се прибра в Алансон, тя случайно срещна госпожа Грансон на ъгъла на улица Вал-Нобл! Погледът на убитата от скръб майка прониза сърцето на старата мома. За този кратък миг в очите на вдовицата проблеснаха хиляди искрици, хиляди мрачни проклетия. Госпожа Дю Букие бе потресена от нейния поглед, който ѝ бе предрекъл и пожелал нещастие.

Вечерта на злополучния ден госпожа Грансон, която беше сред ревностните противници на абата-вероотстъпник и която почиташе

свещеника от църквата „Сен Леонар“, потръпна при мисълта за неумолимите католически принципи на своята среда. Тя намери сили сама да положи сина си в ковчега, мислейки за майката на Спасителя, и отиде у градския свещеник със смъртна тревога в сърцето. В това време скромният отец разпределяше лена и конопа, които даваше за предене на бедните жени и девойки в града, за да имат винаги работа, и неговото предвидливо благодеяние спасяваше от глад немалко семейства, които иначе трябваше да просят. Щом видя госпожа Грансон, абатът остави конопа и я заведе в стаята си, където безутешната майка позна в неговата оскъдна вечеря бедността на своето собствено домакинство.

— Господин абат — каза тя, — идвам да ви помоля...

И тя избухна в сълзи, без да успее да продължи.

— Знам какво ви води при мен — отговори светият човек — и разчитам на вас и на госпожа Дю Букие да успокоите гнева на негово преосвещенство. Да, ще се моля за злочестия ви син, ще прочета заупокойна молитва, но нека избегнем скандала и не допуснем зложелателите да се съберат в църквата... Нека аз сам, без духовници, през нощта...

— Да, да, както вие решите, само да бъде опят! — каза нещастната майка, като взе ръката на свещеника и я целуна.

Така към полунощ, носен от четиримата най-добри приятели на Атаназ, ковчегът тайно бе пренесен в енорийската църква. Придружаваше го една групичка от облечени в черно жени — близки на госпожа Грансон, както и седем-осем младежи, на които несретникът понякога се бе доверявал. Четири факела осветяваха покрития с креп ковчег. Свещеникът отслужи заупокойната молитва само с едно дете от хора, което щеше да запази всичко в тайна. После самоубиецът безшумно бе пренесен в най-отдалечения кът на гробището, където един черен дървен кръст без надпис посочи на майка му мястото на неговия гроб. Атаназ умря така, както бе и живял — в мрак. Никой не упрекна свещеника, епископът също си замълча. Набожността на майката изкупи безбожието на сина.

Няколко месеца по-късно, една вечер обезумялата от скръб жена поиска да види мястото, където се бе удавил синът ѝ, измъчвана от необяснимата жажда, която кара нещастните да потапят устни в горчивата чаша. Може би някакъв инстинкт ѝ подсказваше, че мислите

на младежа все още витаят под онази топола, а може би искаше да види това, което той бе зърнал за последен път. За някои майки тази гледка би била убийствена, но други благоговейт пред нея. Търпеливите изследователи на човешката природа сигурно често се натъкват на истини, които опровергават философските учения, закони и теории. Нека не забравяме, че към чувствата не трябва да се подхожда с една и съща мярка — проявявайки се във всеки отделен човек, те се пречупват през характера му и приемат неговия облик.

Госпожа Грансон отдалеч забеляза една жена, която идваше насам; щом стигна до фаталното място, непознатата извика: „Ето къде е било!“

Едно-единствено същество плака тук така, както плачеше майката — това бе Сюзан. Тя беше пристигнала тази сутрин в странноприемницата „При Мавъра“, където научи печалната новина. Ако Атаназ беше жив, младата жена щеше да направи това, за което мечтаят благородните хора, докато са бедни, но за което никога не се сещат богатите — щеше да му изпрати хиляда франка с надпис: „Тези пари дължи на вашия баща негов боен другар.“ Сюзан беше измислила малката хитрост по пътя.

Щом забеляза госпожа Грансон, куртизанката бързо си тръгна, като преди това ѝ каза: „Аз го обичах!“.

Вярна на своя нрав, напускайки Алансон, Сюзан превърна в лилии^[14] портокаловите цветчета от венеца на булката. Тя първа заяви, че госпожа Дю Букие ще си остане завинаги госпожица Кормон. Така само с една дума младата жена отмъсти и за Атаназ, и за милия кавалер Дьо Валоа.

Алансон стана свидетел и на едно съвсем различно, продължително самоубийство, не по-малко тъжно от това на Атаназ; впрочем младежът скоро бе забравен от обществото, което не трябва и не иска да си спомня за мъртвите. Нещастният кавалер Дьо Валоа умря приживе, той се самоубиваше всеки ден в продължение на четиринадесет години. Обществеността не без удивление забеляза, че три месеца след сватбата на Дю Букие бельото на господин Дьо Валоа започна да става кафяво, а косата му вече много рядко биваше сресана. Няколко бели като слонова кост зъба напуснаха бойния си пост, без да могат сърцеведите да определят към кои части бяха принадлежали — наемните или местните, дали бяха от растителен или от животински

произход, негови ли бяха зъбите, или изкуствени, дали бяха паднали от възрастта, или благородникът просто ги бе забравил в чекмеджето си. Вратовръзката се беше усукала напук на всякаква изисканост! Негърските главички побеляха от мръсотия. Кожата му съвсем се сбръчка, потъмня и заприлича на пергамент. Занемарените нокти често се увенчаваха с черни ивици, и по жилетката му оставаха парченца тютюн, които напомняха есенни листа. Памукът в ушите вече се подменяше съвсем рядко. Мъката се вряза в бръчките на челото и го покри с жълтеникави петна. С една дума, тези доскоро така умело прикривани разрушения изпъкнаха като пукнатини по някоя красива сграда, което показва до каква степен духът влияе върху тялото, щом този свеж и рус галантен мъж рухна изведнъж, когато го напуснаха надеждите. Преди носът на кавалера се отличаваше с безупречно изящество; от ноздрите никога не се подаваха нито черни точици, нито бляскави капки; а сега този опозорен, оплескан нос, целият изпоцапан от тютюна, който се провлачваше от ноздрите и се задържаше в улейчето над горната устна, този нос, който бе загубил предишната си изисканост, разкри неимоверните грижи, с които благородникът бе поддържал външността си, и доказва на всички колко сериозен и упорит е бил господин Дьо Валоа в намеренията си спрямо госпожица Кормон. Той бе смазан от една духовитост на Дю Кудре, който впрочем заплати тази своя дързост, като загуби службата си. Това беше първата проява на мъст от страна на кроткия кавалер, който не спря дотук; но остротата беше наистина убийствена и сто пъти превъзхождаше всички плоски шегички на пазителя на ипотеките. И така, забелязвайки удивителната промяна на носа му, Дю Кудре бе нарекъл кавалера „износ-ен“. Най-накрая и анекдотите на бившия сладкодумец последваха примера на зъбите. Но ако шегите се разрешиха, то апетитът му си остана същият, защото единствено стомахът беше оцелял от корабокрушението; и наистина, той доста вяло си свиваше тютюна, но продължаваше да се храни с поразителна охота. Като прибавим, че господин Дьо Валоа вече съвсем рядко се доверяваше на своята принцеса, можете да си представите до каква степен беше паднал духом. Един ден той отиде у госпожица Арманд с обратно обути панталони. Агонията на неговото изящество беше ужасяваща, уверявам ви, и тя потресе целия град. Обществото беше поразено от промяната на този петдесетгодишен човек, който до вчера изглеждаше

почти като младеж и когото сега покрусата бе превърнала в деветдесетгодишен старец. Най-после той издаде своята тайна — беше чакал и дебнал госпожица Кормон, беше се целил като търпелив ловец в продължение на четиринадесет години, но бе изпуснал плячката си. С една дума, безсилната Република бе взела връх над доблестната аристокрация в разгара на Реставрацията, формата се налагаше над съдържанието, духът бе надвит от материята, бунтът беше победил дипломацията. Като връх на всичко, една обидена гризетка разкри някои подробности от сутрините на кавалера и той беше обявен за женкар. Либералите му приписаха подхвърлените деца на Дю Букие, но в сенжерменското общество на Алансон посрещнаха надменно тези мъливи и казваха с благосклонна усмивка: „Милият кавалер, какво друго да прави?“ Господин Дьо Валоа бе приет със съчувствие в лоното на аристокрацията, която му възвърна радостта, докато върху главата на Дю Букие се изсипа ужасната омраза на благородническите кръгове. Единадесет души престанаха да посещават салона на госпожица Кормон и преминаха изцяло на страната на семейство Д'Егриньон.

Най-значителната последица от този брак беше, че той разграничи партиите в Алансон. Салонът на семейство Д'Егриньон, към който се присъединиха завърналите се Дьо Тревил, олицетворяваше висшата аристокрация. Под влияние на ловкия Дю Букие домът на госпожица Кормон обедини привържениците на онези пагубни убеждения, които не бяха нито либерални, нито изцяло монархически и от които се ръководеха двеста двадесет и един-те депутати^[15], когато се изостри конфликтът между най-великата, най-значимата и най-истинската власт — кралската, и най-несъстоятелната, най-непостоянната, най-деспотичната, така наречената парламентарна власт, която се упражнява от изборните събрания. Обществото на Дю Букие имаше таен съюзник в лицето на либерално настроените кръгове от салона на Дю Ронсьоре.

Откакто се беше върнал от Пребоде, абат Дьо Спонд непрекъснато изживяваше мъчителни разочарования, които криеше от племенницата си; но той ги изплака пред госпожица Арманд и ѝ призна, че след като бракът е бил неизбежен, той все пак би предпочел за зет кавалера Дьо Валоа пред господин Дю Букие. Милият благородник никога не би се показал толкова невъзпитан, че да огорчи

последните дни от живота на бедния старец. Дю Букие изцяло бе пренебрегнал порядките в дома. И бършейки сълзите от угасналите си очи, абатът казваше:

— Госпожице, няма я вече горичката, в която се разхождах цели петдесет години! Отсякоха скъпите ми липи! Сега, когато съм на прага на смъртта, Републиката ми се представя в страшния образ на този, който преобърна всичко в моя дом!

— Трябва да простите на племенницата си — каза кавалерът Дьо Валоа. — Републиканските убеждения спадат към първите младежки увлечения, присъщи на всеки, който се стреми към свободата, но който впоследствие се сблъсква с най-страшния деспотизъм — този на слабите личности. Вашата нещастна племенница е наказана повече, отколкото трябва.

— Как ще живея занапред в тази къща с изрисувани голи жени по стените? Къде са моите липи, под които четях молитвите си!

Както Кант вече не е можел да разсъждава ясно, след като отсекли бора, който обичал да съзерцава по време на размишленията си, така и добрият абат беше загубил вдъхновението си — Дю Букие беше превърнал сенчестите алеи на горичките в английска градина!

— Така е по-добре — казваше госпожа Дю Букие, без сама да си вярва, но абат Кутюрие ѝ беше позволил да прави всякакви отстъпки, за да угоди на мъжа си.

След преустройството от патриархалния облик на стария спокоен буржоазен дом на семейство Кормон не остана и следа. Подобно на кавалера Дьо Валоа, чиято занемареност можеше да мине и за отстъпление, блясъкът на величествената обстановка в тази къща изчезна сред мрамора, златото, махагоновите дивани и синята копринена тапицерна. Модерно обзаведената трапезария стана постудена и ястията сякаш вече не бяха така вкусни, както някога. Дю Кудре твърдеше, че шегите засядали на гърлото му от втрънените погледи на фигурите по стените. Отвън къщата все още бе запазила провинциалния си облик, но вътре цялата наредба издаваше доставчика от времето на Директорията. Тук цареше дебелашкият вкус на борсовия играч — гипсови колони, остъклени врати, гръцки профили, изострени корнизи; това беше една смесица от всички стилове, един претрупан разкош. Цели две седмици градът негодуваше срещу такова нечувано разточителство; но само след няколко месеца

мнозина богати фабриканти подмениха своята покъщнина и преустроиха салоните си. В някои домове са появили модерни мебели. Можеха да се видят дори и астрални лампи!

Абат Дьо Спонд беше първият, който разбра на какви скрити страдания е осъден брачният живот на любимата му племенница. Още през зимата Дю Букие наруши простотата и достойнството, които бяха управлявали съжителството им по-рано, давайки по два бала на месец. Можете да си представите какво светотатство бяха за тази къща цигулките и пошлата музика на увеселенията! През цялото време, докато траеха веселбите, абатът се молеше на колене. Малко по малко строгите порядки в ежедневието на семейството бяха изцяло променени. Бившият главен викарий потръпваше от властния глас на Дю Букие, защото беше отгатнал неговия нрав и беше видял как очите на племенницата му се изпълниха със сълзи, когато нейният съпруг ѝ отне управлението на имота и ѝ остави само грижите за бельото, храната и останалите домакински задължения. Роз вече нямаше на кого да заповядва. Жаклен, който изпълняваше предимно службата на кочияш, прислужникът Ръоне и майсторът-готвач, дошъл от Париж на мястото на Мариет, която стана обикновена помощничка в кухнята — всички се подчиняваха само на господаря. На госпожа Дю Букие ѝ остана единствено Жозет. Можете ли да си представите колко е трудно да се откажеш от навика и насладата да управляваш? Ако за великите мъже тържеството на волята им е едно от най-опияняващите удоволствия, то това е смисълът на живота за умствено ограничените хора. Единствено свалените от пост министри могат да разберат болезненото огорчение на госпожа Дю Букие, когато тя бе доведена до пълно робско подчинение. Често беше принудена да се качва в колата въпреки волята си, да се среща с хора, които не ѝ допадаха, и вече не разполагаше със скъпоценните си пари, въпреки че преди, когато можеше да ги харчи, както си иска, тя не го правеше. Но нали всяко наложено ограничение предизвиква у нас желание да го престъпим? Не идват ли най-острите страдания от накърнената ни свобода? Но това все още беше нищо. Наистина в началото бедната жена отстъпваше пред съпружеската воля в името на любовта си. А и в първите дни Дю Букие се държеше прекрасно с нея, беше много любезен и намираще хиляди разумни доводи за всяко ново посегателство. В стаята, в която толкова време бе царяла самота, сега

се чуваха гласовете на съпрузите край огъня. Така че в първите две години от женитбата си госпожа Дю Букие изглеждаше много доволна. Тя беше придобила онзи непринуден и тайнствен вид, който е присъщ на младите влюбени жени след сватбата. Кръвта вече не я измъчваше. Нейното поведение обърка присмехулиците, опроверга мълвата, която се носеше за Дю Букие, и смути сърцеведите. Роз-Мари-Виктоар така се страхуваше да не охладнеят чувствата на мъжа ѝ, ако го разочарова или обиди, че за да не го загуби, тя беше готова да пожертвува всичко, дори и чичо си. В началото нейните наивни радости заблудиха бедния абат Дьо Спонд, който по-леко понасяше страданията при мисълта, че племенницата му е щастлива. Известно време всички в Алансон мислеха като него. Но в града имаше един човек, който не можеше да се измами така лесно. Кавалерът Дьо Валоа се беше оттеглил в свещената крепост на аристокрацията — сега той прекарваше дните си у семейство Д'Егриньон и оттам узнаваше всички хули и клюки. Благородникът бе решил на всяка цена да си отмъсти, преди да умре, и денонощно обмисляше своята разплата. Той вече беше наказал дръзкия шегобиец, сега му оставаше да нанесе смъртна обида на Дю Букие.

Нещастният абат скоро разбра пошлостта на човека, който беше първата и последна любов на племенницата му; той прозря двуличието на своя зет и се ужаси от коварните му ходове. Въпреки че Дю Букие прикриваше нрава си заради наследството на абата и се стараше да не го огорчава, той все пак му нанесе един последен удар, който го отнесе в гроба. Ако под думата *непримиримост* разбирате *твърдост на принципите*, ако сте склонни да оцените в католическата непреклонност на бившия главен викарий онзи стоицизъм, от който се възхищавате у бащата на Джени Дийнс^[16] от романа на Уолтър Скот, и ако приемете, че девизът *Potius mori quam foedari*^[17] е в основата както на римската религия, така и на почитаните от вас републикански убеждения, само тогава бихте могли да разберете болката, която изпита достопочтеният абат Дьо Спонд, когато видя в салона на зет си вероотстъпника, ренегата, продажника, еретика, врага на църквата — свещеника, който се беше присъединил към духовната конституция и се бе заклел в нея. Понеже Дю Букие тайно се надяваше да управлява Алансон, той искаше да помири свещеника от църквата „Сен Леонар“ с енорийския абат — това трябваше да бъде първото доказателство за неговата власт и той го постигна. Убедена в правотата на това

помирително дело, което непоколебимият абат Дьо Спонд считаше за предателство, госпожа Дю Букие взе страната на мъжа си. А скоро след случая самият епископ посети Дю Букие и изрази задоволството си от прекратяването на враждата. Ето как господин Дьо Спонд се видя изоставен в своята вяра. Благочестието на абат Франсоа беше умилостивило всички с изключение на заклетия римокатолик, който би възкликнал като Корней:

„Небе, заради теб добрите аз презрях!“^[18]

Абатът издъхна, когато изчезна и истинската вяра в епархията.

През 1819 година с наследството на абат Дьо Спонд поземлените доходи на госпожа Дю Букие вече възлизаха на двадесет и пет хиляди ливри, без да се смята имотът в Пребоде и къщата на улица Вал-Нобл. По това време Дю Букие върна на жена си капитала от нейните спестявания, които тя му бе дала в началото. Той я накара да купи с тези пари земите, кои го бяха в съседство с нейните и с тези на абат Дьо Спонд, и така имението стана едно от най-големите в този край. Никой не знаеше на каква сума възлиза личният дял на Дю Букие, защото той бе вложил парите си у братята Келер в Париж и ходеше там четири пъти в годината. Така или иначе, по това време той се славеше като най-богатия човек в цялата Орнска област.

Ловкият интригант дълго време беше постоянен кандидат на либералите, но все не му бяха достигали по седем-осем гласа в избирателните борби при Реставрацията; после той открито се отрече от тази партия, за да успее като привърженик на монархията, но както винаги не успя да преодолее враждебността на административните власти въпреки съдействието на конгрегацията^[19] и магистратурата; така този озлобен и побеснял от честолюбие републиканец реши да се бори срещу роялизма и аристокрацията в своята област, и то в момент, в който те тържествуваха. Той се облегна на свещеничеството благодарение на своята лицемерна и добре разиграна набожност — редовно придружаваше жена си на служба, даваше средства за градските манастири, поддържаше духовния орден „Сакре Кьор“ и заемаше страната на духовенството, когато то се обявяваше против градските, областни или държавни власти. И така, с тайната подкрепа на либералите и покровителството на църквата от позицията на монархоконституционните възгледи Дю Букие се впусна в неуморимо съперничество с местната аристокрация и в стремежа си да я погуби

той наистина успя. Възползувайки се от грешките на правителството и предводителите на благородническото съсловие в областта, той осъществи с подкрепата на буржоазните среди всички онези благоустройства, които трябваше да бъдат подети и ръководени от аристокрацията, перството и министерствата, но които последните възпрепятствуваха с наивното съперничество, характерно за политическите сили във Франция. Конституционните възгледи се наложиха и в случая с вероотстъпника, и за строежа на театралната зала, и във всички начинания по преустройството на града, които Дю Букие замисляше и които предлагаше чрез либералната партия; той се присъединяваше към нея в моментите на най-горещите спорове, като казваше, че го прави за благо на града. Дю Букие индустриализира цялата област. Тласнат от омразата си към аристократическия квартал на улицата по пътя за Бретан, той ускори разцвета на провинцията. Това беше подготовката на неговото отмъщение, насочено към благородниците, собствениците на замъци и най-вече към семейство Д'Егриньон, което по-късно той едва не погуби с отровното оръжие на мъстта си. Дю Букие обезпечи част от фондовете за възобновяването на манифактурите за алансонски дантели, съживи търговията с платове, по негова инициатива в града се отвори предачна фабрика. Така той се постави в центъра на масите, защитаваше интересите на всички, вършеше това, което кралската власт пренебрегваше, като в същото време не рискуваше нито грош. И наистина, благодарение на своето богатство той можеше спокойно да изчаква реализираните приходи, докато някои предприемчиви, но неразполагащи с достатъчно средства хора обикновено са принудени да отстъпят печалбите на пощастливи приемници. Ето как той влезе в ролята на banker. Този малък Лафит^[20] финансираше всички мероприятия, като добре подсигуричаше и собствените си интереси. Ръководеше застрахователните дружества, покровителствуваше новите предприятия за обществен превоз, организираше събирането на петиции, с които се искаше построяването на необходимите пътища и мостове. Изпреварените по този начин правителствени власти видяха в неговата дейност посегателство над техния авторитет. Но съпротивата им беше по-скоро символична, защото префектурата, така или иначе, трябваше да отстъпи в името на общественото благополучие. С това Дю Букие настройваше провинциалната аристокрация срещу

столичната и срещу перството. Най-накрая той подготви и пагубното присъединяване на голяма част от конституционните монархисти към разпалваната от вестник „Журнал де деба“ и от господин Дьо Шатобриан^[21] борба срещу трона, водена от пошлите интереси на недоволната опозиция, която стана една от причините за възтържествуването на буржоазията и журнализма през 1830 година.

И така, Дю Букие, както и всички негови съмишленици, има щастието да стане свидетел на гибелта на кралската власт, която не среща никакво съчувствие от страна на провинциалните кръгове, разочаровани от многобройните ѝ грешки, частично изброени в нашия разказ. Възрастният, почитан от всички републиканец, който в продължение на петнадесет години се беше преструвал в името на своята *Vendetta*^[22], саморъчно свали бялото знаме от покрива на кметството, съпровождан от възторга на тълпата. Едва ли в цяла Франция имаше друг човек, който да бе посрещнал с такова опиянение и задоволено чувство за мъст властта, установена през август 1830 година. Възкачването на престола на младшия клон от династията значеше за Дю Букие победа на Революцията. В неговите очи възтържествуването на трибагренника предопределяше връщането на партията на монтанярите, които този път щяха да смажат благородническото съсловие със средства, по-сигурни и от гилотината, именно защото не бяха толкова резки. Премахнатото унаследяване на перската титла, Националната гвардия, която поставя на равна нога бакалина и маркиза, поисканото от един буржоазен адвокат унищожаване на майората^[23], лишаването на католическата църква от нейната върховна власт, с една дума — цялото ново законодателство от август 1830 година за Дю Букие представляваше най-удачното приложение на политическите възгледи от 1793 година.

През 1830 година той стана областен данъчен управител. Получи тази длъжност благодарение на връзките си с Орлеанския херцог, бащата на Луи-Филип, и с господин Дьо Фолмон — бившия домоуправител у вдовстващата херцогиня Д'Орлеан^[24]. Говори се, че има осемдесет хиляди франка рента. Господин Дю Букие е уважаван от своите съграждани, които го считат за почтен, честен и услужлив човек с непоклатими принципи. Алансон дължи на него развитието си по пътя на индустриализирането, което го направи един от първите градове, чрез които Бретан може би ще се присъедини към така

наречената съвременна цивилизация. В Алансон, където през 1810 година нямаше и две частни коли, сега тръгнаха каляски, файтони, ланда и кабриолети, без това да учудва някого. Отначало буржоата и едрите собственици бяха изплашени от покачването на цените, но впоследствие разбраха, че това се отразява благоприятно върху техните приходи. Някогашните думи на председателя на съда Дю Ронсьоре: *Дю Букие е извънредно силен мъж*, се оказаха пророчески и сега всички споделяха това мнение. За нещастие за жена му обаче те криеха ужасна безсмислица — съпругът нямаше нищо общо с общественика и политика. Този доблестен и свободомислец гражданин, който с такава доброта и любов се отнасяше към своя край, всъщност бе един изцяло лишен от съпругески чувства тиранин. Този невероятно ловък, лицемерен и хитър човек, този Кромюел от улица Вал-Нобл се държеше в семейството си така, както постъпваше с аристокрацията, ласкаейки я, за да я погуби. Подобно на своя приятел Бернадот и той беше облякъл желязната си ръка в кадифена ръкавица. Госпожа Дю Букие не му роди деца. С това се потвърдиха думите на Сюзан и намеците на кавалера Дьо Валоа. Но либералната и монархоконституционната буржоазия, земевладелците и наречената от вестник „Конститюсионел“ свещеническа партия обвиниха не него, а жена му. Всички те казваха, че господин Дю Букие я е взел много стара. Пък и какво щастие било това за бедната жена, колко било опасно да имаш деца на тази възраст! Когато отчаяната госпожа Дю Букие споделяше през плач своите непрекъснати разочарования на госпожа Дю Кудре и госпожа Дю Ронсьоре, те ѝ казваха: „Скъпа, но вие сте луда, нима не знаете какво би означавало едно дете за вас!“ Освен това много от мъжете, които, подобно на Дю Кудре, се надяваха да преуспеят чрез Дю Букие, караха жените си да превъзнасят неговите качества. Техните жестоки думи бяха убийствени за старата мома.

— Мила, вие сте щастлива, че се омъжихте за толкова способен човек и никога няма да изпаднете в положението на жените, чиито безволеви съпрузи не умеят нито да управляват имота, нито да възпитават децата си.

— Скъпа моя, с този съпруг вие сте царицата на Алансон. На вас никога нищо няма да ви липсва! Та той движи всичко в нашия град.

— Но аз бих предпочела — отговаряше нещастницата — той да отделя по-малко внимание на обществените дела и да...

— Е, много сте придирчива, скъпа госпожо Дю Букие, всички жени ви завиждат, че имате такъв съпруг.

Неразбрана и дори осъдена от обществото, най-после тази християнска душа намери в себе си широко поле, за да разгърне своите добродетели. Госпожа Дю Букие прекарваше дните си в плач, но пред хората лицето ѝ изглеждаше винаги спокойно. Мисълта „Обичах кавалера Дьо Валоа, а съм жена на Дю Букие!“, която непрекъснато ѝ разкъсваше сърцето, беше наистина тежък грях за нейната благочестива душа. Любовта на Атаназ също беше едно от угризенията, които я измъчваха в сънищата ѝ. А смъртта на абат Дьо Спонд, чиито страдания накрая бяха избухнали, направи нейните дни още по-непоносими при мисълта за болката, която чичо ѝ бе изпитал от предателството към политическите идеи и религиозните порядки в дома.

Често нещастията сполетява хората като гръм, както стана с госпожа Грансон; но то проникваше в сърцето на старата мома като капка масло, която изчезва от тъканта едва тогава, когато напълно е попила в нея.

Кавалерът Дьо Валоа злоумишлено допринесе за теглата на госпожа Дю Букие. Той твърдо беше решил да развенчае нейния Бог, като го разобличи, защото този извънредно обигран в любовта благородник бе отгатнал същността както на стария ерген, така и на съпруга Дю Букие. Но хитрият републиканец трудно можеше да бъде изненадан, защото, както предполагате, домът му бе затворен не само за кавалера Дьо Валоа, но и за всички, които след сватбата бяха напуснали неговия салон. А и богатството му го поставяше над всякакви унижения; той господствуваше в Алансон и се интересуваше от жена си толкова, колкото Ричард III^[25] би се трогнал от смъртта на коня, с чиято помощ е спечелил битката.

За да угоди на волята на своя мъж, госпожа Дю Букие бе прекратила връзките си със семейство Д'Егриньон и вече не ходеше у тях, но посещаваше госпожица Арманд, когато Дю Букие отиваше в Париж, оставяйки я сама. Случи се така, че на втората година от сватбата, точно след смъртта на абат Дьо Спонд, на излизане от църквата „Сен Леонар“, където бе отслужена траурна литургия за душата му, госпожица Арманд заговори госпожа Дю Букие. Великодушната Арманд д'Егриньон се беше почувствувала длъжна да

изкаже съболезнованията си на неутешимо ридаещата наследница. Те повървяха малко заедно, говорейки за непрежалимия покойник, и така стигнаха до улица Дюкур, а оттам — и до забранения за госпожа Дю Букие дом. Ласкавите думи на госпожица Арманд я склониха да влезе. На бедната отчаяна жена навярно ѝ беше приятно да говори за чичо си с тази, към която приживе той така силно бе привързан. Освен това ѝ се искаше да чуе и някоя любезна дума от стария маркиз, когото не беше виждала близо три години. Беше един и половина часът и те завариха тук кавалера Дьо Валоа, който беше поканен на обяд. Той поздрави госпожа Дю Букие и взе ръцете ѝ в своите.

— Какво да се прави, моя скъпа и обичана от всички добродетелна приятелко — каза ѝ развълнувано той, — загубихме нашия абат; ние също сме в траур, защото в този дом скръбта по светия човек е толкова силна, колкото и у вас... дори и по-силна — добави той, намеквайки за Дю Букие.

След като всеки каза по няколко съболезнователни слова, галантният благородник взе ръката на госпожа Дю Букие, притисна я нежно, преди да я сложи върху своята, и отведе бедната жена до прозореца.

— Поне щастлива ли сте сега? — с бащински глас попита той.

— Да — отвърна тя и сведе очи.

Чувайки това „да“, госпожа Дьо Тревил — дъщерята на княгиня Шербелова — и старата маркиза Дьо Катеран се присъединиха към тях заедно с госпожица Арманд. Докато чакаха обяда, всички отидоха да се поразходят в градината и потъналата в скръб госпожа Дю Букие изобщо не забеляза, че за да задоволят любопитството си, дамите и благородникът бяха образували малък заговор срещу нея. „Сега ни е паднала в ръцете, нека се доберем до ключа на загадката!“ — тази мисъл се четеше в погледите, които четиримата си разменяха.

— За да бъде пълно вашето щастие — ѝ каза госпожица Арманд, — ви е необходимо дете, едно хубаво момченце като моя племенник...

При тези думи очите на госпожа Дю Букие се наляха със сълзи.

— Говори се, че само вие сте виновницата за това — поде кавалерът. — Навярно се страхувате от бременността?

— Аз ли?! — възкликна наивно тя. — Заради едно дете бих се съгласила да горя сто години в ада!

След като въпросът беше зададен, разговорът се поведе извънредно внимателно от госпожа виконтеса Дьо Тревил и госпожа маркиза Дьо Катеран, които така объркаха бедната стара мома, че тя, без да се усети, издаде тайната на своя брак. Госпожица Арманд беше хванала под ръка кавалера Дьо Валоа и го бе отвела настрана, за да могат трите жени спокойно да поговорят по семейните въпроси. Огорчена от хилядите разочарования на своя съпружески живот, госпожа Дю Букие, която си беше останала глуповата, развесели събеседничките си с прелестната наивност на своите признания. Не след дълго Алансон научи за измамата на Дю Букие и макар че отначало всички се смяха на този лъжлив брак, госпожа Дю Букие си спечели уважението и съчувствието на жените в града. Докато госпожица Кормон тичаше след женитбата, без да успее да се омъжи, всички ѝ се подиграваха, но когато научиха за необикновеното положение, в което я държаха строгите религиозни принципи, хората ѝ се възхитиха. Вече не казваха *добрата госпожица Кормон*, а *бедната госпожа Дю Букие*. Благодарение на кавалера за известно време Дю Букие изглеждаше смешен и жалък, но много скоро шегите по негов адрес се изчерпаха и злодумниците млъкнаха. Пък и повечето хора считаха, че мълчаливият петдесет и седем годишен републиканец имаше право на почивка. Това обстоятелство до такава степен разпали злобата, която Дю Букие хранеше към семейство Д'Егриньон, че когато дойде денят на отмъщението му, той бе неумолим. Госпожа Дю Букие получи строга заповед никога повече да не стъпва в техния дом. Като отговор на коварния номер на кавалера Дьо Валоа Дю Букие, който току-що беше основал вестник „Журнал де деба“, помести в него следната обява:

„Лицето, което докаже съществуването на един господин, наречен Дьо Помбръотон, преди, по време или след емиграцията, ще получи като възнаграждение рента от хиляда франка.“

Макар че в основата си бракът на госпожа Дю Букие беше неуспешен, тя откри в него и някои преимущества — наистина по-добре беше да се грижи за най-изтъкнатия човек в града, отколкото да живее сама. Все пак Дю Букие бе за предпочитане пред кучетата, котките и канарчетата, към които се привързват самотниците, още повече че неговото отношение към нея беше по-искрено и по-безкористно от това на прислужничките, изповедниците и кандидатите

за наследството ѝ. По-късно тя видя в мъжа си възплъщението на Божия гняв, защото считаше за грешни всички желаниа и надежди, които бе възлагала на семейния живот, и намираще, че е справедливо наказана за нещастията, което беше причинила на госпожа Грансон, както и за преждевременната смърт на чичо си. Подчинявайки се на онези религиозни закони, според които трябва да целуваш ръката, която те наказва, госпожа Дю Букие открито хвалеше мъжа си и го поддържаше пред другите, но по време на изповедите и на вечерните си молитви тя често плачеше и молеше Бога да прости вероотстъпничеството на съпруга ѝ, който мислеше обратното на това, което говореше, и желаше смъртта на аристокрацията и църквата двата идола на нейния дом. Въпреки че всичките ѝ чувства бяха потъпкани и принесени в жертва, тя считаше за свой дълг да се грижи за щастията на мъжа си и в нищо да не му пречи; наред с това бедната жена изпитваше към него една непонятна и породена вероятно от навика привързаност, така че съпругеският ѝ живот бе изпълнен с постоянни противоречия. И наистина, госпожа Дю Букие се отвращаваше от убежденията и поведението на човека, за когото се бе омъжила, но се чувствуваше задължена да се отнася към него с примирение и обич. Често тя беше на седмото небе от радост само защото Дю Букие е харесал конфитюрите ѝ или е останал доволен от обяда; освен това зорко следеше за изпълнението и на най-малките му желаниа. Случваше се например Дю Букие да забрави бандерола от вестника си на масата; тогава, вместо да го изхвърли, госпожата казваше на Ръоне: „Не го пипайте, Ръоне, господарят неслучайно го е оставил там.“ Ако той тръгнеше на път, тя старателно приготвяше палтото и дрехите му и суетенето около всяка дреболия я изпълваше с щастие. Когато Дю Букие трябваше да замине за Пребоде, жена му още от предния ден поглеждаше барометъра, за да разбере дали времето ще бъде хубаво. Тя дебнеше и отгатваше неговите желаниа по погледа му подобно на кучетата, които следят господаря си дори и когато спят. Ако дебелакът Дю Букие, трогнат от безусловната ѝ преданост, я хванеше през кръста и ѝ кажеше: „Добра жена си ми ти!“, бедното създание се просълзяваше от удоволствие. В такива случаи Дю Букие явно искаше да изкупи грубостите си, за да не загуби уважението на своята съпруга, защото дори католическото благочестие не изисква толкова пълно потискане на собствените чувства, каквото Роз-Мари-Виктоар правеше

заради него. Въпреки примирението си, святата жена често оставаше поразена от разговорите, които водеха у тях омразните и прикрити зад монархоконституционните си възгледи хора. Предчувствайки гибелта на църквата, тя цялата потръпваше и понякога се осмеляваше да вметне някоя наивна дума или забележка, които Дю Букие грубо пресичаше с поглед. Най-накрая госпожа Дю Букие съвсем оглупя от това изпълнено с непрекъснати унижения потискащо ежедневие и реши, че е по-лесно и по-достойно да се затвори в мислите си, без да им дава външна изява, примирявайки се с едно почти животинско съществуване. От този ден тя заживя в пълно робско подчинение и приемаше като изкупващо греховете ѝ деяние унижителното положение, в което я поставяше нейният мъж. Изпълняваше безропотно всички негови заповеди и се превърна в плаха овчица, която сляпо следва пътя, посочван ѝ от нейния пастир; бедната жена се оттегли в лоното на вярата, отричайки се от изкушенията и суетата на света. Така госпожа Дю Букие въплъти в себе си най-чистите християнски добродетели, а Дю Букие стана най-щастливият съпруг в цялото френско и наварско кралство.

— Тя ще си остане глупава до последния си дъх — бе казал безмилостно уволненият пазител на ипотеките, макар че обядваше у тях два пъти седмично.

Нашият разказ би бил незавършен, ако не споменем странното обстоятелство, че кавалерът Дьо Валоа и майката на Сюзан починаха по едно и също време. Благородникът си отиде заедно с монархията през август 1830 година. Той се присъедини към шествието на Шарл X в Понанкур и почтително го придружи до Шербург заедно със семействата Дьо Тревил, Дьо Катеран, Дьо Верной и т.н. Носеше със себе си петдесетте хиляди франка, на които възлизаха спестяванията и рентата му, и помоли един от верните приятели на своите покровители да ги предаде на краля, като каза, че часът на смъртта му приближава, че дължи тези пари на кралската щедрост и че богатството на последния Валоа принадлежи на трона. Не е известно дали неговата всеотдайност е успяла да смекчи отвращението на сваления Бурбон, който напускаше красивото си кралство, без да отнесе нито грош, и дали го е трогнала предаността на благородника; сигурно е само, че Сезарин, единствената законна наследница на господин Дьо Валоа, получи от завещанието само една рента от шестстотин франка. Благородникът се

върна в Алансон, смазан както от душевните страдания, така и от умората; той издъхна в момента, в който Шарл Х стъпи на чужда земя.

Госпожа Дю Валнобл и нейният покровител, които по това време се страхуваха от отмъщението на либералите, се възползуваха, че имат повод, и отидоха *incognito* в селото, където току-що беше починала майката на Сюзан. На търга, при който се разпродаваха вещите на покойния кавалер Дьо Валоа, Сюзан, в желанието си да запази един спомен от своя пръв и незабравим приятел, безразсъдно се впусна в наддаването и откупи табакерата му за значителната сума от хиляда франка. Впрочем сам по себе си портретът на принцеса Горица струваше толкова. Две години по-късно един светски младеж, който събираше красиви табакери от края на миналия век, беше привлечен от необикновената история на табакерата на благородника и успя да я получи от Сюзан. Ето как украшението, станало довереник на най-прекрасната любов в света и единствената радост в старините на притежателя му, сега е изложено в нещо като частен музей. Ако покойният кавалер може да види какво става след смъртта му, сигурно ще се изчерви и отдясно.

Дори ако единствената полза от този разказ е, че той е успял да събуди благоговееен страх у притежателите на някаква обожавана от тях реликва и ги е накарал незабавно да определят съдбата ѝ в завещанието си, за да бъдат сигурни, че тази драгоценна светиня на тяхното отминало щастие ще попадне в приятелски ръце, той е направил неоценима услуга на рицарските чувства на читателите; но неговата поука е далече по-възвишена!... Не доказва ли тази история необходимостта от един нов начин на обучение? Не посочва ли нуждата от създаване у нас на катедри по антропология с авторитетното съдействие на министрите на образованието, още повече че това е една наука, в която Германия ни е изпреварила? Съвременните митове са изучени много по-слабо от древните, въпреки че отвсякъде ни затрупват с митове и всичко се обяснява с тях. Ако те са фактите на историята, както твърдят представителите на хуманитарната школа, това значи, че ще спасят всички кралства от революцията, стига само преподавателите по история да разпространят тълкуванията, които им дават и в най-отдалечените кътчета на провинцията! Ако госпожица Кормон беше образована, ако беше чела Ариосто и ако в Орнската област имаше учител по антропология, щяха

ли да я постигнат ужасните страдания на нейния съпружески живот? Тя навярно щеше да се замисли защо италианският поет е накарал Анжелика да предпочете Медор^[26], който е един рус кавалер Дьо Валоа, пред Орландо с мъртвата кобила и безпомощния гняв. Нима Медор не е митически първообраз на почитателите на нежния пол, а Орландо — легендата за стихийните необуздани и безпомощни революции, които само рушат и нищо не създават? С това ние предаваме мнението на един ученик на господин Баланш, за което не носим никаква отговорност.

До нас не са достигнали никакви сведения за диамантените негърски главички. Колкото до госпожа Дю Валнобл, днес можете да я видите в Операта. Благодарение на първия урок, който бе получила от кавалера Дьо Валоа, сега тя изглежда почти като жена от изисканото общество, бидейки просто жена на място.

Госпожа Дю Букие е още жива, което значи, че продължава да страда. Когато навърши шестдесет години — възраст, в която жените си позволяват да правят признания, тя сподели с госпожа Дю Кудре, чийто съпруг отново беше заел длъжността си през август 1830 година, че мисълта да умре девствена ѝ е непоносима.

Париж, октомври 1836 година

[1] *Ричард III* — крал на Англия от 1483 до 1485 година. Известен като амбициозен владетел, управлявал с големи насилия. ↑

[2] *Четирите църковни празника* — Коледа, Великден, Успение Богородично, Тусен. ↑

[3] *Sotto voce* (ит.) — на тих глас. ↑

[4] *Блюхер, Герхард Леберехт фон* (1742–1819) — пруски генерал, победен от Наполеон в 1815 година при Линьи, но който навреме пристига в помощ на Уелингтън при Ватерло. ↑

[5] Става дума за принц *Евгений Савойски* (1663–1736), който, обиден от отказа на Луи XIV да му повери полк, става военачалник в австрийската армия. ↑

[6] В битката при Денен (1712) по време на войните за испанския престол един свещеник спасил френската армия, като я предупредил за разположението на противниковите войски. ↑

[7] Всъщност това са думи на *Калон* (френски министър на финансите от 1783 до 1787 година) към Мария-Антоанета. ↑

[8] *Лозен, Антоан Номпар дьо Гомон, херцог* (1633–1723) — офицер и придворен при Луи XIV, известен авантюрист и интригант, встъпил в брак с първата братовчедка на краля, наричана *La Grande Mademoiselle*. ↑

[9] *Злокобните дни на 1814 и 1815 година* — събитията около абдикирането и завръщането на Наполеон. ↑

[10] *Мари дьо Верной* — виж бележка 7 от Втора глава. ↑

[11] *Айвънхоу* — герой от едноименния исторически роман на Уолтър Скот. ↑

[12] *De profundis* (лат.) — заупокойна молитва. ↑

[13] *Гамаш* — герой от романа „Дон Кихот“ на Сервантес; има се предвид епизода с прословутата сватбена гощавка на този богат селянин. ↑

[14] Тогава е било прието, че цветът на *водната лилия* е символизирал студенина в любовните отношения. ↑

[15] *Двеста двадесет и един-те* — депутатите, които през март 1830 година гласуват декларация, с която критикуват правителството. ↑

[16] *Джени Дийнс* — героиня от романа на Уолтър Скот „Единбургският затвор“. ↑

[17] *Potius mori quam foedari* (лат.) — по-добре мъртъв, отколкото опозорен. ↑

[18] „*Небе, заради теб...*“ — стих от трагедията на Корней „Смъртта на Помпей“. ↑

[19] *Конгрегация* — либералите са дали това прозвище на групата католически крайни монархисти, подкрепяни от Шарл X, които, без да са истински духовен орден, са упражнявали натиск в политическия живот. ↑

[20] *Лафит, Жак* (1767–1844) — френски banker, изиграл активна роля в Революцията от 1830 година и съставител на първото правителство на Юлската монархия. ↑

[21] *Шатобриан, Франсоа Рьоне* (1768–1848) — френски писател романтик, министър на външните работи от 1822 до 1824 година. Застава начело на опозицията срещу правителствата при Шарл X. ↑

[22] *Vendetta* (ит.) — отмъщение. ↑

[23] *Майорат* — унаследяване на имота и титлата от първородния син; искането за неговото премахване е направено от

адвоката Паран през 1835 година. ↑

[24] *Херцогиня Д'Орлеан* — майката на Луи-Филип. ↑

[25] Виж бележка 1 от Трета глава. Балзак намеква за прочутия епизод от битката при Босуърт, когато *Ричард III* възкликва в момента на гибелта си: „Кон! Кон! Давам цялото си кралство за един кон!“ ↑

[26] Герои от поемата „*Неистовият Орландо*“ на италианския ренесансов поет *Ариосто, Лодовико* (1474–1533). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.